

Llengua Nacional

Núm. 94 – I trimestre del 2016 – any XXVI 6 €

- De l'essència del Decret de Nova Planta
- La llengua nacional: paper moll
- El castellà s'encomana
- Més sobre el guionet

POEMES DE CAPÇALERA

L'OBRA

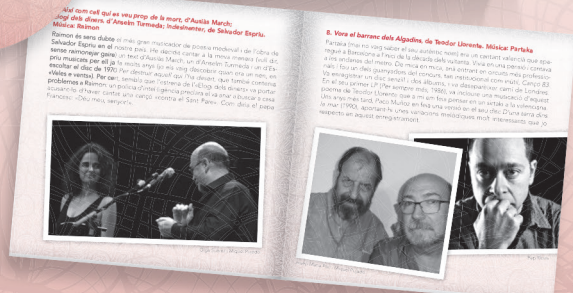
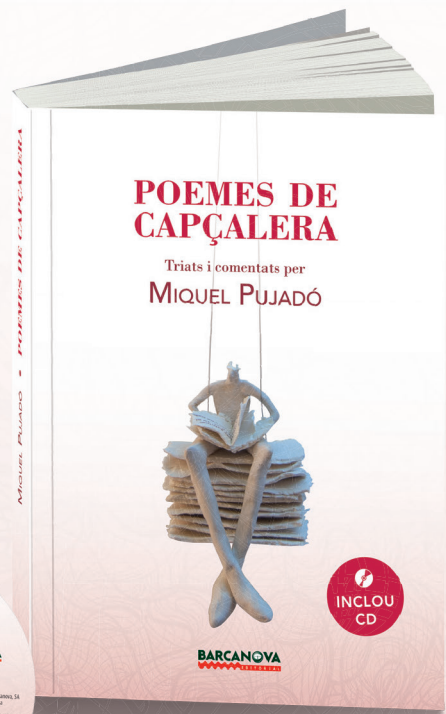
El llibre que el lector té a les mans no és una antologia de poesia catalana més, sinó que és plena de característiques singulars: els poemes i els poemes s'agrupen per seccions temàtiques (a *El joc de viure*, *El laberint del jo*, *De l'amor i del desig*, *Somriures i esgarrapades*, *Una vella i estimada terra* i *Lletres de batalla*) i no pas per ordre cronològic; la tria encertadíssima de Miquel Pujadó; el comentari previ sobre cada poeta i la seva obra, en què l'autor combina magníficament el rigor literari i l'amenitat expositiva; i finalment, i molt especialment, convé destacar el CD que inclou, en què es recullen alguns dels poemes del llibre o bé cantats pel mateix Miquel Pujadó, o bé dits per alguns dels millors actors i actrius de l'escena catalana d'avui, com ara Jordi Boixaderas, Carles Canut, Mario Gas, Victòria Pagès, Joan Pera, Josep Maria Pou...

Com diu l'autor al pròleg: «Aquest és un recull per anar espigolant els poemes en funció del vostre estat de d'ànim. Us recomano, doncs, que no us l'empasseu d'un glop i l'oblideu al prestatge: us farà molt més servei tenint-lo a mà».

L'AUTOR

El terrassenc Miquel Pujadó (1959) té una personalitat tan rica i aplega en la seva persona tants coneixements i inquietuds, que es fa difícil d'encasellar: fillolèg de formació, professor d'institut, col·laborador en premsa escrita, divulgador infatigable de la literatura catalana..., però sobretot escriptor, traductor i cantant. Com a cantautor ha enregistrat més de mitja dotzena de discs, ha musicat Joan Maragall o Agustí Bartra, i ha traduït o adaptat Charles Trenet, Georges Brassens o Jacques Brel.

La flama de la llengua

Canvi de cicle?

Himne a Catalunya

Oh, Catalunya, mare nostra,
mare del cor que venerem,
respira fort i aixeca el rostre:
mentre el món sia món te
[voltarem.

Avant, avant, que ets nostra mare!
Sàpiguet tu, que Déu ja et sap;
i el teu terror és teu encara
amb l'ànima damunt, de cap a
[cap.

Regada amb sang, ta terra és
[bona.
Tingues al mar clavats los peus,
un braç enlaire per l'escona,
i amb l'altre arrapa't fort als
[Pirineus.

Amb nostra llengua franca i noble
crida'ns a tots, que et respondrem;
som una raça i som un poble,
i tant drets com caiguts poble
[serem.

Caiguts avui i enmig de runes;
demà el peu ferm i enlaira els
[cors;
sense captar d'enlloc engrunes,
sense lligams de ferro ni de flors.

Va, doncs, oh Pàtria, que t'ho
[imploren
damunt la terra els qui s'hi estan,
davall la terra aquells que foren,
i més lluny que els estels els que
[vindran.

Que no ets pas morta;
[ets adormida.
Amb ta bandera els vents remou:
sigui tothom a l'embranchida,
i cauran els castells quan diguis:
[Prou!

Àngel Guimerà

En les eleccions autonòmiques celebrades el maig del 2015 a les Illes Balears, al País Valencià i a l'Aragó es va produir, en aquestes comunitats autònomes de l'Estat espanyol, un canvi de cicle polític. Va deixar-hi de governar el Partit Popular, que en aquestes zones havia pres una sèrie de mesures desfavorables al català, i passaren a governar-hi altres forces polítiques més sensibles a la realitat lingüística de les respectives demarcacions. Així, a les Balears, s'han anat derogant un seguit de mesures que arraconaven la llengua pròpia d'aquestes illes i s'han recuperat mesures per tal d'afavorir-la. Semblantment es pot dir de l'antic Regne de València, encara que allí hi ha zones en què la llengua pròpia és el castellà. I pel que fa a l'Aragó, el govern autònom s'ha fet enrere d'aquella esperpèntica denominació de LAPAO que volia ignorar la realitat lingüística catalana de la Franja. Ens hem de congratular, doncs, d'aquest canvi de cicle, desitjant que, per una banda, se'n treguin totes les conseqüències i, per l'altra, tingui una llarga durada —si pot ser, irreversible.

A propòsit de les Balears, ens congratulem també que enguany hagi estat designada com a Premi d'Honor de les Lletres Catalanes —prestigiós guardó que atorga Òmnium Cultural i que ja ha arribat a la seva quaranta-vuitena edició— l'escriptora mallorquina Maria-Antònia Oliver i Cabrer, nascuda a Manacor en 1946, autora de novel·les i contes, traductora, periodista, guionista de cinema, ràdio i televisió, autora teatral, etc. Té obres traduïdes a l'anglès, a l'alemany, al francès, al castellà, a l'italià, al portuguès i al neerlandès. Com a curiositat, notem que és la quarta dona que obté l'esmentat premi (després de Mercè Rodoreda, 1980, Teresa Pàmies, 2001, i Montserrat Abelló, 2009). Val a dir que ha patit greus problemes de salut. Però, sigui com sigui, la distinció que ara ha obtingut, ben merescuda, confirma el bon estat de la llengua a les Illes. Des d'aquesta pàgina editorial felicitem Maria-Antònia Oliver i li desitgem que pugui encara oferir-nos per molts anys fruits literaris de les seva «mirada irònica, incisiva, punyent», com la definia un membre del jurat.

Ara bé, com que, malauradament, a la casa del pobre les alegries van mesclades amb ensurts, llegim, en un diari de principis de febrer, aquest titular: «El català, en perill a l'Alta Cerdanya. La reforma educativa alerta professors i alumnes de la vall per la possible pèrdua d'hores de català. La nova llei reduiria entre el 30% i el 75% de l'assignatura en funció de cada centre». És a dir, que, al costat d'un canvi de cicle positiu en tres comunitats autònomes de l'Estat espanyol, ens arriba un canvi de cicle negatiu en una comarca catalanoparlant de la República francesa, república, val a dir-ho, més centralista que l'Estat espanyol. Vol dir, doncs, que, tot comptat i debatut, no podem abaixar la guàrdia, que la militància a favor de la nostra llengua tradicional i històrica ha de continuar sense defallença en tot el domini lingüístic.

En aquest sentit, hem de concloure esmentant la figura de Muriel Casals i Couturier, que, en el moment de redactar aquest editorial (14-2-2016), acaba de morir, a l'edat de setanta anys, de resultes d'un accident de circulació. Nascuda a la ciutat francesa d'Avinyó, de pares exiliats, va tenir diversos càrrecs a la Universitat Autònoma de Barcelona i en entitats de la societat civil. Sobretot destacà com a presidenta d'Òmnium Cultural (2010-2015), des d'on impulsà el procés sobiranista català. Des de feia pocs mesos era diputada al Parlament de Catalunya i es preveia que hi exerciria una important activitat. Com ha afirmat el president Puigdemont, en una declaració institucional, Muriel Casals ha estat una «lluitadora per la democràcia», una «defensora dels drets de les persones» i constitueix «un referent ètic a seguir».

Evidentment, hi ha canvis de cicle, en la vida dels pobles. Cal que tots treballem, cadascú des del seu lloc, perquè, en els nostres Països Catalans, aquests canvis vagin duent, ni que sigui amb marrades, cap a l'objectiu de la plenitud de la seva personalitat. ♦

EDITORIAL

- Canvi de cicle? 3

SOCIOLINGÜÍSTICA

- Plantem cara. Joan Solà 5
- Quatre veritats sobre el català. David Valls 6
- Aclariments sobre el programa «300». David Valls 7
- De l'essència del Decret de Nova Planta. Andreu Salom 8
- Nostra patria è una barca. Quim Gibert 9
- La llum esclata. Quim Gibert 10
- De manifestos per la diversitat. Jordi Ortiz 11
- Llengua nacional: paper moll. Jordi Ortiz 12

FONÈTICA

- Vint-i-cinc anys després de la «Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I. Fonètica». David Paloma. 15

LÈXIC

- Increïble preferència pels manlleus. Pere Ortís 19
- Política i criança. Antoni Lull Martí. 20
- La grandària d'una nau. Antoni Lull Martí. 20
- Alguns anuncis comercials. Pere Ortís 21
- El castellà s'encomana. Roser Latorre i Gaia 22
- Frases poc entenedores. Roser Latorre i Gaia. 23
- L'argot dels esports. Pere Ortís 24
- Toponímia i substitució. Andreu Salom i Mir 25
- Més sobre el guionet (1). Josep Ruaix 26
- Caps, puntes i morros de marina. Carles Domingo. 28

SINTAXI

- Sobre l'adverbi «just» i altres aspectes relacionats. Carles Riera 36
- No era mai a casa. Albert Jané 40

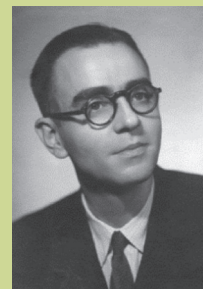
LITERATURA

- *ORACIONS de Santiago Rusiñol*. Josep Lluís Bronchal 41

BIBLIOGRAFIA

- El Tamboret. Víctor Pallàs 44
- *Referents, de David Pagès*. Joan Carreres i Péra 45

- LA JUNTA DE GOVERN 46

Desitjaria que LLENGUA NACIONAL es transformés en l'accelerador que meni a la plena normalització lingüística. Ja no es tracta de debatre qüestions de lèxic o de morfosintaxi de la llengua, de baralles sobre el barco i l'entregar, sinó de la qüestió clau, la supervivència de la llengua, la normalització de la qual ja no pot consistir merament, doncs, per molt estimable que sigui, en una recuperació simple, tant en els aspectes de la normativització com en els de l'extensió social del seu ús.

Alfred Badia (LN 11, p. 27)

PUBLICACIÓ I ADMINISTRACIÓ

Associació Llengua Nacional
 Registre d'Associacions núm. 12.842
 Dipòsit Legal: B-35574-91
 ISSN: 1695-1697

ADREÇA POSTAL

C. de Sant Pere Més Alt, 25
 08003 BARCELONA

- @ direccio@languanacional.cat
- www.languanacional.cat
- @LlenguaNacional
- f Revista Llengua Nacional

DIRECCIÓ: Mercè Espuny i Pujol
 A/e: direccio@languanacional.cat

CONSELL ASSESSOR: Alícia Arnau, Gabriel Bibiloni, Abel Carretero, David Casellas, Francesc Esteve, Josep Ferrer i Ferrer, Marcel Fité, Pilar Gisbert, Albert Jané, Bernat Joan, Joan-Carles Martí, Maria J. Navarro, Víctor Pallàs, Carles Riera, Josep Ruaix, Marc Sangles, Jordi Solé i Camardons.

PORTADA: Manifestació en defensa de la llengua

Plantem cara

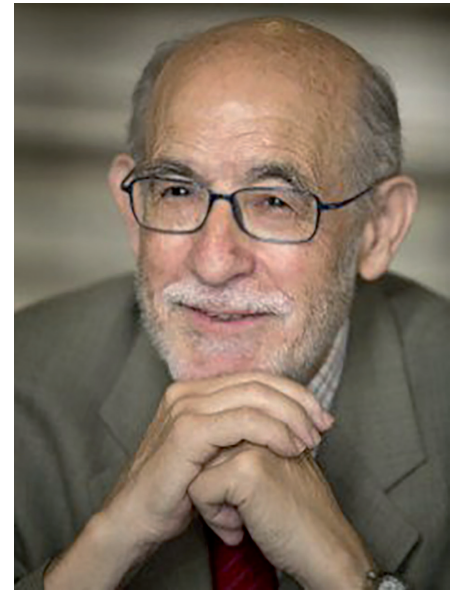
Ja n'hi ha prou. Al cap d'una setmana que el president de la Generalitat afirmés que l'única llengua de Catalunya que necessita reforç és la catalana, el Govern central ens imposava per decret una hora més de castellà. Tenim el país ja del tot castellanitzat, i el català que s'hi usa està extremament degradat, de manera que difícilment podrem salvar la situació; doncs encara no n'hi havia prou: calia estrènyer més el caragol. I nosaltres, en el millor dels casos, a callar, a conservar la calma, a calcular si podem reclamar davant la llei, la llei del més fort.

Qui intenta destruir la llengua d'un poble és un enemic d'aquest poble. Tots els governs espanyols han sigut enemics nostres: durant segles i sense treva han intentat destruir la nostra llengua de diverses maneres, amb lleis, amb refinada repressió escolar, amb bombardejos, enverinant incansablement el país amb tots els mitjans de comunicació. Les primeres reaccions oficials del Govern de Catalunya a l'esmentat decret van ser literalment escandaloses. Diguem-ho d'una vegada i sense embuts, que la paciència és el que ens ha dut al punt gravíssim on som: si els nostres polítics, en lloc de defensar amb tots els mitjans i amb totes les conseqüències la llengua pròpia del país, intenten fer-nos empassar una cosa tan monstruosa com que aquest decret «suposa un avanç històric per a la llengua catalana», o si intenten fer callar el locutor de ràdio que denuncia l'agressió, aleshores s'exposen que els considerem còmplices dels nostres enemics.

La nostra societat està profundament desorientada perquè tots els nostres governs autonòmics han tractat aquest assumpte amb una perillosa i ben perceptible actitud de subordinació del nostre poble i de la nostra llengua a una altra entitat política i a una altra llengua. La mateixa campanya «Dóna corda al català», per a una llengua mil·lenària com la nostra, que ha traduït tota la gran literatura mundial i que n'ha produït també de primera categoria mundial, deixa una sensació d'humiliació intolerable: ¿tan desvalguts ens hem de veure? Si, a més a més, va acompanyada d'una frase castellana o ambigua-ment catalana (*El català va amb tu*), aleshores l'agressió que ens fem a nosaltres mateixos ja no té nom. ¿No s'hauria trobat almenys una frase igualment atractiva però genuïnament catalana? Aquí hi ha, doncs, fonamentalment, una qüestió de dignitat. Després no ens demanin a la gent del carrer que defensem la llengua, perquè no podem. Ha de ser el nostre Govern que planti cara d'una vegada. Han de ser les nostres entitats cíviques, acadèmiques, culturals de tota mena que reaccionin amb contundència. No pas amb l'enèsima noteta de premsa. No pas amb una altra taula rodona sobre les enquestes lingüístiques. No pas queixant-se i pidolant com qui no gosa. Cal que diguem a la cara a qui correspongui que no podem tolerar ni un minut més el sarcasme, la mentida, la humiliació, l'afebliment del nostre poble. No podem esperar més. Plantem cara. ♦

JOAN SOLÀ

Avui, 28 de desembre del 2006

Gairebé deu anys després d'aquest gran escrit, ens sumem al que el mestre va publicar al diari Avui.

Quatre veritats sobre el català i els discursos políticament correctes

Sovint les institucions, els polítics i els mitjans de comunicació catalans ens diuen que el català mai no havia estat tan bé com ara, que mai no hi havia hagut tants parlants com ara. També ens diuen que aquest increment de coneixement és degut, bàsicament, a la immigració.

A tall d'exemple, el dia 31 d'agost del 2015, TV3 va emetre un programa que es diu *300*. El vaig mirar a la carta —aprofito aquest espai per a comentar que abans d'accedir al programa em vaig haver d'empassar un anunci emès en llengua no catalana i, també, volia dir que el programa parla exclusivament del català a Catalunya, com si fóssim una comunitat isolada. En tot cas, cap al final del programa (al minut 54, aproximadament), hi apareix la catedràtica Anna Cabré, que fa una sèrie de comentaris que em criden l'atenció. Ella afirma que gràcies a la immigració ara hi ha més gent que parla el català, com he dit en el paràgraf anterior.

Penso que és convenient fer quatre números sobre la qüestió. Ja aviso que són unes xifres molt aproximades i que les fonts són les que són. No es tracta d'analitzar-les de manera absoluta i discutir si érem mil o un milió, sinó d'entendre l'abast i les proporcions de la qüestió. Així, doncs, les dades que ara exposaré, penso que ens donen una bona idea de la dimensió de tot plegat. Tenim que els parlants de català en xifres absolutes han crescut, sens dubte, però els de castellà encara han crescut molt més.

Segons afirma el lingüista i catedràtic Xavier Vila en el seu blog <http://slcat.blogspot.com.es/2013/01/un-apunt-sobre-la-demolinguistica-del.html>, l'any 1930 a Catalunya tenien el català com a llengua L1 o llengua inicial —

llengua materna— 2.785.000 persones de 2.791.292 habitants que hi havia a Catalunya —segons consta a la Viquipèdia. D'aquí es dedueix que en teoria a Catalunya només hi havia 6.292 persones que no tenien el català com a llengua inicial, però que no vol dir que no el sabessin parlar o que si més no l'entenguessin. Això era un 0,23% de la població, és a dir, un 99,77% de la població tenia el català com a llengua inicial. Seguint el blog, veiem que l'any 2011, 2.842.900 persones tenien el català com a llengua inicial, només 57.900 persones més que l'any 1930. La diferència és que l'any 2011 la població total de Catalunya és d'aproximadament 7.500.000; això fa que el català sigui la llengua inicial per a només un 37,90% de la població. Per als qui estigueu ben asseguats i tingueu ganes d'emocions fortes, aneu a l'enllaç i mireu les dades generals de tots els Països Catalans; m'estalvio de comentar-ne les xifres.

Seguint el blog més avall, en Xavier Vila ens mostra dades de la gent que diu que sap parlar el català. En els anys trenta del segle xx són les mateixes persones que ja he esmentat, 2.785.000 persones o un 99,77% de la població, i l'any 2011, 5.900.000 persones o un 78,60% de la població. Per tant, en xifres absolutes hem augmentat el nombre de parlants perquè també ha augmentat la població, malgrat que la majoria de la gent ja no tenen el català com a llengua inicial, quan en els anys trenta l'hi tenia tot-hom. En xifres relatives hi hem perdut, i aquesta última dada és la important, penso. Però, anant més enllà, el que realment compta per a mesurar la salut d'una llengua és l'ús i no pas el coneixement. Podem conèixer moltes llengües però podem no utilitzar-ne cap. És allò que les llengües es per-

den perquè els qui les saben parlar no les fan servir. No dispo de dades sobre quin era l'ús del català entre la població catalanoparlant en els anys trenta, però és molt probable i lògic que ens moguéssim amb xifres del 90% en amunt; hi posaria la mà al foc tenint en compte que era la llengua del 99% de la població. Si agafem la darrera enquesta dels Usos Lingüístics, feta l'any 2013 per la Generalitat de Catalunya, veiem que l'ús habitual del català a Catalunya reula a un trist 36,2%. Això vol dir que de cada 10 persones que es passegen pels carrers de Catalunya, només 3,6 fan servir el català més o menys habitualment; la resta fan servir una altra llengua, que majoritàriament ja sabem quina és. I tot això en l'àmbit oral! En l'àmbit escrit i en el món de l'empresa aquestes xifres baixen molt més. Per tant, dels anys trenta ençà, la gent que té el català com a llengua inicial s'ha mantingut pràcticament estancada, mentre que l'ús ha disminuït de manera dràstica.

Podem dir que la gent que fa servir de manera habitual el català és la mateixa que el té com a llengua inicial tant ara com en els anys trenta; amb la diferència que en els anys trenta érem els que érem i ara som els que érem més uns quants més, molts més. L'únic «miracle» que hem aconseguit és que bona part de la immigració entengui el català i la majoria pugui parlar-lo —sense analitzar-ne la qualitat—, però no hem aconseguit que l'usin de manera habitual. De fet, no hem aconseguit ni que alguns catalans que el tenen com a llengua inicial l'utilitzin de manera habitual, tampoc. És més, el que sí que ha augmentat espectacularment i gràcies a la immigració és el nombre de parlants de llengua castellana.

Quant a la presència del castellà en l'ús social i habitual de Catalunya, la immigració ha tingut un paper important i decisiu juntament amb la situació política que tots coneixem —cal no oblidar-ho. Si tornem als anys trenta, podem dir que en 85 anys el castellà ha passat de ser una llengua incipient a Catalunya a ser la llengua d'ús majoritari, la llengua que tothom sap parlar i escriure sense excepcions. Aquest fet, penso que es produeix per un parell de factors: el primer són quaranta anys de dictadura, en què l'espanyol era obligatori i el català era prohibit, tot i que cal tenir en compte que l'espanyol ja era obligatori des de 1714 i que havia resistit totes les envestides fins ben entrat el segle XX.

El segon factor és que probablement, si no fos per la immigració, avui sentir parlar espanyol al carrer seria un fet anecdòtic de certes zones, potser de la rodalia de Barcelona o de certs àmbits com la justícia o l'administració, i ben just. Com ho era en els anys trenta i com ho ha estat aquests darrers tres-cents anys. Iestic mirant de fer una constatació, no pas un judici.

No fa pas gaires anys, quan arribava algun castellanoparlant en un poble la gent deia: «Mira, ha arribat un castellà.» És en la memòria de molta gent encara i a mi m'ho han explicat persones que ho han viscut. Ara en algunes zones és més aviat a l'inrevés: «Mira, el catalán.»

En tot cas, no entenc aquest «optimisme» de les nostres institucions, polítics i mitjans de comunicació quan ens faciliten dades sobre el català. Què ens volen vendre? De quin miracle parlen? És segur que el català està millor ara que abans? És segur que mai no s'havia sabut tant de català com ara? Quin és l'estat real del català? Quina és la qualitat del català que es parla ara? Quin és el futur d'una llengua que a Catalunya només utilitzen 3,6 de cada 10 parlants? És sostenible una llengua amb tan poc

ús? Sí, hi ha hagut molta immigració castellanoparlant que ha après el català; però, sense posar tothom al mateix sac, és segur que la immigració no ha tingut res a veure en la davallada del coneixement i ús del català?

La responsabilitat del català recau sobre els qui el saben parlar i no pas sobre els qui no el saben parlar, i és responsabilitat nostra encomanar-lo als nouvinguts i als no tan nouvinguts, i això, majoritàriament, no es fa.

Tenim una feina ingent si volem salvar la llengua i estem massa emboirats de discursos políticament correctes, però que d'altra banda són lingüísticament nefastos per al català. ♦

DAVID VALLS

Aclariments lingüístics sobre el programa «300» de TV3

Com a lingüista voldria fer uns quants comentaris sobre l'excel·lent programa que esmento en el títol i que es va emetre el 31 d'agost de 2015.

Al començament del programa es parla de la llengua irlandesa i el cate·dràtic Liam Kennedy afirma que el gaèlic o irlandès és una de les llengües més antigues d'Europa, ja que cap a l'any 300 aC ja es parlava. Bé, no dubto gens ni mica que l'irlandès ja es parlava en aquell temps, com també s'hi parlava el català, sí, sí, ho llegiu bé. En aquest cas el nom no fa la cosa, i ara fa 2.000 anys el català rebia el nom de llatí, llengua que no ha parat de canviar —de la mateixa manera que ho fan totes—, però en aquest cas, a més, n'hem anat canvi-

ant el nom: llatí, llatí vulgar, romanç, llemosí, català, valencià, LAPAO... són alguns dels noms que ha rebut amb més o menys fortuna.

Però, certament, el català, com l'irlandès, no va aparèixer com un bolet després d'un bon dia de pluja, sinó que és el producte d'una evolució. També cal dir que, com el català, l'irlandès de l'any 300 aC s'assembla entre poc i gens a l'irlandès que encara es parla avui. És més, l'irlandès i el català provenen d'una mateixa llengua, l'indoeuropeu, fet que encara confirma més que fa el mateix temps que aquestes dues llengües es parlen.

Una altra cosa és l'antiguitat, el temps que fa que es parlen aquestes dues llengües a Europa, i aquí podríem dir que el basc guanya la partida. Sembla que és la llengua que parlaven els primers europeus moderns arribats a través de l'Orient Mitjà en una migració provinent de l'Àfrica ara fa uns 40.000 anys. Com en el cas del català i de l'irlandès, el basc de fa 40.000 anys i el d'ara tenen poc a veure. Si poguéssim llegir un text de l'època, la intercomprensió en tots els casos seria pràcticament impossible.

Per acabar, vull esmentar l'ús de fórmules feixugues i desnaturalitzants de la llengua durant tot el programa: el modern i innecessari «les nenes i els nens».

Podeu veure el programa sencer a <<http://www.ccma.cat/tv3/alacarta/300/la-llengua/video/5334311/>> ♦

DAVID VALLS

Nostra patria è una barca

QUIM GIBERT

Frank Tashlin (1913-1972) va escriure una faula sobre un ós que, quan ve la tardor, s'afanya a cercar una cova per a hivernar-hi. Mentre l'animal ha quedat immers en un son profund, uns empresaris aixequen, en un temps rècord, una fàbrica, just sobre la cova, que aviat rutlla a ple rendiment. Amb l'arribada de la primavera, l'ós es desvetlla. Mig endormiscat, mira de trobar la sortida de la cova. Però va a raure al pati de la factoria. Allà, de seguida, un encarregat l'insta a col·locar-se a la cadena de muntatge. Atònit, el plantígrad manifesta que ell no és de la plantilla: «Jo sóc un ós!» L'encarregat se'n riu quan sent una vegada i una altra: «Jo sóc un ós!» I el duu fins als seus superiors. Aquests li responen: «Vostè és un gamarús, que no s'ha afaitat i que porta un abric de pells.» El president director general, en veure'l més tossut que una mula, l'enfila en el seu cotxe i el mena, de primer, cap al parc zoològic i, després, a un circ. Tant en un lloc com en l'altre, els óssos estan convençuts que no existeix vida per a un ós més enllà del zoològic i del circ. I, per tant, no el reconeixen com a ós. D'aquesta manera, el cap de l'empresa li fa veure que s'ha d'incorporar a la feina com un treballador més.

Al cap d'uns quants mesos, la fàbrica fa fallida i els obrers són acomiadats. L'ós torna a quedar descol·locat. Entre naps i cols, ha passat un any. I el fred tardoral no es fa esperar. L'ós localitza una cova. Però en el moment d'endinsar-s'hi es recorda que són molts els qui li han dit que ell no és un ós, i que hivernar és cosa d'óssos. Amb les primeres gelades es pela de fred rondant pel bosc com una ànima en pena. Per un instant hauria volgut ser un ós. No obstant això, entra a la cova. S'hi sent tan de gust que cau adormit en redó. El final de *Però jo sóc un ós!* (Viena Edicions, Barcelona 2014), títol del conte, és obert. No se sap si l'ós es va deixar entabanar. L'autor assegura que no.

No és cap secret que una mentida repetida adequadament moltíssimes vegades acostuma a passar per ser una veritat. I que aquells que viuen en captiveri durant temps (o que, fins i tot, hi han nascut), com ara els óssos de zoològics o de circ, solen quedar amb els referents col·lectius trasbalsats. És a dir, en el cas de l'esmentada faula, acaben confonent el petit món, en el qual han quedat tenallats, amb el món en general. I tot plegat desencadena que els qui van per lliure siguin confosos per farsants, ganduls, babaus.

La dèria per incitar a esborrar-te a tu mateix és arxiconeguda entre els catalanoparlants. L'esmentada faula, amb una esplèndida traducció d'Enric Larreula, és una metàfora perfecta a propòsit de l'alienació. Ras i curt,

la del protagonista de *Però jo sóc un ós!* és una història d'èxit. Igual que la de les persones i pobles a qui en va s'ha intentat repetidament de canviar la identitat. De fet, quan hi ha dificultats és quan coneixem millor els mortals. I és que molts dels grans relats els dinamitzen els qui aprenen de l'experiència havent entomat temporals. Erri de Luca, escriptor italià, diu que puja muntanyes perquè és dur i que això l'endureix per a ser útil: «Nostra patria è una barca.» ♦

La llum esclata

QUIM GIBERT

Si *El vestit nou de l'emperador* de Hans C. Andersen continua essent un conte que agrada és perquè en molts àmbits de la societat ningú no gosa denunciar les irregularitats que es produeixen. A propòsit d'aquest immobilisme, quan tothom sap que l'enganyen, l'arquitecta Itziar González apunta que la por ens fa crèduls: «i ensenya ahora que si la mentida necessita la complicitat de tothom, la veritat i el desig de saber també es poden encomanar».

Les institucions de govern que actualment regeixen a la Franja de Ponent han teixit polítiques que fan invisible el català. En aquest sentit, Francisco Javier Lambán, president aragonès, manifestava que «evidentement» el castellà «seguirà siendo la única lengua oficial» (*La Vanguardia*, 2-9-2015). Descartar el reconeixement oficial de la llengua autòctona és deixar a la deriva un dels patrimonis més importants de la Franja.

Quan una autoritat de primer ordre, que hauria de ser un exemple cívic, nega drets humans bàsics, entre les rondalles recopilades en el Baix Cinca, de transmissió intergeneracional, n'hi ha que aborden inquietuds i «queixes per mitjà d'un astut llenguatge que, davant d'interpretacions molt superficials, no resulta en absolut conservador ni conformista». Així ho assenyala Carlos González Sanz, escriptor especialitzat en literatura oral i autor de *Despallerofant* (IEBC, 1996), un estudi de relats tradicionals. *Lo mig pollet*, un dels relats contat per la fragatina Andresa Bean, en el llibre esmentat parla d'un xiquet de vida que, mentre arreplegava fem, va entrepussar amb un sac de diners.

El fill del rei, que justament passava per aquell veral, en saber-ho, li va oferir que la casa reial tingués cura d'aquella troballa. Tot innocent, el vailet va acceptar-ho de seguida. L'endemà, a instàncies de la mare, el bordegàs va fer cap fins al palau de sa majestat per tal d'endur-se'n la saca. Tant el rei com el fill s'hi van negar en redó. A partir de llavors, el marrec es veurà immers en un seguit de peripecies a fi i efecte de recuperar els diners. L'encís d'aquest i altres contes és que el noi de classe humil aconseguirà doblegar el totpoderós sobirà.

El món de les rondalles ens aporta maneres de resoldre situacions neguitoses en les quals no manca la intriga. I és que en els contes qui pateix són els protagonistes, immersos en contextos estressants, mentre que el lector o espectador, que a vegades viu circumstàncies d'un cert paral·lelisme, observa el que s'esdevé des de la distància, sense quedar directament enfangat.

Llengua i cultura popular és el títol de la jornada sobre dignificació lingüística que el Casal Jaume I de Fraga convoca per al segon cap de setmana de març.

«No tot és desar somnis pels calaixos / rodejats d'emics o bé d'objectes / que subtilment i astuta ens empresonen. / Perquè viure és combatre la peresa / de cada instant i restablir la fonda / dimensió de tota cosa dita, / podem amb cada gest guanyar nous àmbits / i amb cada mot acréixer l'esperança. / Serem allò que vulguem ser. / Pels vidres / del ponent encrespat, la llum esclata», diu Miquel Martí i Pol. ♦

QUIM GIBERT, psicòleg i autor de *Qui estima la llengua, la fa servir*

Nòtula

Desperta, Catalunya?

Bon dia. Desperta, Catalunya!» Ens ho diu la Mònica a les sis del matí. Cada dia i des de fa unes quantes temporades des de Catalunya Ràdio.

Tot i que ja hi ha hagut qui li ho ha fet veure, la Mònica ens continua despertant sense l'ús pronominal adequat. La Mònica ens desperta, amb rigor i amb exigència, tot el que ens pot despertar: les ganes de saber, l'energia positiva, la curiositat, el bon humor... Però no ens desperta dient el que caldria: «Desperta't, Catalunya!»

En català hi ha verbs transitius que hem d'evitar de fer servir com a intransitius: «Els jugadors s'entrenen», «el motor s'escalfa» i la gent, al matí, «es desperta» i «s'espavila». Espavilem-nos, doncs, i despertem-nos (aviat). Desperta't, Mònica!

DAVID PALOMA

De manifestos per la diversitat i necessitats lingüístiques

JORDI ORTIZ DE ANTONIO

Quan a l'Estat espanyol es publica un manifest o un article a favor de la diversitat lingüística interna, com el que acaba de publicar el Seminario Multidisciplinar sobre el Plurilingüismo en España («*España plurilingüe*»), sempre és necessari fer-ne una lectura entre línies atesa la ideologia lingüística que desprèn l'Estat nació.

Espanya és un estat immensament ric en termes de diversitat lingüística. Prop del 45% de la població espanyola resideix en un territori amb llengua cooficial. Però és un estat profundament pobre en cultura de promoció d'aquesta riquesa lingüística. Que se'ns presenti, ara, un manifest que defensi la riquesa lingüística de l'Estat no deixa de provocar desconfiança.

El manifest és clarament idealista: una Espanya unida al llarg del temps gràcies a les seves comunitats lingüístiques. «La diversidad en la unidad», en deien. El supremacisme de la llengua castellana es remunta a molts segles enrere, així com la seva imposició colonial i estatal, però també vénen d'antic els processos de minorització lingüística de les llengües no castelles: des del punt de vista de la denominació lingüística (aragonès i asturià-nolleonès com a «dialectes històrics del llatí», el foment de la segregació lingüística del valencià...), de la ideologia (el castellà com a llengua universal) i del seu ús.

Però no és d'això que vull parlar, sinó dels fets. El manifest es queda en paraules, en un eslògan, en paper moll, sense propostes efectives de promoció i difusió lingüístiques ni memòria econòmica per a fer-ho viable. Ens falten fets, no paraules. Però quins fets?

El fonament de la «normalització lingüística», el paradigma sociolingüístic imperant en les comunitats lingüístiques minoritzades de l'Estat, es basa en el fet de portar aquestes llengües a la «normalitat», és a dir, al seu ple ús social. Si volem augmentar els àmbits d'ús de les llengües de l'Estat no serveixen propostes de revitalització lingüística de Fishman, ja no serveixen els processos de bilingüïtzació. El bilingüïsm social és una utopia, és un xoc i una lluita constant entre una llengua dominant i una llengua dominada.

Una llengua sobreviu per l'ús social, el prestigi lingüístic i la política lingüística que té al darrere. No es pot potenciar el prestigi d'una llengua amb polítiques que es limitin a fomentar la promoció del seu ús. En un món

globalitzat, la política lingüística ve donada per l'increment de la demanda.

El que cal és crear necessitats d'ús de la llengua. En un model capitalista i de consum com el que tenim, les bondats de la «convivència bilingüe» i la «promoció» són paper mullat. Per a vendre un producte i crear-ne una demanda cal una necessitat de consum. Per a normalitzar una llengua i potenciar-ne l'ús i la transmissió intergeneracional calen necessitats comunicatives.

Normalitzar una llengua és dotar-la de nous àmbits d'ús: crear-ne necessitats és dotar-la de discriminació positiva i fer-la vehicular i preferent en la societat i els pilars bàsics de la política lingüística (escola, mitjans de comunicació i Administració pública). Crear-ne necessitats és fent-ne un requisit. Tot fent-ne un requisit es crea un filtre social o laboral, econòmic, que passa necessàriament pel coneixement d'aquesta llengua. Un coneixement que, d'altra banda, porta a l'ascens social.

Una llengua que permet l'ascens social és una llengua amb bona salut i amb bona transmissió lingüística. L'anglès, l'espanyol o el francès són llengües majoritàries i amb bona salut perquè han estat capaces de fer-hi canalitzar la cultura de l'ascens social, la possibilitat de trobar feina. S'han tornat no solament necessàries, sinó imprescindibles.

Una llengua que no és necessària per al benestar social és una llengua patrimonial i folklòrica condemnada al fracàs i a la mort lingüística. Una llengua que basa la seva existència en la música tradicional, els cants populars, les danses o les festivitats antropològiques és una llengua sense futur. És una llengua vista com a «innecessària» o merament «patrimonial»: el record romàntic d'un temps antic que, tanmateix, defineix la comunitat lingüística. És aprendre-la per curiositat, per «lligar-se a la terra», per recordar qui som, sense finalitats comunicatives reals. Element pur d'una identitat que s'expressa en la llengua dominant.

Que el manifest digui que el castellà «és cosa de tots» i que les llengües no castelles són «elements del patrimoni espanyol, que mereixen especial respecte» és cinisme i paper moll. Calen fets. Sense fets és condemnar aquestes llengües (en menor o major grau) a la seva regionalització. ♦

Llengua nacional i paper moll: l'irlandès pre- i post- independència

JORDI ORTIZ DE ANTONIO

1. Introducció

Aquest any 2016 se celebra el centenari de la revolta de Pasqua, de 1916, a la República d'Irlanda. Una revolta que, perseguint l'autonomia del territori respecte del Regne Unit, va fracassar, però la radicalització ideològica consegüent entre l'unionisme autonomista i l'independentisme, com també les lluites internes, van portar a una guerra i a la divisió de l'illa d'Irlanda: el Nord, marcadament de fe protestant, de model monàrquic i d'ideologia unionista, i el Sud, de majoria catòlica, republicana i nacionalista.

Després d'aquest període de transició, l'any 1937, es va aprovar la Constitució d'Irlanda i es va fer del gaèlic irlandès la *llengua nacional* de l'Estat. Després de molts segles de domini anglès, de substitució lingüística progressiva, d'una fam terrible que va desolar l'illa i d'una emigració que fugia a les colònies britàniques del Canadà, els Estats Units i Austràlia, per primer cop en la història, els pares de la pàtria irlandesa —entre altres, Michael Collins, William Thomas Cosgrave i Éamonn de Valera— van donar un nom oficial a l'Estat que neixia (*Éire*) i una llengua nacional que en reivindicaria el fet diferencial lingüístic *de facto* enmig d'una Europa convulsa per la Gran Guerra. El gaèlic irlandès entrava en una nova etapa que, per contra, no ajudaria a millorar el seu estatus social.

2. La situació de l'irlandès pre-independència

Amb les invasions anglonormandes del segle XII, l'elit social i militar es va assentar a les ciutats i, amb ella, la cultura i la llengua angleses. Posteriorment, amb l'arribada de l'an-

glicanisme en el segle XVI, la població catòlica —eminentment irlandòfona— es va veure desplaçada de les terres fèrtils i enviada a terres poc productives: la costa occidental. La revolució industrial va provocar nous moviments de població, del camp a la ciutat, i l'adquisició progressiva de l'anglès en detriment de l'irlandès.

Els estudis sobre filologia cèltica venien d'una època de romanticisme victorià de mitjan segle XIX, d'un canvi de tendència en la consideració d'allò cèltic i la seva vindicació nacional arreu d'Europa: Vercingètorix a França, Boudica a Anglaterra... i el gaèlic a Irlanda i Escòcia. El gaèlic era l'únic nexa d'unió amb un passat gloriós de la pàtria irlandesa i carregat d'èpica, d'un romanticisme exacerbant de la comunitat acadèmica. La realitat, però, era ben diferent. El gaèlic vivia a les llars, es proveïa de llegendes, de cants populars, de danses i del Cicle de l'Ulster o de Fingal. El *Táin Bó Cúailnge* i el seu protagonista, *Cú Chulainn*, eren l'essència mateixa d'aquesta tradició literària. Tanmateix, la primera llengua europea vernacla a fer-se servir per a la litúrgia —i far de la civilització a Europa durant l'època fosca que va seguir la caiguda de l'imperi romà— romanica oculta als ulls de la societat civil irlandesa.

A principis de 1800, un 85% de la població irlandesa parlava irlandès, però l'any 1901 aquesta xifra s'havia reduït al 14,4% i ja havia desaparegut majoritàriament de l'Ulster, la ciutat i àrea de Dublín i el Leinster. Abans de la independència, doncs, un 90% de la població irlandesa ja havia abandonat la seva llengua. En aquest context històric, juntament amb un estatus polític inferior, l'abandonament de la llengua per part de la institució eclesiàstica, la major importància de l'anglès en les expectatives de futur dels emigrants i la instauració d'un sistema educatiu

únic amb l'anglès com a llengua vehicular, entre els anys 1845 i 1849, es va produir la Gran Fam irlandesa.

La comunitat gaèldfona vivia marginada als confins de l'illa, en unes terres poc fèrtils i amb una dieta basada en allò que s'hi podia conrear: la patata. La mala gestió britànica de les polítiques agrícoles i el míldiu de la patata van portar a una crisi mai vista en l'Imperi britànic. Si bé abans d'aquest període de crisi l'anglès era una eina valuosa que no comportava *per se* l'exclusió de l'irlandès, la Gran Fam va produir un trauma en la societat irlandesa, que va perdre la fe en la pàtria i en la seva llengua, vista com un impediment social.

La fam es va convertir en un catalitzador d'una nova actitud lingüística: la necessitat bàsica de l'anglès com a eina per al desenvolupament personal i professional i la progressiva marginalització de l'irlandès per al bé comú. La Gran Fam va comportar la migració, entre 1845 i 1921, de més de deu milions d'irlandesos cap als Estats Units, el Canadà o Austràlia, la mort d'un milió i mig de persones i una transformació radical dels hàbits lingüístics: el trencament bruscat de la transmissió intergeneracional de l'irlandès, la reducció dràstica del nombre de parlants i una actitud fatalista sobre aquesta llengua. És així que, l'any 1921, hi havia uns 250.000 parlants de gaèlic a Irlanda. En qüestió de poc menys de cent anys, doncs, l'irlandès va patir una convulsió mai vista.

Tot i el clar retrocés que va patir la llengua en aquest període durant l'últim terç del segle XIX, l'irlandès va viure un procés incipient de renaixença cultural i literària que es va manifestar, l'any 1876, amb la creació. En definitiva, la llengua que és *pròpia* reconeguda com a *llengua nacional*. Per contra, l'anglès es *reconeix* com a segona llengua oficial del territori,

of the Irish Language i, en 1893, de la Conradh na Gaeilge (Lliga Gaèlica). Amb l'objectiu de promoure l'ús quotidià del gaèlic i la des-anglicanització d'Irlanda, va endegar cursos de llengua a les grans ciutats per fer-la conèixer entre la població. S'hi van editar diaris —*Gaelic Journal*, *Fáinne an Lae* i *An Claidheamh Soluis*— i alguns autors hi van publicar grans obres literàries: Peadar Ua Laoghaire va escriure *Séadna* (1894), en la línia de l'èpica del *Táin Bó Cúailnge*, i Patrick Pearse —el qual posteriorment seria un dels pares de l'aixecament de Pasqua (1916)— va defensar una literatura en irlandès escrita per no irlandòfons i va publicar *Íosagán agus Scéalta Eile* (1907) i *An Mháthair agus Scéalta Eile* (1916), dos reculls d'històries breus considerats modernistes en la literatura irlandesa. També destaca la seva antologia poètica *Suantraithe agus Goltraithe* (1914).

3. La independència d'Irlanda i l'oficialització de l'irlandès

Després de trobades en secret amb la diàspora irlandesa resident als Estats Units i les reivindicacions revolucionàries d'abolir el domini britànic i la monarquia sobre el territori irlandès, el 24 d'abril de 1916 —diada nacional d'Irlanda— un grup de civils armats, dirigits per Patrick Pearse, van aixecar-se en armes i van ocupar l'edifici de correus de Dublín, on van instal·lar la seu del govern provisional de la República d'Irlanda.

Pearse, líder del govern, va llegir un manifest en què instava la població civil irlandesa a aixecar-se contra el poder britànic. En aquesta autèntica declaració d'independència, sota el títol *Poblacht na hÉireann* (República d'Irlanda), ja es pot llegir un ús simbòlic de la llengua. De fet, un any abans, Pearse mateix ja es va referir a la llengua com un element d'unió entre la població protestant i la catòlica resident a l'illa, quan afirmava que «Irlanda no sigui solament lliure, i que el gaèlic no sigui sols gaèlic, sinó també lliure». *Lliure* de qualse-

vol marca o estigma de pertinença a un grup religiós o a un altre.

L'aixecament va ser durament reprimit per les forces britàniques i Pearse va ser executat. En les eleccions irlandeses de 1918, el Sinn Féin, d'Eamon de Valera, va ser el partit guanyador, excepte a l'Ulster, on van ser els unionistes britànics els qui es van endur la victòria. Amb la creació de l'IRA i la fuga de De Valera de la presó, es va crear un *Dáil Éireann* (Assemblea d'Irlanda), que va negar el control britànic sobre l'illa i que va esdevenir una proclama desencadenant d'una guerra entre Irlanda i el Regne Unit que va durar dos anys (1919-1921).

La pau es va signar en el Tractat Anglo-Irlandès de 1921, en què es va crear un Estat Lliure Irlandès que mantindria la presència de la monarquia britànica. La independència d'Irlanda va transformar l'estatus de l'irlandès i el govern de l'Estat Lliure va redefinir la presència de la llengua en la vida quotidiana de l'Estat: el va fer llengua oficial, es va introduir en totes les escoles d'ensenyament primari (i, l'any 1929, en la secundària) i es va redefinir la Gaeltacht amb un ministeri que se n'encarregués (1926). Els territoris de la Gaeltacht o, en conjunt, les Gaeltachtaí, es van definir com els territoris on més d'un 25% de la seva població parlava gaèlic.

Tanmateix, també en 1921, es va desencadenar una guerra civil entre els partidaris del tractat (liderats per Michael Collins) i els seus contraris (liderats per Eamon de Valera), que va causar la divisió de l'Estat en dues parts —la República d'Irlanda, al sud, i l'Ulster, al nord—. Finalment, l'any 1937, es va aprovar una nova Constitució que enterrava l'Estat Lliure Irlandès i constituïa el territori dels comtats del sud com a República d'Irlanda, liderada per un president de la República, i la reclamació del nord com a territori en disputa de la nova república. En el preàmbul d'aquest nou text constitucional es va fixar el nom oficial de l'entitat republicana, que englobava tota la seva població sota un mateix ens polític que naixia sota un nom en gaèlic:

Ar mbeith dúinne, muintir na hÉireann

(Nosaltres, el poble d'Éire)

En l'article 4 de la mateixa Constitució, de fet, s'assenyala que el nom oficial de l'Estat és Éire i que, en llengua anglesa, es coneix per *Ireland*, una apreciació que denota una superioritat nacional de la llengua originària del territori, de la seva identificació nacional:

Airteagal 4

Éire is ainm don Stát nó, sa Sacs-Bhéarla, Ireland.

Article 4

El nom de l'Estat és Éire o, en llengua anglesa, Ireland.

Els líders de la República van fer palesa la significació nacional, social i cultural del gaèlic irlandès en aquest text, com ho demostra la seva oficialització i la seva consideració com a *llengua nacional* i *primera llengua oficial*. Ens trobem amb un article en què l'irlandès és la llengua nacional i primera llengua oficial de la República i l'anglès *es considera* segona llengua oficial.

Airteagal 8

1 Ós í an Ghaeilge an teanga náisiúnta is í an phríomhtheanga oifigiúil í.

2 Glactar leis an Sacs-Bhéarla mar theanga oifigiúil eile.

Article 8

1 La llengua irlandesa, com a llengua nacional, n'és la primera llengua oficial.

2 La llengua anglesa es reconeix com a segona llengua oficial.

Es pot observar, doncs, que el gaèlic irlandès és la llengua d'Irlanda, que hi és genuïna. És una llengua que defineix la pàtria irlandesa, el seu tarannà i la seva personalitat pròpia, que la fa ser com és, que la justifica. I, alhora, és la llengua que hi pertany, que en procedeix i que hi correspon. En definitiva, la llengua que és *pròpia* d'Irlanda i que, com a tal, mereix ser reconeguda com a llengua nacional. Per contra, l'anglès es reconeix com a segona llengua oficial del territori, provinent d'una justificació evident

reconeguda com a *llengua nacional*. Per contra, l'anglès es *reconeix* com a segona llengua oficial del territori, provinent d'una justificació evident per l'ús social majoritari al carrer i entre l'elit; una llengua que rep aquest estatus per la seva qualitat comunicativa, però que no és pròpia d'Irlanda ni defineix la nació irlandesa.

Una elevació a *llengua nacional* per a l'irlandès que, no obstant això, era autèntic paper moll davant la situació de marginalitat social que vivia. Desprestigiada i sense un ús evident a la capital (Dublín), l'irlandès es va convertir en una cosa que mai no s'ha sabut exactament què és. Amb una distinció tan simbòlica, tan buida d'aplicació real, calgué aprovar una llei de les llengües oficials, l'any 2003, per omplir-la de política i contingut.

4. L'irlandès, avui: el fracàs d'una política lingüística nacional

Actualment, l'irlandès continua en clar retrocés. El govern republicà ha seguit amb la concepció antropològica de la llengua: un element rural, una característica de l'essència irlandesa, un definidor de la pàtria i, per tant, un record a «mantenir» i «promocionar». Els noms de les entitats polítiques de l'Estat són oficialment bilingües, com el *Dáil Éireann* (el govern), *Seanad Éireann* (el senat) o la figura del *Taoiseach* (el primer ministre). El president de la República utilitza la llengua en discursos específics, com el de Nadal o el de la Diada Nacional.

El dia a dia de la població és en anglès. La República d'Irlanda segueix amb fervor una política nascuda durant la revolució: el manteniment de la llengua com a eina de comunicació enclavada als seus territoris tradicionals. Uns territoris que, sota el nom de *Gaeltachtaí*, són enclavaments lingüístics on la llengua és la predominant enfront de l'anglès i on es fomenta el seu ús social entre els seus habitants. Darrerament, on la llengua decreix més ràpidament és en aquests territoris, arran de la fugida de la població jove d'uns territoris marcats per la infertilitat de les seves terres, la crisi econòmica, un atur juvenil que es dispara al 60% i una pobla-

ció envellida que provoca una migració a les ciutats i l'abandonament de la llengua, vista com a rèmora que condemna al fracàs social.

A més, l'estratègia de desenvolupament de la llengua per al període 2010-2030, caracteritzada precisament per uns decrets de normalització lingüística de mínims, és insuficient i no està donant els resultats que s'esperaven. Mentrestant, l'oferta de mitjans en gaèlic és a bastament escassa i restringida, amb una Administració sense requisit de saber la *llengua nacional* del país i una oferta escolar en llengua vehicular irlandesa insuficient per a la demanda, sovint emmarcada només en les *Gaeltachtaí*.

Cal, però, no menystenir els esforços que ha aplicat el govern irlandès per a promocionar la llengua, els cursos per a pares amb fills que van a l'escola gaèlica (*Gaelscoileanna*), la lluita dels irlandòfons per vindicar els seus drets, l'increment del seu prestigi social, la creació d'estudis superiors, de grau i màster, com també de centres de recerca, la bilingüització de la toponímia i la senyalització viària, la semioficialització a la Unió Europea, així com la creació de certs mitjans de comunicació de ràdio i televisió.

S'ha dit molts cops que el model de política lingüística d'Irlanda és precisament aquell que no s'ha de bastir per a recuperar i normalitzar l'ús social i l'ampliació d'àmbits d'ús (formals i informals) d'una llengua minoritària i altament minoritzada. I, tot i això, la denominació de l'irlandès com a *llengua nacional* continua allà, en l'article 8 de la Constitució. Qui dia passa any empeny. ♦

Fundada el 1886

PASTISSERIA BOMBONERIA CONFITERIA GELATERIA

Major de Sarrià, 57
08017 Barcelona
Tels. 93 203 07 14 - 93 203 00 04

Pl. de Sarrià, 12-13
08017 Barcelona
Tel. 93 203 04 73 - Fax 93 280 65 56

Vint-i-cinc anys després de la «Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I. Fonètica»

DAVID PALOMA I SANLLEHÍ

El naixement de TV3 i Catalunya Ràdio, l'any 1983, va accelerar la posada en escena d'un model de llengua oral. Fins aleshores la preocupació pel català s'havia centrat sobretot en la llengua escrita, però a partir d'aleshores la llengua oral tindria un protagonisme creixent. En els mitjans audiovisuals, la llengua havia de ser impecable: s'havia d'entendre el missatge, cosa que va comportar preocupar-se també per la pronunciació.

Dos títols van marcar l'arrencada: *Elocució i ortologia catalanes*, de Francesc Vallverdú, i *Principals faltes davant del micròfon*, de Catalunya Ràdio (Ricard Fité n'era l'autor). Era el 1986. En aquella època la llengua catalana es debatia entre el *heavy* i el *light*, dos models de llengua oposats. Aquest advocava per la claredat i es basava en el barceloní; aquell discutia tot el que amagava la claredat del *light*, inclouent-hi els inconvenients de centrar-se en el barceloní.

A finals de 1987 l'Institut d'Estudis Catalans va nomenar una comissió per a l'estàndard oral en el si de la Secció Filològica. La componien Antoni M. Badia i Margarit, Joan Bastardas, Antoni Ferrando, Joan Miralles i Vicent Pitarch. Aquesta comissió es va encarregar d'elaborar un text sobre fonètica estàndard. Badia i Margarit va deixar escrit que la comissió va anar elaborant una sèrie prèvia «d'esborranys successius». Finalment, el llibret es va publicar el novembre de 1990 amb el títol *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I Fonètica* (en 1992 sortiria el document de morfologia). Van ser 84 prescripcions entorn dels usos lingüístics més convenients en un àmbit restringit i en un àmbit general, en un registre informal i també en un de formal. No crec que ningú pogués preveure l'èxit d'aquella «proposta». Fins i tot hi va haver qui, acceptant-la,

va pronosticar que no tindria cap mena de «repercussió popular».

Tanmateix, el fet és que, vint-i-cinc anys després, les indicacions fonètiques entorn dels dialectes territorials de la llengua catalana s'han convertit en un dels documents normatius més coneguts i més seguits en el context de la llengua estàndard oral. S'hi refereixen tots els mitjans orals, sense excepció. S'ensenyen a les facultats de Comunicació. I, tot i que se n'han fet més edicions i reimpressions, algunes de revisades i de corregides, les modificacions han estat poques i menors: simples aspectes de puntuació i d'estil, no pas de contingut. En el web de l'Institut d'Estudis Catalans hi trobareu penjada l'última versió (març del 2009).

La pràctica de la llengua oral ha anat conformant un estàndard concret: amb preeminència del dialecte central, però amb una representació més o menys digna dels altres accents (a vegades testimonial, com el rossellonès; altres vegades invisible, com l'alguerès); polimòrfic i possibilista, però també deutor de les indicacions del portal lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals, l'Ésadir.

Els criteris

A continuació escric unes poques observacions sobre algunes qüestions generals que han conformat la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*.

En el «Pòrtic» hi llegim que «l'Institut inicia avui la publicació d'una normativa establerta per la Secció Filològica». Aquesta normativa ha d'ajudar «a la realització de la llengua estàndard oral» i, com a tal, és una «proposta de català estàndard». El terme *proposta*, justificat en 1990, en el moment de

publicar-se el document, a parer meu ha quedat superat i em sembla que ja no s'hauria d'utilitzar.

En primer lloc, perquè «el sentit de les propostes presentades», tal com s'esmenta en els «Principis generals», s'ha acabat entenent com el que era: un conjunt de prescripcions que orienten la selecció d'usos lingüístics i que la condueixen a la conformació d'un model lingüístic, seguint el concepte de *norma* de Jespersen 1925 i del Cercle Lingüístic de Praga 1929. Les prescripcions de la PEO, si bé nascudes com a propostes, són ara norma, implantada amb més o menys èxit («l'estàndard que s'implanti ha d'ésser en definitiva, en gran part, creació de la dinàmica que la mateixa pràctica generarà»).

En segon lloc, cal no oblidar que aquestes prescripcions no eren ni són unes propostes qualssevol: n'és autor el mateix Institut d'Estudis Catalans. Els usuaris de la llengua veuen l'autoritat, amb tota la raó, en l'acadèmia: la *Proposta* és la norma oficial, no una norma particular, encara que siguin «els professionals dels mitjans de comunicació [els qui] tenen un paper decisiu [en l'elaboració de l'estàndard]».

En els «Principis generals» de la *Proposta*, llegim que l'estandardització «ha d'orientar-se d'acord amb els postulats d'una normativa composicional, basada en diverses solucions polimòrfiques». Més endavant, en «Observacions», es diu que aquestes solucions descansen en cinc «dialectes territorials»: septentrional, baleàric, central, nord-occidental i valencià. Hi faig tres observacions. D'entrada, em sembla que convindria sistematitzar la terminologia pel que fa al rossellonès. A banda de parlar *rossellonès* i *de rossellonès*, es parla també de *parlars septentrionals* i *de parlars nord-orientals*. Si el rossellonès és un dels accents estàndard,

les referències haurien de ser inequívocues. D'altra banda, s'ha dit que per primera vegada s'ha tingut en compte el català nord-occidental, fins aleshores presentat i potser percebut com un reducte folklòric. Atès que Julià-Muné, Creus & Romero inclouen quatre varietats referencials dins el nord-occidental (tortosí, lleidatà, ribagorçà i pallarès), potser seria el moment de delimitar el(s) principal(s) accent(s) referencial(s) dins el bloc del català nord-occidental.

Finalment, constato que al llarg de la *Proposta* hi ha alguna referència a l'alguerès, per bé que l'alguerès no és cap dels cinc dialectes territorials considerats. Penso que l'alguerès hauria d'entrar també en el grup dels dialectes territorials amb representació estàndard, cosa que per força faria variar el significat de *àmbit general* (en el sentit que aquest concepte s'hauria de referir a l'existència d'un tret, com a mínim, en dos dels sis dialectes territorials) i, en canvi, podria deixar inalterable el significat de *àmbit restringit* (l'existència d'un tret, proveït de prestigi, en un únic dialecte territorial). Ara com ara, en el document de morfologia s'esmenten uns quants trets que pertanyen a dos dialectes, un dels quals és l'alguerès, però la consideració és de *àmbit restringit*.

Gairebé un quart de segle després de publicar-se la *Proposta*, l'evolució dels mitjans audiovisuals i de les noves tecnologies a les quals calia «adaptar la dinàmica de la llengua» ha desembocat en un nou panorama en què destaquen l'augment dels subaccents i també la difuminació dels àmbits restringits. També hi faig alguns comentaris:

a) Han augmentat els subaccents. Efectivament, hi ha altres (sub)accents més enllà dels cinc grans accents. En la *Guia fonètica per a les televisions locals* se'n presenten dotze: comarques centrals, tarragoní, olotí, mallorquí, menorquí, eivissenc, llei-

datà, tortosí, valencià septentrional, valencià central, valencià meridional i alguerès. Els professionals d'aquests dotze accents (Julià-Muné, Creus & Romero hi afegeixen el ribagorçà i el pallarès; Alomar i Melià donen també indicacions per al parlar de Sóller, Fornalutx, Lloseta, Formentera, etc.) o bé s'ajusten a un dels grans accents que els correspon o bé, per la singularitat del subparlar, no se senten reflectits en la *Proposta*. Entenc que l'ajustament a un dels grans accents sempre és possible, si bé aleshores apareixen dos inconvenients. El primer és que la *Proposta* no recull, malgrat tot, trets del subaccent. Des d'aquest punt de vista, una actualització ben feta potser hauria de considerar trets que s'han trobat a faltar. El segon inconvenient és que la *Proposta* no recull el sistema del vocalisme tònic del subaccent (és el cas del gironí, del felanitxer i del vilanoví, per exemple) o no recull el sistema del vocalisme àton del subaccent (és el cas del lleidatà). Aleshores, els professionals d'aquests parlars poden sentir-se exclosos de l'estàndard des d'un punt de vista teòric. Altres casos especials els formen els parlars que no s'ajusten al gran accent que els correspon: a Lloseta, entre altres poblacions mallorquines, no hi ha vocal neutra tònica; a Sóller es fa reducció vocàlica de la <o> a [u], a diferència del que passa a Mallorca en general. També en aquest cas, una actualització ben feta hauria de determinar amb més claredat el nombre d'accents estàndard: es podria fer entrant en els sistemes d'alguns subaccents dels grans dialectes. Un camí oposat al de la *Guia fonètica per a les televisions locals* seria el que reflecteix alguna altra obra, com *El morfema ideològic*, de Josep Àngel Mas: presentar només tres accents estàndard (català, valencià i baleàric).

b) Els mitjans audiovisuals del segle XXI contribueixen a difuminar el concepte d'àmbit restringit: podent ser elaborats en un àmbit restringit, els textos es poden difondre per a tota la comunitat. No hi ha fronteres,

en aquest sentit, sinó una xarxa que facilita una difusió ràpida i general. Recordem que la *Guia fonètica per a les televisions locals* va presentar un *àmbit restringit d'emissió* (ARE) al costat del qual hi havia la realització corresponent en un *àmbit general d'emissió* (AGE). Alguns trets d'ARE canviaven en un AGE i, en canvi, altres trets es mantenien. L'exemple del canvi a AGE el representa en part l'alguerès, i el manteniment, el lleidatà. La transformació de l'audiovisual fa que, al capdavant, cada vegada tingui menys sentit el concepte *restringit* i potser en tingui més el concepte general i, en definitiva, *estàndard*: interessa, sobretot, saber si el tret *x* és estàndard o no és estàndard.

Vint-i-cinc punts per revisar

Tot seguit destaco vint-i-cinc punts de la *Proposta*, ni els més difosos ni els més curiosos: són tan sols trets que, a parer meu, la norma hauria d'incorporar o actualitzar un dia o altre.

1) Les vocals tòniques en manlleus com *tupè*, *canapè*, *ximpanzé*... són sempre tancades en català occidental, malgrat l'accent gràfic. Però en català oriental hi ha casos amb *e* tancada i casos amb *e* oberta. Gabriel Bibiloni s'hi ha referit també des d'una òptica mallorquina.

2) La pronunciació no local hauria de ser correcta en el cas dels topònims catalans. O hauríem de dir *Canigó* amb *u* final, si no som rossellonesos, i *Benifallet* amb la *e* tancada, si no som occidentals? Caldria abordar el timbre obert o tancat de la *o* i de la *e* tòniques en els topònims catalans.

3) La pronunciació d'una vocal neutra final en cultismes com *frase* o *examen*, en català oriental, potser s'hauria d'estendre a estrangerismes com *bàsquet*, acrònims com *Renfe*, escurçaments com *cine*, topònims com *Xile* i prefixos bisíl·labs com *vicepresident*.

4) S'hauria de resoldre la realització d'aplecs vocàlics sobre els quals hi ha dubtes: *geologia, israelià, plourà...*

5) Caldria fer alguna indicació a propòsit del sufix *-aire*. És estàndard la distinció entre el masculí i el femení del català occidental?

6) Els autors valencians, incloent-hi l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, consideren acceptable l'harmonia vocàlica: *piloto* per *pilota*, per exemple. Els autors mallorquins hi afegeixen més casos, que en canvi releguen al registre col·loquial: *homo* per *home*, per exemple. L'harmonia vocàlica és un tret prou tradicional i que històricament ha donat duets admissibles: *fenoll* i *fonoll*, *rotl(l)o* i *rotl(l)e...*

7) La pronunciació *cièn-cia, condi-ció, con-tí-nua...* és general i es podria no restringir, com apunta la norma, a un registre informal. És ben cert que la pronunciació amb diftong, unisil·làbica, s'associa en part a la parla ràpida, però també ho és que la gramàtica provisional de l'Institut accepta les pronúncies amb diftong.

8) La *Proposta* diu que ha de sonar la *p* de *psicòleg* i que, per tant, no és estàndard dir *sicòleg*. En canvi, la realització sense la *p* és la forma que recomana el portal lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals. També l'Acadèmia Valenciana de la Llengua presenta com a pròpies de l'estàndard formal les formes *salm* i *siquiatre*, sense la *p* inicial.

9) Encara dins els aplecs consonàntics en posició d'obertura sil·làbica, cal dir que hi ha altres grups conflictius (que veiem a *bdel-loide, gnatòstom, pneumocele, pteròpode...*), sobre els quals Xavier Rull ha previst fins a cinc pronúncies possibles. La *Proposta* hauria de subratllar la correcta.

10) En els aplecs consonàntics *gn (cognom)* i *cn (tècnica)*, l'assimilació de la consonant oclusiva és estàndard. Paga la pena subratllar-ho. Josep Ruaiix és qui en va transcriure la realització convenient: *cong-nom, têng-nica*. En canvi, en el català de Mallorca no és recomanable *sin-ne* per *sing-ne*, ni *con-nom* per *cong-nom*.

11) Autors baleàrics i nord-occidentals defensen poder dir *protagonitzar, realitzar...*, com fa el valencià, els verbs que s'escriuen amb *-itzar*.

12) Hi ha pronunciacions força habituals que potser caldria detallar si són estàndard: *egèrcit, edgèrcit, eixèrcit i edzèrcit* (aquesta última sobretot en els parlars illencs). També en el parlar de Mallorca es diu, col·loquialment, *ts* en lloc de *ks*: *lètsic* en lloc de *lèxic*, *tatsi* en comptes de *taxi*, *màtsim* en lloc de *màxim*, *Mètsic* en comptes de *Mèxic...*

13) S'hi podria afegir el cas de les paraules amb *ts-* inicial: *tsar, tsunami...* Manuals i diccionaris assenyalen que la *t* sona, però l'Ésadir i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua desaconsellen aquesta pronunciació. En el primer cas la consideren secundària i en el segon cas, pròpia de «registres molt formals».

14) Una bona actualització de la *Proposta* hauria d'ajudar a resoldre un error freqüent de la llengua dels mitjans de comunicació: la pronunciació en castellà de les *c* de les sigles (*ABC, BBC, Acesa*). També podria aclarir com ha de sonar la *s* intervocàlica de sigles com *ESO, ISO, NASA...* En aquest punt divergeixen les opinions d'alguns experts.

15) En el document de morfologia, s'assenyala que el demostratiu *aquest* es pronuncia «*aquest, aquet*». Amb vista a la coherència entre els dos fascicles de la *Proposta*, caldria indicar en quins casos es pronuncia amb essa

i en quins casos no, o indicar si hi ha diferències segons els parlars.

16) La *Proposta* assenyala que és d'àmbit general la pronunciació africada de la sibilant palatal sorda en posició inicial de mot o postconsonàntica, «característica dels parlars occidentals» (*xic, xalet, planxar...*). Tanmateix, en occidental hi ha paraules escrites amb *x* inicial que es pronuncien amb palatal fricativa (no africada) sorda: *xabec, xàrcia, xixina...* i també topònims i gentilicis (*Xixona* i *xixonenc*, per exemple). Es tracta d'un nombre de mots reduït, molts dels quals no són d'origen llatí. L'Acadèmia Valenciana de la Llengua recull, a més a més, algunes paraules amb *x* inicial que tenen una doble possibilitat de pronunciació, amb un so africad o amb un so fricatiu: *xarop, xeringa, xalocada...* Potser la revisió de la *Proposta* podria matisar la generalització d'aquest tret.

17) Es podrien concretar les diferents pronunciacions dels mots *jo* i *ja* en relació amb els blocs dialectals, ja que les informacions que en donen el *Diccionari català-valencià-balear* i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* permeten desprendre que, mentre que a Eivissa i a la part meridional del català peninsular es pronuncia *io* i *ia*, a la resta del territori es pronuncia *jo* i *ja*.

18) En el català de Mallorca és general la pronunciació africada en verbs de la primera conjugació com ara *passejar, festejar, marejar...*, paraules com *assajar, boja, llegir, rajar, rajada, truja...* i plurals com *assajos, bojós, fajos, rajos, rojos*, etc. També aquests casos mereixerien ser atesos en una nova *Proposta*.

19) Es podria subratllar la diferència entre la *x* final de paraules com *esfinx, larinx* i *linx*, dita amb *ks* final (*esfinks, larinks, links*), i la *x* final de paraules com *ponx* i *romanx*, dita amb *tx* final (*pontx, romantx*).

20) En la pràctica dels mitjans he detectat una certa confusió en el grup culte *trans* i el posterior *tras*, sense *n*. L'Ésadir transcriu, per exemple, *transcendental* en comptes de *transcendental*. Potser en aquest punt es podria assenyalar que hi ha dos prefixos, *trans* i *tras*, que afecten paraules diferents.

21) L'Acadèmia Valenciana de la Llengua prescriu la pronunciació *semana* i *sometre*, però accepta *conna* i *cona*: assenyala que la pronunciació geminada *semmana* i *sommetre* «només és pròpia de registres molt formals» i, en el cas del grup *tn*, considera preferible la pronunciació geminada *nn* «en paraules de caràcter patrimonial» (*dn* en paraules cultes: *èdnia*). Joan Julià *et al.* accepten també *semana* (i *Ana*) en registre informal. «Si tenim en compte la tendència articulatòria que una bona part dels parlants nord-occidentals tenen per simplificar aquests grups de nasals —les pronúncies allargades sonen poc naturals— creiem que es podria considerar un fenomen admissible en el registre informal i àmbit restringit.» Josep-Anton Castellanos es refereix a la simplificació de nasals com un fenomen generalitzat en català, «fins i tot en un registre formal». En qualsevol cas, caldria distingir tres grups: I) *setmana*, *cotna*; II) *Anna*; III) *commoure* i *innecessari*. Només el tercer grup té una simplificació no estàndard. La simplificació del grup *nn* de *Anna* s'estén a paraules com *conectar*, *inocent*, *bieni*, *trieni*... També Josep Ruaix apunta que s'haurien d'admetre les formes *conectar* i *anexar*. I afegeix que «en la praxi hi ha una vacil·lació entre *tennis* i *tenis*, *escàner* i *escàner*... que caldria decididament resoldre a favor de les formes amb *ena* simple».

22) Autors occidentals incorporen *llangosta* i *mangrana* a l'estàndard oral. Caldria valorar la conveniència d'aquestes formes.

23) En l'apartat de nasals, hi ha altres formes no recomanables que podrien esmentar-se: *dingú* per *nin-gú*, *domés* per *només*, *ermig* per *enmig*, *nyervis* per *nervis*, *genyiva* per *geniva*, *gover* per *govern*, *hiver* per *hivern*.

24) La pronunciació amb una sola *ela* de mots com *col·legi*, *novel·la*, *il·lustre* mereix la valoració de «no recomanable», la qual cosa potser s'hauria de revisar. Primerament, perquè la pràctica dels mitjans continentals fa que sovintegi la pronunciació no recomanable, avalada per les indicacions corresponents: a l'ésA-dir, per exemple, s'hi pot llegir que «pronunciarem la *ela* geminada com si fos una *ela* simple, tal com es fa espontàniament». Josefina Carrera-Sabaté i Imma Creus han escrit que el no-allargament de la *ela* és una simplificació articulatòria «absolutament natural» i que cal plantejar-se si té sentit condemnar aquesta pronunciació.

25) I, finalment, pel que fa a les *erres*, potser es podria aclarir que la *r* etimològica final de mot afecta infinitius, substantius i adjectius en paraules agudes. En paraules patrimonials acabades en *-ar* (*campanar*), *-er* (*matiner*), *-ir* (*monestir*), *-or* (*blavor*) i *-ur* (*segur*), sona sempre la *erra* final en valencià i no sona en la resta de parlars. Ara bé, en cultismes acabats en *-ar* (*angular*), *-er* (*acer*), *-ir* (*menhir*), *-or* (*sonor*) i *-ur* (*cangur*) sol sonar la *erra* final en tots els parlars. La pèrdua de *r* final no és un fenomen panromànic però sí que és un fenomen molt estès i que té nombroses excepcions, com ha fet veure Fernando Sánchez Miret: la major part dels monosíl·labs, alguns polisíl·labs aguts, la major part dels mots plans i esdrúixols i molts arabismes. En general es considera que la presència de la consonant final no és fruit d'una evolució patrimonial i que pot haver-hi intervingut també l'analogia

i la influència d'altres llengües. En aquest sentit, hi ha una intensa varietat en els dialectes per bé que el valencià sol mantenir la *erra* i el mallorquí sol emmudir-la. La nova *Proposta* hauria de valorar si aquesta variació, també intradialectal, és estàndard: tinguem en compte que hi ha diferències entre mallorquí, menorquí i eivissenc en relació amb els mateixos mots, i que fins i tot hi ha casos d'emudiment de la *erra* final en valencià.

En un altre article, podria apuntar altres casos de revisió relacionats amb l'accentuació, la fonètica sintàctica i, fins i tot, els sons importats. ♦

Per a un català, el signe d'unió entre els compatriotes és un signe d'amor: al fet català i a la idea que l'impulsa. Els qui estimen o accepten Catalunya es retroben. Per sota i per damunt les banderes. [...] I quan més obertes són les hostilitats, els catalans s'haurien de donar les mans i oblidar llurs discòrdies.

La Publicitat, 11-1-1935

Increïble preferència pels manlleus

PERE ORTÍS

Sí, a moltes paraules manllevades del castellà els fem l'honor de cedir-los el lloc de les nostres i aquestes les enviem als prestatges del diccionari perquè s'hi fossilitzin. Torno sobre el tema, ni que em llancin a sobre l'anatema de «la cançó de l'enfadós», però si volen que aturi la melodia que facin les correccions que cal fer, en el català parlat públicament i des d'institucions que tenen el deure de servir al públic un català senzillament net; no el demanem recercat, o alambinat; el demanem net, i per net, serà culte i elegant.

I per net, serà bo; apliquem-hi allò dels clàssics: *bonum ex integra causa*, que és molt il·lustratiu. Que la nostra llengua és bona, rica i bella, i fa goig sentir-la de qui la parla neta i amb el degut respecte. Hem perdut punts en la normalització de la llengua, per aquesta malura, per aquesta obstinació incomprendible i creuríem que filla d'entencaments d'amor propi, que són de desamor a la llengua, en alguns que ho fan malament, i no volen que sigui dit, no ho volen sentir.

Insisteixo en un punt que ja he comentat algun cop, que és que al món no hi ha cap llengua que s'hagi tret de la mànega una paraula inviable, impronunciable o per llençar al contenidor. I la llengua catalana no ho ha fet mai, tampoc, ans té un lèxic increïblement fàcil i procedent, elegant i expressiu a tot ser-ho. *Formós, nuvi*, són dos exemples del que dic; a molts els fa vergonya dir *formós* o *formosa* —no ho sentireu dir mai, mai— o *nuvi* al noi que senzillament festeja lluny de l'altar o del jutge, i només els cau de la boca quan és davant de qualsevol dels dos esmentats. Citem-ne exemples, quasi, quasi tots, ja:

— «Barco», per *vaixell, nau, bot, bastiment*. O el seu específic: *vapor, transatlàntic, creuer, paquebot*.

— «Bones» («buenas»), per *bon dia, bona tarda, bona vesprada, bona hora baixa, bon vespre, bona nit* (no n'hi ha cap de plural).

— «Burro», «burru» (que no fa cap cara de ser català d'arrel, ni que el registri el Fabra i sigui antic), per *ruc, ase, somer, somera* (aquest utilitzat per als dos sexes).

— «Cachondo», per *eixerit, castís, trempat, xiroi*.

— «Cachondeo», per *comèdia, burla, conya, rialla, rifada, befa*.

— «Capullo», per *babau, albat, llanut, enze, innocent, bonifaci, toix, tanoca, pallús*.

— «Carpa», per *envelat, tendal*.

— «Comando», per *escamot, piquet*. No són química-ment iguals, però més val eixamplar que manllevar. Solucionem les coses a casa.

— «Gamberro», per *galifardeu, brivall, brètol, bordisot, gambirot, entremaliat, esquinçat, destraler, vàndal, tifa*.

— «Gilipolla», per *ruc, cap de ruc, beneit, ximple, enze, llondro, totxo, curt, curt de gambals, capsigrany*.

— «Golejada». Algun diccionari l'enregistra, però fou pres de «goleada» pels qui mai no havien sentit dir el tradicional, clàssic i popular *pana*.

— «Guarro», per *porc, llord, garrí, bacó, porc d'estaca, potiner*.

— «Jefe», per *mestre, l'amo. ¿Cap a recer, mestre? Com esteu, l'amo?*

— «Nòvio» per *xicot, promès, nuvi, galindoi*.

— «Patada», per *puntada, puntada de peu, potada*.

— «Tornado», per *remolí, mànega, tromba, tartalló*. (El Fabra enregistra «tornado», però com a mot manllevat i fenomen exòtic.)

— «Tío», per *paio, noi, xicot, subjecte; brivall, marrec*.

— «Vivenda», per *habitatge, mansió, casa, torre, masia, mas*.

«Burro», «comando», «gamberro», els admet el nou diccionari, però va contra la seva norma fonamental, expressada en el pròleg, que «no serà admès un mot estranger, si en català ja tenim el corresponent amb l'igual significat». Per tant, són espuris i no fan cap falta a la llengua.

Fa l'efecte que en tots els casos que esmentem no hi ha consciència de l'esplet que enviem a pondre, introduint mots castellans que els prenen el lloc.

I no hem dit res de les locucions. Un altre camp molt interessant. ♦

Política i criança

ANTONI LLULL MARTÍ

Qualsevol que tingui una mica de cultura lingüística sap que *política* és un mot derivat del grec *pólis* que significa 'ciutat' (i també 'estat'), i per això el nom ha vingut a designar l'art de governar una ciutat, un territori o un estat, però és el cas que dins l'edat mitjana la política era sobretot l'art de saber portar-se de forma cortesa i educada, art que se suposava que dominaven aquelles persones que havien tingut una bona criança. I això mateix significava aqueix mot en castellà, en francès, en portuguès i en anglès. *Tenir política*, per tant, era 'tenir educació cívica', 'criança', 'urbanitat'.

Quan mossèn Alcover recollí de boca del poble les populars *rondaies* mallorquines, aquesta accepció era encara ben viva. En voleu uns exemples? Vet-los aquí: «¿I a on has après de bona criança i de política, de venir-te'n a robar-mos aqueixes cireres davant sa meva cara?» (tom XXIII, p. 45). «¿Això és manera d'entrar a casa externa, sense dir Alabat sia Déu o Ave Maria Puríssima? Així mateix poríeu tenir un poc més de política!» (tom III, p. 38). «—Senyor, això ja és tenir poca política. Aquí feim lo que sa senyora mos té manat, i foris!» (tom XI, p. 99).

Aqueix significat de 'cortesia, polidesa, bones maneres' explica, segons Coromines, que en castellà i en català es denomini polític un parent per afinitat (sogre, gendre, nora, cunyat, etc.), perquè normalment és tractat amb més cerimònia i miraments que un que ho és de sang. Avui en dia l'accepció a la qual vénc referint-me ha caigut en desús quasi pertot, i tots solem tenir present només l'altre significat de política, això que tants de maldecaps dona a molta gent. Però més lamentable que la pèrdua pertot

arreu d'aqueix ús lingüístic és la pèrdua d'allò que significa. Perquè, per desgràcia, les notícies que seguit seguit ens arriben del comportament de la majoria de polítics del nostre país i d'altres ens mostren ben a les clares que aqueixos senyors i senyores que es dediquen als afers públics moltes vegades mostren tenir-ne ben poca, de política. ♦

La grandària d'una nau

Podem fer-nos una idea de la grandària d'un vaixell si ens en diuen el pes total o les mides de la seva longitud, amplària i altura, però convé saber com solen expressar-se aquestes dades.

En primer lloc, tenim *l'eslora*, mot que prové del neerlandès *sloeri*, nom que antigament es donava a la peça de fusta que reforçava l'embarcació de proa a popa, i que al seu torn era derivat del verb *sloeren* 'amidar un vaixell'. Llavors tenim la *mànega*, amb el sentit d'amplària del buc amidada transversalment a la part més ampla de la coberta, i el *puntal*, que és l'altura des de la quilla fins a la coberta, o fins a la coberta principal en cas de tenir-ne més d'una.

Pel que fa al pes, sol esser donat pel de l'aigua desplaçada pel vaixell quan es troba flotant, cosa que pel principi d'Arquimedes equival al seu pes real. Com és natural, no és el mateix si la nau està buida o carregada. S'expressa sempre en tones mètriques, que, com sabeu, equival, cada una, a mil quilograms. Aqueix

mot, *tona*, prové del llatí tardà *tunna* i aquest del cèltic *tunna*, que significava 'pell' i 'odre', i quan aquest tipus de recipient per a líquids (oli, vi, etc.) fet amb el cuir sencer d'un quadrúpede, generalment una cabra, fou substituït per un recipient de fusta, més durador i resistent, seguiren dient-ne *tona*. En francès antic sortí el derivat *tonel* (actualment *tonneau*) per a designar un tipus de bóta grossa, que passà al castellà amb la forma *tonel*, en català *tonell*. El mateix mot francès passà, en l'edat mitjana, a l'anglès, amb la forma *tunnel*, que en principi significà només 'bóta grossa' i finalment 'cova de forma rodonenca excavada al subsòl', i amb aquesta accepció *tunnel* passà, amb idèntica grafia, al francès i a l'italià, i una mica transformat, a altres llengües: *túnel*, en català, castellà i portuguès; *tunnel* en romanès.

La mesura de capacitat d'un vaixell de transport comercial, durant l'edat mitjana, solia expressar-se pel nombre de *tones* (bótes) que podia transportar. Amb el sistema mètric s'establí la *tona* com a mesura equivalent a mil quilograms. En castellà se li donà el nom de *tonelada*, que en principi es deia de l'espai dins la bodega del vaixell on es col·locaven dues bótes o tonells. *L'arqueig* és el càlcul referit a la capacitat del vaixell amb relació al volum de les coses que pot transportar, és a dir, l'espai interior disponible per a càrrega. ♦

ANTONI LLULL MARTÍ

Aquest parell d'articles són extrets del llibre Prenint el demble a les paraules d'Antoni LLULL MARTÍ (Edicions Documenta Balear, Palma, 2009).

Alguns anuncis comercials

PERE ORTÍ

Tot sovint sents, procedents majorment del camp publicitari, construccions tan servils del castellà que farien trencar de riure si no fos per la tristesa que genera el pensament que fan referència a l'entrebanc potser més seriós, més greu del català parlat en públic. Fa pena, és a dir, tristesa, i també causa indignació. Indignació, perquè després de més de trenta anys de rodatge som on som, enmig de tant de soroll respecte a la normalització lingüística. I perquè els interessats que mantenen un any i un altre els mateixos errors no fan res per corregir-los —tot i que han estat avisats pels oïdors que estimen la llengua, oïdors dels mitjans i de les altes instàncies responsables que es parli bé la llengua. I més encara, perquè aquests responsables es mostren mesells respecte a la situació. ¿És que no se n'adonen, tot surant en un beatífic cofoisme? ¿O és que se n'adonen —i tant els fum tot plegat? A fe que aquesta no ens l'esperàvem pas! Pobra llengua catalana amb tants que la volen tenir als

llavis, que la volen «normalitzar» i no la tenen al cor!

Però anem als fets. Algú deia, per ràdio i sense sentir-hi esgarrifor: «Ara se li caurà el pèl.» És a dir: «Ahora se le caerá el pelo.» Senyors, en català net i castís, calia que digués: *Ara li cauran els cabells.*

Un altre vocalitzava: «El nen s'ha caigut avall.» És a dir: «El niño se ha caído abajo.» I calia que digués: *El nen ha caigut... avall de l'escala, avall del marge, o ha caigut al clot, ha caigut a la bassa,* car en català difícilment hom deixa un verb sense el seu complement de nom o de pronom.

Ja dintre el camp publicitari, sentim traduccions sorrudes, lineals, com aquesta: «¿Tu fas el pa, avi?» És a dir: «¿Tú haces el pan, abuelo?» I en català de casa, de vora el foc, al costat del padrí, un nen sempre diria: *¿Que el feu vós, el pa, avi?*

Hi ha una mare que arriba a la sala i veu que els dos galifardeus hi han causat devastació ecològica amb el gos, i fa: «I això què és?» És a dir:

«¿Y eso qué es?» Quan en català avial, correcte, cal que digui: *Què és això?* (pronunciat: *Quès això?* o *Qués això?*, segons la comarca). Quantes vegades m'ho havia sentit dir, de nen!

També és molt pintoresc sentir, en els anuncis en català, paraules angleses pronunciades amb fresca sonoritat castellana: «Ace, BBC, Sant Francisco» (amb ce castellana), «Ajax» (amb jota castellana), etc.

Un altre se les enfilava amb «Li donava amb un pal.» És a dir: «Le daba con un palo.» I cal dir: *Li pegava amb un bastó. Lataconava amb un garrot.*

Un nen, a la televisió, crida sa mare i aquesta respon: «Ya vaig!». És a dir: «¡Ya voy!» I cal que digui: *Ja vinc!* En llatí, com en català, el verb *VENIRE* vol dir 'venir' o 'anar', segons el cas: *veni, vidi, vici.*

Alguns anuncis de tema escolar fan anar a tort i a dret el lletgíssim «cole», inadmissible. Ho fan també molts professors, i és lògic que també ho facin els alumnes. Cal usar els diàfans: *escola, col·legi, escola bressol.*

PLAERS D'AMETLLA

Trias Galetes - Biscuits SA

Ctra. de Sils, 36
17430 Santa Coloma de Farners
Tel. 972 84 12 13

www.trias.cat

Vull fer una confessió que em fa un borrall de vergonya, però que és real: em costà quatre i cinc vegades de sentir-ho, entendre què volien dir quan cantaven «Fuet prim m'agrada!», perquè —deixant de banda que és una construcció de poc nervi català— de les dues síl·labes de «fu-et» en feien una de sola, és a dir, una sola nota musical. El llatí, per exemple, els clavaría fort a aquesta mena de deturpadors.

També vull considerar dos errors un xic especials que perviuen en el català que parlen avui. El primer és aquell calc tan freqüent de «posar pals a les rodes», és a dir, «poner palos en las ruedas». Sí, en castellà és bonic, però això no ha de desorientar ningú; és un exemple flagrant de com els inexperts es deixen condicionar per les estructures del castellà. Tota l'expressió és rebutjable i, dintre seu, la paraula «pals». En tot cas hauria de dir *posar bastons a les rodes*, ja que *pal* en català és un tronc gruixut, llarg com el del telèfon, com el de la porteria, el qual una persona no pot manipular fàcilment —bé que prou diem *el pal del fregall, el pal de l'escombra*, i està ben dit. I com cal dir-ho, doncs? Així: *posar entrebanca, posar-hi pegues, ésser un esgarriacries, ficar-s'hi traveser, aigualir la festa*, i tants d'altres.

L'altre és aquell de numerar les successives escaïences d'una cas tal com les numera el castellà; poden ser numerades, però tal com ho fa el català. Per exemple: «Li ha donat dues oportunitats i li dóna una tercera», és a dir «... y le da una tercera». En tot cas hauria de dir: ... *i li'n dóna una de tercera*, perquè, després de l'article indefinit, el català col·loca el partitiu de davant l'adjectiu. Però és que el català tampoc no ho diu així. Cal dir: ... *i li'n dóna una altra*, o ... *i n'hi dóna una altra*. Havent-ne mencionat dues, és més que clar que l'*altra* és la tercera. Vegem-ho amb un altre exemple. Un locutor de lluny deia: «Ha tret sis discos i ara està a punt de treure un setè.» Calia que

digués: ... *i ara està a punt de treure'n un altre, el setè, o el que farà set*. Tots dos excel·lents.

Molts utilitzen l'expressió castellana «tirar la toalla» al peu de la lletra en català: «tirar la tovallola». I tenim l'apagat, per poquíssim usat, *tirar el barret al foc*, que ja em direu quina és més bonica.

Igualment molts fan anar l'expressió «buscar els tres peus del gat», és a dir, «buscar los tres pies del gato», quan tenim la nostra tan bonica que diu: *cercar la lluna en un cove*.

Anant per la via pública, trobes més d'una tanca publicitària que diu, invitant que t'hi anunciïs, puix que està en blanc: «Anuncia't», quan hi ha de dir: *Anuncia-t'hi*, puix que et convida a anunciar la teva empresa en aquest lloc en blanc, lliure i a la vista.

En infinits programes d'activitats, agendas, plans de festes, etc., veiem escrit, referent a l'activitat en qüestió «Organitza», «Finança», «Col·labora», «Participa», per *Ho organitza, Ho finança, Hi col·labora, Hi participa*. «Edita i presenta Neus Bonet», i han de dir: *Ho edita i presenta Neus Bonet*.

Per fi no em puc estar de dir —*conceptum sermonem quis posset retinere?*— que la meua doctora de circumstàncies em demanà, arran de l'aparició d'una taca de fongs: «Gossos té?», és a dir, «¿Perros tiene?» I calia que digués: *Que teniu gossos?*, o *I de gossos, que en teniu?*

¿No fóra ja hora que els professionals, la classe rectora catalana, posés un petit esforç d'endrec i respecte, i de bon gust, i de bon exemple, en el català que parla? ♦

PERE ORTÍS

El castellà s'encomana... i tant!

És el que va respondre la velleta que feia de conserge al centre que la Unió Catalanista tenia al carrer de la Canuda; abans, és clar, de la guerra del trenta-sis. Sembla que en una ocasió s'hi va presentar la policia per tal de fer un escorcoll al local; com que la conserge anava responent en català a totes les preguntes que li feien, la van amonestar dient-li: «Usted tendría que aprender el castellano.» I ella va respondre: «Mirin, el castellà no cal aprendre'l, perquè s'encomana...»

Una vegada més, detallarem uns quants d'aquests mots i d'aquestes expressions que proliferen en els mitjans de comunicació de massa, en les tertúlies radiofòniques o televisives, etc., per aquella tendència encomandissa.

Vet aquí, doncs, que hem sentit més d'un cop parlar de *honestitat*, de *coiuntura*, de *gelos* i de *sutileses*, en comptes de *honestedat*, *conjuntura*, *gelosia* i *subtileses*. En certa ocasió, referint-se una locutora a Felip V —i considerant que era un individu més aviat escanyolit i de poca estatura—, es va expressar així: «perquè, quan va tenir el poder a les mans, aquell nano», etc. Un mot que, independentment de ser una forma popular, en certa manera castellanitzada, i derivada de la genuïna *nan*, pot tenir un to afectuós i, per tant, no gaire adequat si parlem d'un dictador. Potser la locutora hauria estat més encertada dient, per exemple, «aquell milhomes»...

Sembla que al País Valencià van posar de cap per avall un retrat d'aquell rei. Si s'hagués tractat d'una estàtua, segurament que no l'haurien posada de cap per avall, perquè

els hauria donat una feïnada de por; més aviat l'haurien feta caure, l'haurien tirada a terra, però no l'haurien pas *tombat* (traduint el castellà *tumbar*), perquè podria semblar que l'havien girada cap a un altre costat. És clar que podem dir: «Una ventada ha tombat alguns arbres», significat que els ha inclinat fins a ajeure'ls, però ja veiem que es tracta d'una altra acceptió del verb *tombar*.

Hem sentit dir, encara, parlant d'un historiador o d'un cronista molt documentat, que hi entenia un niu. Una altra expressió desfigurada, que vol substituir la popular «saber-ne un niu» (de coses). De fet, n'hi hauria hagut prou de dir que el cronista hi entenia molt, o d'allò més, o una cosa de no dir, etc.

Si som amatents —sense un excés de zel (no pas de «cel»!, com hem sentit pronunciar aquell mot darrerament)—, anirem corregint el llenguatge de mica en mica, a poc a poc, un pas rere l'altre. I recordarem que convé sempre parar compte en els mots i les expressions que emprem, com dirien en terres lleidatanes. ♦

ROSER LATORRE I GAIA

Frases poc entenedores o poc clares per mor de mots inadequats

És força fàcil de col·leccionar frases incorrectes si escoltem amb esperit crític els mitjans de comunicació. Un cop més, doncs, n'exposarem unes quantes per fixar-nos en els mots inadequats que s'hi han utilitzat.

1. Vés a mirar el foc, perquè l'olla aixeca butllofes.

2. En aquest monument s'aprecia bé la trencadissa de Gaudí.

3. Els seus oncles van tenir, fa dos dies, un accident involuntari.

4. No sé si això queda bastant clar, o què.

5. Ara, els forners tenen molts tipus de pas.

6. L'advocat tindrà quatre hores per anar.

7. Sentireu les òlibes que refilen.

8. Sí, ell és el qui porta les rendes.

9. No solament no els han convençut, sinó que ni s'han adreçat.

1. Si una olla aixeca butllofes, potser l'hauréu d'ensenyar a un dermatòleg, perquè ens aconselli. Quan una olla bull, el líquid que conté no fa butllofes, sinó bombolles.

2. Sembla, segons la frase, que Gaudí va fer miques la part d'algun monument que no devia ser del seu gust. El qui parlava es devia voler referir, de fet, al «trencadís», un mot que descriu, en les obres de Gaudí, la manera característica de tractar la *rajola* o el *mosaic*.

3. És clar que els accidents són normalment involuntaris, si més no per part dels accidentats. Si són provocats, els qui els provoquen no acostumen a sofrir-ne les conseqüències.

4. Si dubtem de la claredat d'una exposició o de les nostres paraules, preguntarem si «queda prou clar». El mot *bastant*, per bé que té valor quantitatiu, en aquesta frase és un castellanisme que tradueix la forma *bastante*.

5. Si els forners tenen molts tipus de pas, és que potser poden entrar o sortir per portes diverses. El qui parlava es devia referir als «pans», és a dir, el plural de «pa», que afegeix una ena davant la essa de plural, com altres mots acabats en vocal aguda (*balcó* - *balcons*; *musulmà* - *musulmans*...).

6. Aquest advocat deu tenir problemes digestius greus, perquè li concedeixin quatre hores «per anar» i desplaçar-se fins a l'excusat, una paraula avui poc usada (el DIEC remet a «comuna») i que em recorda el director de la meua escola d'infantesa, quan deia: «Si algun alumne necessita anar a l'excusat, que aixequi el dit.» Evidentment, a la frase exposada calia afegir-hi un complement circumstancial de lloc que acompanyés el verb «anar», o el pronom «hi» fent aquella funció.

7. La persona que va expressar-se així, em sembla que no havia sentit mai cantar una òliba. El cant de l'òliba és més aviat una mena de crit monòton; i ara penso concretament en el Pla d'Urgell, on les òlibes són anomenades «meuques» per la semblança del seu crit amb aquest mot (deixem córrer, ara, les referències mal intencionades, és clar...).

8. Si porta les rendes d'aneu a saber quin propietari, es deu tractar d'algun administrador. Però en aquesta frase no devien voler parlar de rendes sinó de «regnes», referint-se al qui mana o dirigeix, per comparació amb el carreter o el cavaller que duu les regnes de l'animal.

9. Si «ni s'han adreçat» és que no s'han posat drets, és a dir, que caminen acotats, que no presenten la posició correcta. Una vegada més, manca un complement en la frase —en aquest cas, indirecte— perquè tingui sentit.

Acabem els nostres comentaris amb l'esperança que s'esmeni i es redreci, no solament el llenguatge incorrecte, sinó també tot allò «de casa» que ens amoïna. ♦

ROSER LATORRE I GAIA

L'argot dels esports

PERE ORTÍS

Els locutors d'esports s'adrecen a masses d'oïdors, que estan pendents de la seva paraula amb frenètica expectació, fet que marca la transcendència del llenguatge que se'ls parla. De tots els angles resta palès que aquest llenguatge ha de ser net, ha de ser de trinca, ric sense embafament, que vol dir amb gust i en la deguda mesura, adoctrinador del bon i del bell català. Amb aquest gloriós bagatge faríem un què que tindria una transcendència enorme en la millora ciutadana de la llengua catalana, faríem un pas de gegant endavant en la normalització de la nostra dissortada llengua. Tant de bo que aquestes consideracions arribessin als nostres locutors i se les prenguessin seriosament i amb la deguda responsabilitat.

Abordem el tema perquè veiem que, en la pràctica, tant la neteja com la riquesa de la llengua no hi atenyen el nivell desitjable, en els esports; d'altra banda, un nivell afable i que no ha d'espaventar ningú. Diríem que hi va haver una falla de base, que amb el temps s'ha consolidat fins a fer adquirir carta d'autenticitat a certes paraules i a certes expressions de clar manlleu castellà i, a més, innecessàries. I és que la iniciació dels programes d'esports en cert aspecte vingué de cop i volta, com l'inici de funcionament dels mateixos mitjans en català, i foren escollits, no pot ser descartat que cuita-corrents, per al càrrec de locutors persones que no feien el pes pel que fa a una llengua neta, genuïna i rica, ampla a tot el que dona; diríem que alguns d'aquests locutors tenien el cap brunzit, de durant tants d'anys, de les expressions castellanades utilitzades de cara al terreny de joc. Aquesta generació havia estat injustament privada del bon català, en tot ordre de la vida, i no havien sentit allò genuí amb què encara s'expressava la lleva anterior. Qui en tenia la culpa? Cap de les nostres generacions. La tenien els

quaranta anys de dictadura i d'indecent persecució de la nostra llengua. Bé, redimim-ne allò que puguem, amb bona voluntat. Allò que, sortosament, encara fa la viu-viu, ni que sigui en boca dels jans més decrepits.

Quan començaren a emetre TV3 i Catalunya Ràdio es produí el fenomen que dèiem. Els qui sabien de futbol, de la petanca i de llançar la javelina foren invitats a la feina de radiodifondre els esports i, desconeixent alguns termes i expressions dels clàssics i tradicionals, recorregueren, inconscientment, o temporalment, a manllevar del castellà que sempre havien sentit, o parlat ells mateixos. Amb precaució i bona voluntat, exposaré ara alguns d'aquests manlleus innecessaris que, a parer meu, haurien de ser substituïts pels legítims i tradicionals estils de dir nostrats.

El primer és **golejada*, traducció servil del castellà «goleada». Sempre havíem dit a tot Catalunya, *pana* o *panadera*. *Clavar pana*. *Set a zero, quina pana!* *El Madrid ha clavat panadera al Rayo Vallecano, 4 a 0*. I remarco que *pana* i *panadera* eren dites a tot Catalunya, i en molts llocs encara les diuen, col·loquialment. Això ho remarco perquè hi ha algun eminent lingüista que diu que jo vull imposar l'argot de l'Urgell a tot Catalunya, i és ben fals. Simplement, ofereixo solucions ben catalanes per a substituir els barbarismes arrelats, siguin d'on siguin, que és força millor adoptar locucions catalanes, vinguin d'on vinguin, que no voler cedir amb tossudes castellanades. I encara vull remarcar que en català existeix el verb *empanar*, que vol dir esclafar sota un pes. I que quan teníem una avaria amb l'auto, per la carretera, dèiem *hai fet pana*, o *hai punxat*, i no he «pinxat», com diuen alguns. A parer meu, fins seria més bo *golada*, que «golejada», ja que *golada* és paraula ja existent

que vol dir una altra cosa molt diferent, sí, però n'hi ha tantes, així, en català. *Golada*, com diem *gentada*, *ocellada*, *socolada*, *aigualada*, *ratada*, quan n'hi ha molts. També hi és molt bo *apallissar*, *clavar pallissa*. Si us plau, eixamplem la llengua, que la tenim prou rica, no ens encarcarem amb manlleus que l'empobreixen, no s'hi val a utilitzar, incondicionalment, inapel·lablement tan sols «golejada»! El Fabra no el registra. El Moll registra *panadera*. *Pana* també vol dir vellut o pelfa.

La segona és «donar la volta al marcador», «dar la vuelta al marcador». Per: *capgirar el marcador*. *A l'inici de la segona part, el Llevant capgirà el marcador*.

Com també fer gol «donant-se la mitja volta», «dándose la media-vuelta». Per: fer gol *miggirant-se*. *El davanter marcà miggirant-se*.

«Atrapar», així sense complement de nom o de pronom. Per: *blo-car*. Era allò que hom deia abans: *El porter l'ha blocat*. *Com bloca, aquest porter!* O: *L'ha aturat, llançant-se*. *Quina aturada!* *Quina llançada!* Tot s'ha perdut.

«No arriba», «no llega». Per: *no hi arriba*. *El davanter no hi ha arribat*. *Corre i no hi arriba*.

«Amagar», servil del castellà «amagar», que vol dir: fer veure que... En català *amagar* només vol dir *escondir*. Per tant, cal dir: *L'extrem fa veure que xuta i s'escapa amb la pilota*.

«Despejar, despeje», no és català, en absolut. Cal dir: *esbandida* o *desembaràs*. *Quina esbandida, noi, el defensa!* *El migcampista desembarassa la situació*. ♦

Toponímia i substitució

ANDREU SALOM I MIR

Una de les qüestions més enutjoses en la nostra nomenclatura, i que palesa clarament la situació colonial que pateix la nostra terra, és el tema de la toponímia, molt especialment la urbana, atès que afecta molta població i que, a més d'això, a ull del colonitzador, és força més visible i tangible, tant dins com fora del país. La situació és verament dolorosa i d'allò més punyent en els topònims de les comarques nord-catalanes, sota administració francesa. La visió jacobina i ultracentralista de París, hereva de centenars d'anys d'imperialisme francès, tostemp immisericorde amb totes les minories que se li han posat al seu abast (i no crec que calgui, ací, entrar en més detalls) fa que tots els noms de lloc d'aquella regió catalana tinguin només la forma oficial francesa (així, el Rosselló ésdevé *le Roussillon*, Perpinyà és *Perpignan*, Vilafranca s'ha convertit en *Villefranche* i Prada és, ara, *Prades*). Hi ha llocs que semblen salvar-se de la desfeta toponímica i no han vist modificada la seva grafia (seria el cas d'Eus, per exemple), encara que els accents delaten sovint la forma francesa imposada (com és el cas de Ceret, que passa a *Céret*).

A les terres catalanes sota administració espanyola, la situació legal dels nostres noms de lloc és, sortosament, molt millor, tot i que també ha passat per etapes fosques d'imposició de la forma castellana, malgrat que mai s'ha

arribat als extrems tan lamentables de l'Estat francès. Actualment, la forma oficial dels nostres topònims és la catalana. Al Principat de Catalunya no hi ha cap dubte al respecte, des de fa ja molts anys (qui se'n recorda ja de *Lérida*, *Gerona* o *Figueras*?). A les nostres Illes Balears, i també al País Valencià, la qüestió dels topònims ha estat, *mutatis mutandis*, objecte d'algunes manipulacions barroeres i interpretacions confusionistes promogudes per la dreta espanyola quan, sovint, ha governat. Centrant-nos en el nostre petit país insular, potser els casos més coneguts i repetitius són els de Maó i Palma, els quals es veuen amenaçats adesiara, a tall d'esser bescanviats, per alguna altra nomenclatura extemporània. En el primer cas, la forma oficial en català de la capital de Menorca s'ha vist contestada, i encara substituïda, per la forma castellana *Mahón*, mentre que la capital mallorquina, en un altre temps dita la Ciutat de Mallorca, s'ha vist modificada per l'empelt postís «de Mallorca», cosa que l'ha convertida, adesiara, en *Palma de Mallorca*. Ja fa anys que, en la nostra terra, es normalitzà la toponímia en la nostra llengua catalana, i no és ètic que alguns governants irresponsables, pseudo-toponimistes d'espardenya, facin seva l'herència d'altres temps. ♦

Més sobre el guionet (1)

JOSEP RUAIX

En el número anterior de la revista LLENGUA NACIONAL (núm. 93, IV trimestre del 2015) vam publicar un article titulat «El problema del guionet» (pp. 19-28). Ara ens proposem d'ampliar-lo posant una sèrie d'exemples que demostrin la conveniència de revisar les normes promulgades per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1996, normes que, com explicàvem allí, eliminen massa guionets, element gràfic que cal veure com un ajut per a la lectura i la comprensió dels textos i no pas com una nosa.

Comencem per estudiar detalladament els inconvenients de suprimir el guionet després del prefix tònic *ex*, que és un dels casos en què resulta més clar que és un error suprimir-hi aquest signe gràfic. Ens servim del treball d'Albert Servitje citat allí (p. 20) i d'exemples que hem trobat en diverses publicacions. Vegem, doncs, aquests diferents tipus d'exemples (advertim que les definicions són simplificades).

A) Exemples en què es veu la confusió entre dos termes. Primer posem el terme amb el prefix *ex* tònic escrit segons la normativa tradicional; després, el mateix terme, entre cometes, escrit segons les normes de la Secció Filològica; finalment, el terme amb el prefix *ex* àton. Lògicament, molts d'aquests termes poden tenir variants en femení i en plural, cosa que també passarà en altres grups d'exemples:

ex-actor ('un que va ser actor i ja no ho és') / «exactor» / *exactor* ('cobrador d'impostos o tributs')
ex-cavadora ('que cavava i ja no ho fa') / «excavadora» / *excavadora* ('màquina d'excavar')
ex-comunicador ('que va ser comunicador i ja no ho és') / «excomunicador» / *excomunicador* ('que excomunica')

ex-culpable ('que va ser culpable i ja no ho és') / «exculpable» / *exculpable* ('que es pot exculpar')

ex-plorador ('que va ser ploracossos i ja no ho és') / «explorador» / *explorador* ('que explora')

ex-portador de la sida ('que va portar la sida i ja no la porta') / «exportador de la sida» / *exportador de la sida* ('que exporta la sida')

ex-ponent de cultura ('que va ser ponent de cultura i ja no ho és') / «exponent de cultura» / *exponent de la cultura* ('exemple o símbol de la cultura')

ex-pugnador ('que va ser lluitador i ja no ho és'; *pugnador -a* és un mot enregistrat en el DCVB) / «expugnador» / *expugnador* ('que expugna')

ex-tractant ('que tractava o comerciava alguna cosa i ja no ho fa') / «extractant» / *extractant* ('solvent emprat per a fer una extracció')

ex-tradició ('tradició que fou i ja no és') / «extradició» / *extradició* ('acció i efecte d'extradir')

B) Exemples en què dos termes s'assemblen molt o bastant i, per tant, si el que tradicionalment s'escriu amb guionet passa a escriure's sense guionet pot produir confusió en el lector:

ex-agent ('que fou agent i ja no ho és') / «exagent» (grafia confusionària) / *exigent* ('que exigeix')

ex-aliat ('que fou aliat i ja no ho és') / «exaliat» / *exiliat* ('que és a l'exili')

ex-amant ('que fou amant i ja no ho és') / «examant» / *examen* ('el fet d'examinar'), *examinant* (gerundi del v. *examinar*)

ex-animador ('que fou animador i ja no ho és') / «exanimador» / *examinador* ('que examina')

ex-arquebisbe ('que fou arquebisbe i ja no ho és') / «exarquebisbe» / *exarca* ('determinat càrrec eclesiàstic o bizantí')

ex-cartògraf ('que fou cartògraf i ja no ho és') / «excartògraf» / *extensògraf* ('extensòmetre enregistrador')

ex-cursetista ('que fou cursetista i ja no ho és') / «excursetista» / *excursionista* ('que fa excursions')

ex-emir ('que fou emir i ja no ho és') / «exemir» / *eximir* (verb)

ex-imam ('que fou imam i ja no ho és') / «eximam» / *eximim* (forma del v. *eximir*)

ex-pensionista ('que fou pensionista i ja no ho és') / «expensionista» / *expansionista* (derivat del v. *expansionar*)

ex-perit ('que fou perit i ja no ho és') / «experit» / *expert* ('versat en la coneixença d'una cosa')

ex-porter ('que fou porter i ja no ho és') / «exporter» / *exportar* (verb)

ex-presa, *ex-presos*, *ex-preses* ('que fou presa i ja no ho és', etc.) / «expresa», «expresos», «expreses» / *expressa* (femení de *expres* o forma del v. *expressar*), *expressos* (plural masculí de *expres*), *expresses* (plural femení de *expres* o forma del v. *expressar*)

ex-propietari ('que fou propietari i ja no ho és') / «expropietari» / *expropiat* (participi del v. *expropiar*)

ex-tintorer ('que fou tintorer i ja no ho és') / «extintorer» / *extintor* ('aparell per a extingir incendis')

ex-venedor de tabac ('que fou venedor de tabac i ja no ho és') / «exvenedor de tabac» / *expenedor de tabac* ('que té una expenedor de tabac')

C) Exemples en què es produeix la col·lisió entre dos sons diferents de la mateixa lletra; concretament, el so compost (equivalent a *ks*) de la *x* del prefix tònic *ex* i el so palatal de la *x* del mot al qual s'ajunta el prefix. Aquesta col·lisió fa molt convenient, per no dir necessari, l'ús del guionet després del prefix:

ex-xa de Pèrsia (grafia molt convenient) / «exxà de Pèrsia» (grafia confusionària; en aquest exemple, a més, s'hi afegeix el problema de l'accent gràfic)

ex-xampanyer / «exxampanyer»

ex-xarcuter del barri / «exxarcuter del barri»
ex-xef del restaurant tal / «exxef del restaurant tal»
ex-xeic / «exxeic»
ex-xèrif / «exxèrif»
ex-xerpa de l'expedició / «exxerpa de l'expedició»
el seu ex-xicot, la seva ex-xicota / «el seu exxicot», «la seva exxicota»
ex-xòfer / «exxòfer»
ex-xurrer / «exxurrer»

D) Exemples en què es produeix el trobament del prefix *ex* tònic i l'aplec *ex* àton, trobament que fa molt convenient, per no dir necessari, l'ús del guionet després del prefix tònic:

ex-exactor (grafia molt convenient) / «exexactor» (grafia confusional) /
ex-executiu / «exexecutiu»
ex-exiliat / «exexiliat»
ex-expedicionari / «exexpedicionari»
ex-expert / «exexpert»
ex-explorador / «exexplorador»
ex-exportador / «exexportador»

E) Exemples en què es produeix canvi d'accentuació gràfica entre el terme simple i el terme compost si no s'hi posa guionet, cosa que fa convenient de posar-hi aquest signe gràfic:

ex-as (grafia convenient) / «exàs» (grafia confusional) /
ex-pres / «exprès» (amb possible confusió, a més, amb el terme *expres*)
ex-xa / «exxà» (cas vist ja anteriorment, grup C)

F) Exemples en què el prefix tònic *ex* va seguit d'un mot que comença amb *i* consonàntica, cosa que fa molt convenient que s'hi posi guionet:

ex-ionqui ('persona que ha pogut superar l'addicció a determinats estupefaents' [terme trobat dins *Avui*, 18-5-2000, p. XX]; grafia molt convenient) / «exionqui» (grafia confusional) /
ex-iugoslau / «exiugoslau»

G) Exemples en què el prefix tònic *ex* afecta més d'un mot (en locucions nominals o sintagmes nominals), cosa que fa molt convenient que el prefix quedi separat del mot immediat,

sigui amb guionet, sigui amb espai en blanc. D'aquestes dues solucions (la del guionet o la de l'espai en blanc), considerem preferible la primera, perquè, essent suficient, evita més complicacions en les regles que haurien d'establir l'ús del guionet; tanmateix, la segona també és bona, i usada en algunes llengües:

ex-alt càrrec o bé *ex alt càrrec* (grafies molt convenientes) / «exalt càrrec» (grafia il·lògica)
ex-cap d'exploració o bé *ex cap d'exploració* / «excap d'exploració»
ex-conseller de Comerç o bé *ex conseller de Comerç* / «exconseller de Comerç»
ex-director general d'Ensenyament o bé *ex director general d'Ensenyament* / «exdirector general d'Ensenyament»
ex-futur mariscal o bé *ex futur mariscal* / «exfutur mariscal»
ex-home de confiança o bé *ex home de confiança* / «exhome de confiança»
ex-home fort o bé *ex home fort* / «exhome fort»
ex-militant comunista o bé *ex militant comunista* / «exmilitant comunista»
ex-ministre d'Educació o bé *ex ministre d'Educació* / «exministre d'Educació»
ex-mosso d'esquadra o bé *ex mosso d'esquadra* / «exmosso d'esquadra»
ex-primer ministre o bé *ex primer ministre* / «exprimer ministre»
ex-primer dama o bé *ex primera dama* / «exprimera dama»
ex-professor d'institut o bé *ex professor d'institut* / «exprofessor d'institut»
ex-secretari d'estat o bé *ex secretari d'estat* / «exsecretari d'estat»
ex-secretari general o bé *ex secretari general* / «exsecretari general»
ex-síndic major o bé *ex síndic major* / «exsíndic major»
ex-tinent d'alcalde o bé *ex tinent d'alcalde* / «extinent d'alcalde»

H) Exemples amb el prefix tònic *ex* seguit de vocal, cas en què es fa més difícil la lectura i la comprensió quan no s'hi posa guionet:

ex-actriu (grafia més convenient) / «exactriu» (grafia més difícil d'interpretar)

ex-animat / «exanimat»
ex-imperi / «eximperi»
ex-inspector / «exinspector»
ex-oficial / «exoficial» (noteu que existeix el radical grec *exo*, que apareix en termes com *exogàmia*, *exosfera*, *exotèrmic*)
ex-usuari / «exusuari»

I) Exemples amb el prefix tònic *ex* seguit de *r*, cas que causa estranyesa si no s'hi posa guionet, ja que el nexa *xr* és insòlit:

ex-ramader (grafia més normal) / «exramader» (grafia estranya)
ex-rei, ex-reina / «exrei», «exreina»
ex-religiós, ex-religiosa / «exreligiós», «exreligiosa»
ex-ric / «exric»

J) Exemples de seqüències de *ex* tònic i *ex* àton, o viceversa, que costen de llegir bé si el prefix tònic no va seguit de guionet (en aquest cas, posem exemples documentats):

1) «*Mor J. T., exescolta i excursio-nista manresà*» (*Regió 7*, 7-2-2001, p. 7). Es llegiria més bé si diguéssim: *Mor J. T., ex-escolta i excursionista manresà*.

2) «*Dos exdirigents de l'extinta RDA, condemnats per assassinats al Mur*» (*Avui*, 7-8-2004, p. 7). Es llegiria més bé si diguéssim: *Dos ex-dirigents de l'extinta RDA ...*

3) «*El Perú demana l'extradició de l'expresident Fujimori*» (*Avui*, 4-8-2003, p. 9). Es llegiria més bé si diguéssim: *El Perú demana l'extradició de l'ex-president Fujimori*.

Resumint, la supressió, per regla general, del guionet després del prefix tònic *ex* genera molts inconvenients, cosa que aconsella canviar aquesta regla general, establerta per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1996 contra la tradició fabriana.

Ens proposem de continuar aquesta sèrie de «Més sobre el guionet» en pròxims números de la revista LLENGUA NACIONAL. ♦

Caps, puntes i morros de marina

CARLES DOMINGO

El contacte entre mar i terra s'efectua bàsicament segons dues modalitats, en funció de si el material sòlid s'hagi d'acabar fragmentat o bé cohesionat als embats de l'aigua marina en moviment. En depèn el perfil de la costa. És evident que no el tenen pas igual un litoral fonamentalment sorrenc que un de constituït per una barrera rocallosa. El que no és sinó una successió de platges sol ser rectilini; en tot cas, sense angulositats sobtades i, si és que s'encorba, la curvatura és oberta. En canvi, tot al contrari en una costa feta de penyes. Els fronts roquers són sempre anfractuosos. Pot ésser que vist a gran escala no ho manifestin o, en tot cas, de manera prou perceptible; amb accidents, sí, però sense que arribin a trencar la impressió general d'un manteniment decidit de l'orientació general que han pres des del principi. Aquesta impressió, tanmateix, no la tindrà pas qui viu o ha viatjat per aquella zona costanera. Hi percebrà la mateixa mena d'accidents que pot trobar en el litoral més profundament trencat del món, per bé que en dimensions reduïdes. No el veurà pas mancat de punts entrants i sortints, no comparables per llurs proporcions, és clar, als famosos d'altres latituds, però igualment a tenir en compte si hom vol navegar segur per aquelles aigües o bé fer-s'hi la vida.

Un tenir en compte que comporta, és clar, no deixar en l'anonimat aquests accidents i doncs aplicar-hi un vocabulari adient per a fer-ne la caracterització i poder singularitzar cada indret a no menystenir de cada litoral concret; és a dir, a la creació dels topònims corresponents, amb una part denotativa i una altra d'individualitzadora situacional, o bé, cosa que és el mateix, una part genèrica i una altra de determinant.

En aquest escrit intentarem de recopilar el màxim de termes de què se serveix la llengua catalana per a anomenar els accidents costaners, la majoria, val a dir, procedents dels litorals rocallosos. Com que aquests són especialment abundants a les Illes Balears i la cartografia que els ha recollit és en general excel·lent, potser trobareu poc equilibrada la procedència del material aportat, menys escorcollat del que hauria calgut el litoral rocós continental. Cal dir que, pel que fa al Principat, l'anomenada Costa Brava ha pogut ser examinada gairebé amb el mateix detall. Pel que fa a la resta de costes rocoses del Principat —les del Garraf, de Miralpeix (entre Sitges i Vilanova), dels punts rocosos de la costa tarragonina—, ens hem valgut dels mapes del Nomenclàtor de Catalunya, l'escala del qual (1:50.000), si bé no fa possible un examen prou minuciós de l'articulació que l'afecta, sí que és vàlida a partir dels accidents diguem mitjans.

El País Valencià és la regió amb menys trams de costa rocosa, per bé que en té uns quants de prou magnitud en arribar a mar les serres bètiques i pre-bètiques, és a dir, al litoral dels caps de la Nau i de Sant Antoni, amb accidents tan famosos, per exemple, com el penyal d'Ifac. D'aquesta banda, si més no, hem pogut disposar d'alguna documentació.

ELS SORTINTS DEL LITORAL

Diríem que els entrants i sortints del perfil del litoral són dels accidents costaners que criden més aviat l'atenció de qui transita vora costa i tant si són vistos de terra estant com si ho són des de dintre la mar. És obvi que la primera cosa que se'n percebi sigui el paper que tenen en el contorn articulad d'aquell litoral. Això és, de si es

El Penyal d'Ifac vist des de la badia de Calp.
Foto: Ernest Costa

tracta d'un espai de mar que penetra en terra, o bé, al contrari, d'una avançada de terra dins la mar; com es diu en la geomorfologia marítima, d'un accident negatiu o bé positiu del perfil longitudinal de la costa.

Per no allargar massa aquest article, hi seran tractats tan sols els termes genèrics dels topònims corresponents als accidents positius. Els quals al litoral de casa nostra es redueixen fonamentalment a tres: el *cap*, la *punta* i el *morro*, cadascun fent referència a una manera diferent de fer l'avançament mar endins.

Més d'un cop, però, amb interferències. I és que, com s'esdevé en qualsevol manifestació concreta dels relleus que ofereix el modelatge de la terra, cap d'ells no és idèntic a cap altre de la mateixa espècie, amb què el tret significatiu de la pertinença a una categoria o altra d'accident pot ser interpretat subjectivament de diferent manera, sobretot perquè aquest no sempre és inequívoc.

La distinció entre aquests tres termes es basa sobretot en la forma i la grandària. El cap es diferencia dels altres dos per la grandor. I la punta

i el morro se separen entre ells per la forma. Això a grans trets, perquè, com sempre, hi ha excepcions.

Cal dir que aquests tres termes no són pas exclusius de la nominació del litoral. Els podem trobar en un relleu muntanyós, un relleu sense cap relació amb la vorada de cap massa aquosa. I és que són uns mots que tenen en comú haver derivat per analogia a significar així mateix l'extrem de qualsevol cosa, sobretot cap i punta. Un significat, diguem de passada, clarament més general; i, per això, escaient tant per a fer referència a una culminació orogràfica —un cim— com a una intrusió de la terra en el domini marítim, això és, a un avançament mar endins. Amb la diferència que la punta i el cap orogràfics s'apliquen a accidents altimètrics, el tret bàsic dels quals és l'altura. En canvi, el cap i la punta de les ribes són dits així per ser el punt extrem final d'una expansió de la terra en el medi aquós.

Per contra, aquesta distinció entre els uns i els altres pel desenvolupament en sentit vertical o horitzontal es mig esvaeix en el cas dels morros. En un morro muntanyenc es considera sobretot el fet de ser un avançament enfora de la tossa d'una muntanya, un tret que caracteritza també el morro litoral, si canviem perímetre d'una tossa per contorn costaner. Altrament, els altres trets propis del morro orogràfic, si bé el de vessant abrupte, el trobem també en els morros de la vora de la mar, en canvi, l'altiplà que sol ser-ne el cim, en els de marina no hi acostuma a fer acte de presència.

ELS CAPS

Podríem dir que *cap* és el terme comú per a anomenar tot sortint costaner. És un mot que en el significat general de 'extrem de qualsevol cosa' escau a la perfecció aplicat a anomenar tota intrusió del terreny dins el domini marítim.

El cap no és, però, tan sols el punt on acaba aquesta intrusió; l'és també tota la penetració. De fet, un cap és, com diu Ordines (que ha recollit la terminologia geogràfica en els topònims de les Balears), «una macroforma lito-

ral, generalment d'entitat superior a la punta i el morro». Simplement una grossa llengua de terra que s'endinsa en l'espai marítim, la qual sovint pot servir de referència en la navegació, i per això no és estrany de veure-hi instal·lat un far.

Amb tot això, el terme *cap*, segons com, esdevé ambigu. Tant hom pot entendre que el cap és tan sols el punt extrem d'un promontori com tot aquest promontori. Amb el nom de *Cap de Creus* un ciutadà, si més no, tant pot considerar que es fa referència a la península on finalitza el muntanyam dels Pirineus, com tan sols a l'entorn on hi ha el far, és a dir, la punta de terra més cap a llevant d'aquest promontori. Tenim així el geògraf Joan Rebagliato que, en redactar a l'entrada de la Gran Enciclopèdia Catalana «Creus, cap de», diu que el cap es troba a l'anomenada «península del Cap de Creus»; i bona part de l'article és dedicat a descriure aquesta península.

Dos casos paradigmàtics d'aquesta ambivalència són el Cap de Ferrutx i el Cap de Norfeu.

El primer, que és l'espai final de les serres de Llevant mallorquines, no és sinó la totalitat del promontori¹ que la península d'Artà té més enforat cap al nord, cap a Menorca, el qual delimita per la banda de llevant la badia d'Alcúdia. No hi ha, però, cap punt concret de la vorada de tot aquest considerable espai de terreny al qual el poble hagi donat aquest nom; un punt al qual correspongui en propietat aquest nom. El vèrtex d'aquest promontori, que de fet és el punt més septentrional del terme municipal, no és anònim, però el nom que rep no fa cap referència al conspicu accident costaner; té en compte aquest lloc perquè és bo per a anar-hi a pescar, és a dir, per tal com és el que se'n diu una bona «pesquera».² Es coneix per *sa Reculadora*, fent referència a la particularitat que la penya llisa d'aquest lloc en tenir la base, ran de mar, un caient

menys pronunciat, l'onatge en recular després de batre la roca ho fa amb gran estrèpit, un detall d'aquest lloc que crida l'atenció.

(Si tot s'ha de dir, però, el Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears prioritza la condició prominent del perfil d'aquest lloc sobre l'espai on aquest és enclòs.)

Quant al cap de Norfeu,³ el nom s'aplica de fet a tot el llargarut rectangle torçat que la península del Cap de Creus treu enfora, aigua endins del golf de Roses, entre les badies de Montjoi i de Jóncols. El costat curt cara mar d'aqueix rectangle sortint no té cap punt més o menys prominent que en reclami com per escaiença el nom, si més no en la denominació toponímica popular. Si resseguiu el litoral d'aquest promontori hi trobareu petits punts sortints, adés tinguts com a caps, adés com a puntes; cap, però, que s'atribueixi amb propietat el nom general del promontori.⁴

LES PUNTES

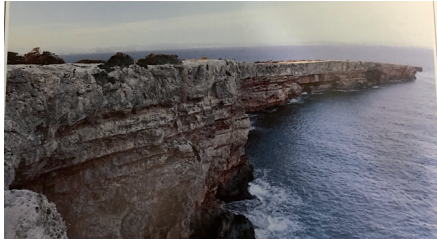
Una punta, com abans hem dit, en certa manera no és sinó un cap; una mena de cap que es caracteritza per ésser un sortint de cos més aviat prim i acabat de forma aguda. Per una altra part, les puntes que diríem paradigmàtiques no tenen gaire extensió i són més aviat baixes. No queda clar, però, si la poca extensió es refereix a una poca eixida enfora. La *punta des Jondal* a Eivissa, o la *punta des Trucador* de Formentera enfront *des Freus*, potser sí que són minses de cos, però Déu n'hi do quina llargària tenen.

3. Coromines explica que la gent del país, els pescadors de Roses entre altres, coneixen aquest cap per *cap Nofeu* (o *Lofeu*). La forma *Norfeu* va ser introduïda per erudits empordanesos, induïts per la semblança temptadora amb el nom del semidéu de l'harmonia, Orfeu. La forma *Nofeu*, però, ja és documentada en el segle XIII, i l'il·lustre lingüista creu que deu venir d'un antropònim germànic, esdevingut *Ofeu* en català i precedit de l'article personal *en* en la forma *n'* perquè determina un mot començat en vocal.

4. La toponímia oficial sí que ho fa. El Nomenclàtor localitza el cap en un sortint agut situat al centre d'aqueix costat curt esmentat, a la *punta Prima* del mapa 1:20 000 de l'Editorial Piolet.

1. Segons reporta Cosme Aguiló, que ha recollit minuciosament tots els topònims de la costa artanenca.

2. És a dir, un bon lloc per a la pesca.

La Punta Prima, a la costa nord de Formentera.
Foto: Yves Hennechar

En realitat, *punta* és el genèric que abunda més com a nom dels sortints del nostre litoral. Altrament, el terme *cap* no s'aplica sempre als avançaments més acusats, potser perquè en l'atribució a *cap* hi participa també l'aspecte. En les costes dites braves, un sortint penyalós abrupte i compacte, ni que sigui d'eixida modesta, és impossible de desatendre i és probable que fins i tot faci servei com a orientador als pescadors locals o encara als navegants en trànsit per aquells verals de la mar; doncs normalment un penyal així és tingut com a cap.

Compareu, per exemple, l'efecte que us fa, posem per cas, el *cap d'Oltrera*,⁵ al Montgrí, avançant-se dins la mar massiu, amb la *punta de les Salines* que té prou vora seu i s'en-dinsa a l'aigua gairebé igual, però fent-ho amb un perfil baix, fins i tot mig fragmentat. O bé el *cap Roig* de Calella de Palafrugell, plantat primer davant la mar amb un únic gran bloc de roca espadada; al contrari de moltes puntes que ho fan ajaient-se i sovint disgregant-se.

El tret definitori de la punta, de ser un avançament punxegut del litoral, és recollit per la toponímia de vegades literalment. Descriuint-la, per exemple, com una *agulla* o un *agulló* o encara un *esperó*. Així, per exemple, la *punta de s'Agüia* a Blanes o la *punta des Gulló* i la *des Agullons* a Capdepera i Lluçmajor respectivament; o bé, per a *esperó*, la *punta de s'Esperó*, a Maó.

De vegades es fa la comparança de la punta amb un bec. Aquest mot, diu Coromines que en els seus orí-

gens significava simplement 'punta' i, ara, encara que sobretot és el nom que donem a l'extremitat característica que té la boca dels ocells, és un mot manllevat sovint per a anomenar l'extremitat de qualsevol cosa, en especial si té forma de bec d'ocell. Amb tot, el sentit originari simplement de 'punta' és conservat per la toponímia. I no sols com a terme orogràfic,⁶ on *bec* figura en el sentit de cim, ans també com a genèric en els noms de lloc del litoral, equivalent a 'punta de terra'. Si més no a les Balears, on el trobem en puntes que per llur perfil s'hi presenten. Ho fan en la forma derivada *beca*, grafiada també *bèquer*. Dos accidents notables del litoral mallorquí són *sa Beca* a Calvià, i la *punta Bèquer* o *Beca* de Pollença, sobretot el primer, que s'avança perpendicularment a la línia de costa i és de dimensions no pas menystenibles.

LES ROQUES FORADADES

Hi ha moltes puntes que irrompen mar endins perpendicularment o quasi a la línia de costa, una línia que a la millor és rectilínia. Unes puntes que solen cridar l'atenció especialment perquè en general devers el lloc on s'insereixen a terra ferma sovint hi ha obertures que les travessen, finestres o portals per on es pot passar. Són les roques foradares, l'exemple cabdal de les quals podríem dir que és la *punta de sa Foradada* o simplement *sa Foradada* de Deià.

Diguem de passada que aquests forats a la roca se solen trobar al coll per on la punta s'insereix a la resta del litoral, perquè és allí que s'hi desvia l'embat més potent de l'onatge, cosa que comporta que l'ímpetu que aquest duu sigui alliberat a les parts laterals de l'istme de l'esperó, fins que el forada (i al final el trenca).

Afegim-hi que els sortints de costa, clars però no gaire enforats, fets generalment d'un gros penyal una mica avançat de la línia seguida

d'un litoral rocós, sovint són anomenats sense genèric. A les Balears n'hi ha molts, d'aquests sortints. Retraiem, per exemple, *s'Esquena d'Ase*, nom d'un morro de Ciutadella, i sense dir que són puntes, es *Corb Marí* i *es Falcons*, a Andratx; *na Ferranda*, a Manacor; *sa Cresta*, a l'illa de Cabrera; *l'Oliva*, una punta de Sant Josep de sa Talaia (Eivissa), enfrontada als illots famosos *des Vedrà* i *es Vedranell*.

Observem l'ús, propi de les Balears, de l'article personal *na* en el nom d'un dels accidents rocosos que hem reportat. No és un ús generalitzat; tant gairebé podem trobar noms d'indrets que són vistos com a singulars precedits per *sa* com per *na* i a vegades hi ha oscil·lacions en el nom d'un mateix lloc. Coromines afirma endemés que aquest ús es pot trobar així mateix en qualsevol accident toponímic illenc.

Cal dir que *foradat -ada* pot adjectivar o anomenar altres accidents a més de les puntes. Així tenim *roca Foradada* a Torroella de Montgrí; es *Còdol*⁷ *Foradat* a Sant Antoni de Portmany (Eivissa); la *punta de sa Roca Foradada* al contorn del gros penyal des Vedrà; una *illa Foradada* als Columbrets, l'arxipèlag valencià de davant de les comarques castellanques...

ELS CAVALLS I ELS TENDRES

Hi ha alguns mots locals, o més ben dit, unes accepcions locals de mots, que altrament continuen tenint el significat general per tothom reconegut i ben consolidat, els quals són considerats escaients també per a anomenar certs accidents rocosos sortints que en aquests indrets són vistos especials per algun tret que els termes més comuns no recullen.

Considerarem en aquest apartat l'accepció topogràfica que en una zona d'Eivissa pot tenir el mot *cavall* i la substantivació de l'adjectiu *tendre* que es fa a Mallorca per a denominar determinades puntes de terra batudes peculiarment per l'oratge.

A la major part de la costa eivissenca hom fa servir metonímicament

5. *Oltrera*, diu Coromines, és una alteració del mot *voltrera*, que s'aplica «a un lloc acinglerat on sotgen els voltors».

6. Coromines l'esmenta en uns quants topònims de terra endins. Així el *bec de l'Àguila*, un tossal de Sant Vicenç de Raspaig (l'Alacantí) o bé el *bec de la Roca*, que diu que és un cim de Malanyeu, al Berguedà, i sobretot el *bec de Ferrutx* (o *d'en Ferrutx*) al territori del cap de Ferrutx (Artà).

7. *Còdol* en el sentit de *rocassa* és ben viu al litoral balear, toponímicament, si més no.

el mot *cavall* per a anomenar l'accident del relleu sotaiguat consistent en una punta o penya allargassada submergida. És a dir, no la punta de terra o penya del litoral en si, sinó la seva continuació dintre l'aigua, al fons marí. Tanmateix, en una bona part de la costa de tramuntana, de fet en tota la del terme de Sant Joan de Labritja i en una bona part del de Sant Antoni de Portmany, aquests lloms rocosos treuen el cap fora de l'aigua i constitueixen unes puntetes, les quals, però, poden caure quasi verticalment dins la mar, sobretot per la costa de la parròquia de Sant Miquel de Balansat i més enllà cap a ponent. Així a la parròquia de Santa Agnès de Corona (Sant Antoni de Portmany) hi ha el *cavall de sa Penya Vermella*, que és una punteta que sobresurt de la penya així anomenada i que forma un promontori rocós que s'alça més de cent metres per sobre de l'aigua. Fent l'excepció a la configuració general d'aquestes puntetes, tenim es *cavall de s'Assolellador*, que és d'extrem arrodonit, és a dir, que és més aviat un morro; un morro, però, d'escassa alçada.

Enric Ribes consigna catorze d'aquests cavalls que són puntetes, set en cadascun dels dos termes esmentats. Al municipi de Sant Joan n'hi ha encara un altre, a la parròquia de sa Cala, *es cavall de s'Escull de Ferro*, el qual, però, no difereix de la resta de *cavalls* d'Eivissa, prolongacions sotai-guades de puntetes.

Cal confessar que ens ha sorprès trobar el mot *cavall* en aquestes accepcions. Tanmateix i pensant-hi una mica, i com confirmen els diccionaris, aquest terme, o més ben dit el que significa bàsicament, ha suggerit d'emmanllar-lo per a donar nom «a diferents objectes que recorden el

cavall per llur forma o destinació» (DIEC). I no sols, per exemple, en el món de la construcció, on el *cavall* és la biga grossa «que té per objecte sostenir les bigues més petites divergents», o bé en agricultura, on tenim el derivat *cavalló*, que és el 'llom de terra entre solc i solc', una accepció per a aquest crestall que a la Garrotxa ja la té directament el mateix mot *cavall*. Ans, més encara: en el valencià central un *cavalló* passa a ser un genèric sinònim de *serrat*,⁸ amb uns quants topònims que ho certifiquen (*el cavalló de l'Olivera*, per exemple, nom d'un serrat de Lliria) i on fins i tot a Sollana (Ribera Baixa) és com en diuen d'un camí alt entre sèquies vora l'Albufera.

No és estrany, doncs —creiem—, que el mot *cavall* a Eivissa s'hagi aprofitat per a donar nom a aqueixes prolongacions punteres que són com crestalls que avancen tenint a banda i banda espais fluents.⁹

Quant a la substantivació de l'adjectiu *tendre* (o *tenre*) que es fa a Mallorca, direm que és per a esmentar una «punta de terra on les ones peguen fort i fàcilment» (DCVB). Una punta més baixa on l'onatge abans d'enxertar-hi s'ha pogut reforçar refregant-se per una plataforma precedent poc fonda.

LES GALERES I ALTRES NAUS DE LA COSTA CATALANA

Prou sovint ens podem trobar amb noms com *galera*, *bergantí*, *fragata*..., això és, amb noms de naus generalment d'altres temps, designant accidents del litoral. Sobretot anomenant illes petites o, encara més, petits esperons de roca rectes, no gaire alts i més aviat primis i curts. Uns accidents l'aspecte dels quals devia fer l'efecte als nostres avantpassats d'haver-hi allí ancorada alguna d'aquestes naus. Principalment *galeres*, que és un apel·latiu que es pot

trobar en totes les costes rocoses de casa nostra, aplicat —com hem dit— a petites puntes o bé a illetes en forma, cartogràficament, de bastonet.

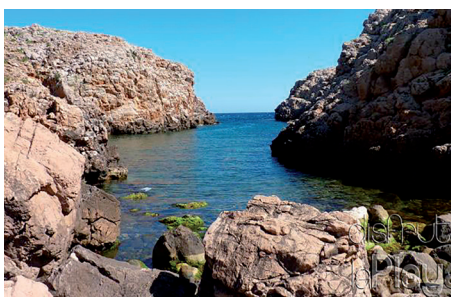
Esmentant algunes ocurrències, tenim així a la costa de la mar d'Amunt (el nom que rep la mar que banya la costa del nord del Cap de Creus) una *illa de la Galera* (amb un escull i una cala, que té junts seu, dits igual) i a uns dos-cents metres, una altra de més petita anomenada *es Bergantí*. Sense sortir d'aquesta península, a l'entrada de la badia de Cadaqués, al costat del faralló¹⁰ conegut com *es Cucurucú*, hi ha també una illeta anomenada *es Bergantí*. I més ençà, al promontori del cap de Norfeu, una punteta que es diu *del Traire* o *de la Galera*. Finalment, en sortir de la cala Montjoi, anant cap a Roses, encara una altra illeta anomenada així mateix *el Bergantí*.

El litoral del Principat més cap al sud no manca tampoc de *galeres*. N'hi ha una que és una punta, a la Meda Gran, i un illot dit així prop de Salionç, al terme de Tossa de Mar. Finalment, més lluny, a Torredembarra, al Tarragonès, la *punta de la Galera*, un lloc triat per a muntar-hi un far dels més potents.

En realitat, podríem dir que aquesta denominació de *galera* o anàloga es va repetint al llarg del litoral continental a les costes rocalloses, sempre, és clar, que hi hagi roques amb formes que les faci propenses a rebre-la. Aclarim, tanmateix, que al País Valencià la nau que l'aspecte del sortint o la illeta suggereix sol ser una altra. Si més no en l'Onomasticon és citat el nom de *lo Bergantí* per a una illeta dels Columbrets i també aquest terme per a un escull de Xàbia.

On hem trobat més d'aquests topònims és a les Illes Balears, sobretot a Mallorca. Una cosa que ja podíem esperar, atesa la prevalença del roquissar en aquestes illes. Un roquissar vari, amb diferents resistències en una mateixa roca, sotmès, per tant, a un procés d'articulació intens.

La nau que ha suggerit als illencs aquestes puntes o illetes de què ara

Cala Es Pous, Menorca. Foto: Jesús R. Jurado

8. *Serrat* en el sentit de muntanyeta allargassada secundària d'alguna muntanya de més presència.

9. Potser el terme *cavall* per a punteta litoral no és exclusiu d'Eivissa. N'hi ha una que se'n diu a la cala Pedrosa de prop de Tamarit, al terme de Palafrugell (mapa Costa Brava Centre 1:25.000 de l'I.C.C.).

10. «Roca més o menys aguda que sobresurt del nivell del mar, generalment pròxim a la costa» (DIEC).

fem qüestió és sobretot la galera. Anomenant-les simplement amb aquest mot, sense especificar la mena d'accident de què es tracta, això és, com si el mot *galera* fos un genèric, o si més no un semigenèric, talment com en els noms donats a les formes del relleu terrestre n'hi ha que són donats sense determinatiu. Com a màxim, si *galera* és especificat, ho és amb un adjectiu poc, diguem, situacional. Com, per exemple, el topònim d'una punta de les que té el terme d'Andratx davant sa Dragonera, *sa Galera Grossa*.

En el Nomenclàtor de les Illes Balears hem trobat puntes amb el determinatiu *sa Galera* a Andratx, Santanyi, Pollença, Maó, Sant Josep de sa Talaia, Sant Antoni de Portmany i a l'illa de s'Espardell del freu de Formentera. També un cas determinant un cap, a Sant Joan de Labritja¹¹ i simplement sense genèric, *sa Galera* sols, a Banyalbufar i Felanitx.

D'una grandor fora del corrent, a Pollença hi ha una punta que s'anomena simplement punta Galera, això és, sense el nexa preposicional. Amb idèntica construcció hi ha també el nom d'una illa de l'indret eivissenc de Portinatx, que no deu ser sinó una punteta que, escanyada, s'ha trencat.

Galera es pot trobar també en la variant pejorativa *galerot*. Així, al terme de Pollença, a la península de Formentor tenim la *punta des Galerot*. I altrament en forma diminutiva, *sa Galereta*, nom de dues illetes eivissenques, una de plana que hi ha al costat nord-oest des Vedrà i una altra que tenim a la cala Llentrisca, tots dos topònims al municipi de Sant Josep de sa Talaia.

A Cadaqués hi ha també un sortint el nom del qual l'emmanlleva no al nom de tota una nau sinó tan sols al d'una part: és *sa Popa de Vaixell*. Una denominació que també trobem a Eivissa, però sense normalitzar, *sa Popa des Barco* a Sant Josep de sa Talaia. L'al·lusió a aquesta part de la nau deu fer referència a un acabament del sortint més aviat rom, és a dir, que es deu haver de considerar un morro segurament més que una punta.

11. El cap de sa Galera, que precedeix en la línia costera el cap de Balansat.

ELS MORROS

No hem parlat encara del *morro*, si més no, *in extenso*. El morro és generalment un sortint esmús, o bé tendeix a ser-ho. De vegades no és més que una simple inflexió en sentit convex del litoral, o bé el vèrtex d'un canvi bruscat d'orientació de la línia de la costa. Fins i tot podríem dir que hi ha tres menes de morros: els que són un sortint més o menys perpendicular del contorn litoral, els que són tan sols un bombament enfora d'aquest contorn i els que constitueixen l'indret per on aqueix tomba devers una altra direcció.

Sembla ineludible, però, que aquest acabament esmús sigui alhora abrupte, un tall vertical de la penya que s'enfonsa cara mar. Fixeu-vos, posem per cas, en *el morro de sa Vaca* que tanca la cala de sa Calobra, al litoral de la serra de Tramuntana de Mallorca.

Per dalt, en canvi, no sol ser un altiplà, com sí que s'esdevé sovint als morros del relleu de terra endins. Podríem dir que, a partir d'un collet inicial, pren forma més aviat de turó, però en el qual en acostar-se al cim les corbes de nivell se separen. De fet, el perfil que presenta des d'una certa distància ha de poder suggerir la forma del musell animal —si més no, d'un animal domèstic—, perquè en sigui justificat aquest nom de *morro* que ha donat el poble a aquesta morfologia de la línia de costa.

Un altre tret gairebé també distintiu del morro és l'amplada, que sovint és igual o similar a la llargada que hi té l'eixida enfora. *Es morro de sa Vaca* abans esmentat té més de cinc-cents metres d'amplada, gairebé igual a la que té de sortida. En canvi, el sortint de costa de molt a la vora conegut per *punta des Capellans*¹² i que és quasi igual de llarg, no arriba a fer-ne cent d'ample.

Mallorca gairebé té l'exclusiva en l'ús toponímic del genèric *morro*, sobretot n'hi ha al litoral de la serra de

Puig Gros de Ternelles i Serra de Tramuntana.
Foto: Climent Picornell

Tramuntana, una costa generalment abrupta i poc retallada. Solament al terme d'Escorca, al nord-est, el Nomenclàtor en situa set, la meitat dels que enregistra en tot aquest litoral. En decau, per contra, el nombre d'incidències a la resta, amb l'excepció del sud-est, és a dir, al de les poblacions d'Andratx i Calvià.

A Pollença, a la península de Formentor, hi ha el promontori anomenat *morro de Catalunya*, l'extrem del qual és el cap dit també «de Catalunya». Que el promontori d'un cap es digui *morro* no és, però, un cas aïllat. Així, per exemple, a la Costa Brava catalana el cap de Begur és a l'extrem més enfora del *morro del Cap*. I a Eivissa el promontori que porta més mar endins el cap d'Albarca és també *morro des Cap*.

El nomenclàtor a Eivissa tan sols consigna aqueix morro i un altre que és anomenat *morro des Ullals* i que és de fet simplement un botiment enfora de la línia de costa de la cala d'Albarca. Tots dos morros pertanyen al terme de Sant Antoni de Portmany.

A Menorca el genèric *morro* es concentra al litoral de migjorn, amb l'única excepció del *morro Gros* del terme des Mercadal, a l'extrem del promontori que tanca per ponent el port de Fornells.

El migjorn menorquí és pràcticament pla; una plataforma una mica ondulada, alçada quelcom sobre el nivell marí, que en arribar a marina uns penya-segats discrets l'aboquen a mar. Doncs en aquest caient abrupte el nomenclàtor de les Balears hi consigna quatre morros, un d'ells el *morro d'en Toni*, que presenta la denominació alternativa de *caparrot de Forma*. Diguem de passada que aquest mot de

12. El nomenclàtor de les Balears i el mapa de l'Editorial Alpina «Mallorca Tramuntana Nord» anomenen aquest accident *morro* i, en canvi, *punta* tan sols ho fa el mapa de la serra de Tramuntana de «Triangle postal». Cal tenir en compte que aquests dos genèrics de vegades funcionen com a sinònims. I en el cas d'aquesta punta o morro, potser sí que per l'acabament no prou agut escau tenir aquest sortint com un morro; però la poca amplada amb relació a la seva llargada més aviat és pròpia d'una punta.

caparro fent de sinònim de morro en aquest topònim, hi és escaient.

Hem observat que els noms dels morros menorquins consignats en algunes cartografies no coincideixen sempre amb els que enregistra el nomenclàtor oficial. Així el *cap d'en Butifarra* d'aquest darrer és considerat un morro en l'Atlas de les Illes Balears i en l'Atlas dels Països Catalans. I en aquest últim és anomenat *d'en Bruixa* el mateix morro que el Nomenclàtor diu que és *d'en Xulla*.

Al litoral continental dels Països Catalans no abunda gaire el genèric *morro*. I és que hi predominen les costes dites d'acumulació, això és, les platges. El morro és un accident rocós i, per tant, tan sols el trobarem on el litoral ho és, a les costes tingudes per braves, doncs. I, en efecte, aquest genèric al Principat solament l'hem constatat a la península del Cap de Creus, al Montgrí i al litoral de la contrada que Josep Pla anomena «l'Empordanet». I al País Valencià, a les costes on el muntanyam de les

de Cadaqués. I el darrer, el *de Cala Bona*, es troba al promontori final del Cap de Creus i és el més gros de tots tres. El DCVB ja el va posar com a exemple de *morro*.

Al País Valencià el genèric *morro* es concentra a la costa del triangle muntanyós que apunta devers les Balears i té com a punts terminals els caps de la Nau i el de Sant Antoni. Doncs a banda i banda d'aquest darrer cap trobem els que podríem dir els primers morros valencians. Al nord, el *morro Codina* (o *de Codina*) i el *de la Creueta*, al sud.

Baixant sud enllà del cap de la Nau ens trobarem amb l'ingent peduncle del penyal d'Ifac i en aquest, assenyalant-ne el final, el *morret de Llebeig*. I encara, més cap a migjorn, entre Altea i Benidorm, a la llarga tira com enganxada al litoral de la serra Gelada —un tros de costa una mica més enforat— tenim el *morro de Sant Jordi*.

Esmentem finalment el *morro* (o *cap*) de *Toix*, que tanca pel sud la badia de Calp. El mot *toix* és, com sabem, sinònim de *esmús*, cosa que sembla prou avinent amb el perfil propi d'un morro. Tanmateix, Coromines no creu que la cosa sigui tan òbvia. La serra al final de la qual és aquest morro es diu igual, *serra de Toix*, un nom, l'actual, que pensa que no sigui més aviat una contaminació pel nom català comú del terme originari aràbic *toig*, col·lectiu de *espart* en aquesta parla.

que és que té forma de codina que es diu així? Que és com una roca llarga ajaguda, com un monòlit caigut estès sobre mar, jaient voltat gairebé del tot per l'aigua de la mar?

Tal com ho reflecteix una orografia prou detallada de la zona, les corbes de nivell del penya-segat costaner, que, de tan juntes com van (és a dir, indicant-ne una verticalitat quasi absoluta), gairebé es fonen en un sol traç gruixut continu, doncs en arribar en aquest morro codina, a mig coster s'espaien; mostren, per tant, que en aquest lloc hi ha una declivitat menor, menys accentuada. Aquest punt del penya-segat on la roca fa un sortint llargarut té un replà a la meitat del caient extrem. Potser aquest replà rocós és la codina que esmenta el nom d'aquest morro.

Altrament a Eivissa —que, recordem-ho, no està pas relativament gaire lluny del cap de la Nau— hi ha una denominació de determinats sortints costaners que presenta lingüísticament la mateixa estructura, el *cap morro*, que trobem en la toponímia de Sant Joan de Labritja.

El cap morro és una punta voluminosa no punxeguda. És a dir, un sortint que per l'embaum és un cap i és alhora un morro perquè és *esmús*. Doncs en el cas del *morro Codina* de Xàbia, el determinatiu *codina* expressaria que aquest sortint és ensems un morro i una codina, un avançament de la línia de costa que és fet per una codina, és a dir, per una roca que s'ajeu. En tots dos casos el mot determinant és un substantiu en funció d'adjectiu, que especifica com és l'objecte determinat; un substantiu que altrament pertany al mateix camp semàntic, el dels mots de la llengua sobre les formes del relleu.

Cal dir que, segons E. Ribes, que ha recollit minuciosament la toponímia de bona part del litoral eivissenc, aquesta expressió de *cap morro* és usada pels pescadors sempre que volen descriure un sortint voluminós no punxegut de la costa. En el seu recull de la toponímia de la marina de Sant Joan de Labritja n'esmenta tres, dos d'ells amb *morro* segons la

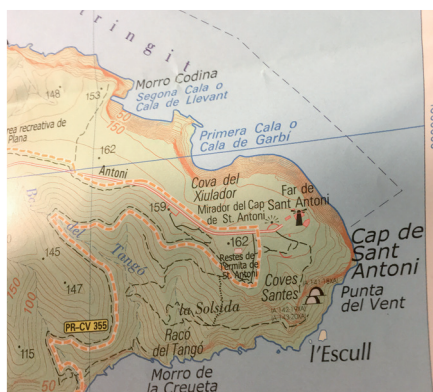

serres Bètiques arriben a mar, és a dir, al litoral que va de Dénia a Benidorm o, cosa que és el mateix, des del Montgó fins a la serra Gelada.

En el mapa a escala 1:20.000 de l'Editorial Piolet del «Parc Natural del Cap de Creus», hi hem vist tres morros, tots ells al litoral de la Mar d'Avall. Són el *morro de l'Espunya*,¹³ el *de sa Devesa* i el *morro de Cala Bona*. El primer es troba a la badia de Jóncols, enfront mateix del cap de Norfeu, i el *morro de sa Devesa* apunta devers migdia des de l'illa de s'Arenella a la sortida de la badia

EL MORRO CODINA I EL CAP MORRO

Ens crida l'atenció aquesta denominació *morro Codina* del litoral del cap de Sant Antoni. Aquest morro,

13. *Espunya* ve del llatí SPONGIA 'esponja' i al·ludeix a una roca de molts alvèols, una roca d'aspecte porós.

forma augmentativa *morràs*, l'un a la punta de Xarracó o de Xarraca i l'altre a l'extrem nord-est de l'anomenat Moscatèr, un «tram de costa amb tallserats»: tots dos *es cap Morràs*, simplement.

L'altre cap morro el tenim també al promontori de la punta de Xarracó i es diu *es cap morro d'en Rei*, un topònim en què podem veure que el sintagma *cap de morro* exerceix clarament de genèric.

DIMINUTIUS I AUGMENTATIUS

Això és: formes diminutives i augmentatives dels termes *punta* i *morro* que es troben resseguint la toponímia del litoral català; d'on es parla català, doncs.

No cal dir que no hi manquen els habituals diminutius en *-et*, *-eta*. Retraiem, per exemple, *sa Punteta* a Sant Llorenç des Cardassar (Mallorca) o bé *el morret de Llebeig* que ja hem citat com el punt més enforat del penyal d'Ifac. Altrament, en el mapa *Mallorca Tramuntana Nord* hi apareix un morret anomenat *morrillo* (*morrillo de Bordils*) a Escorca.

Un diminutiu menys corrent és *puntarró*, que en el nomenclàtor balearic apareix anomenant una punta rocosa del terme mallorquí de Banyalbufar simplement així: *es Puntarró*. Hem vist que Coromines també fa esment d'aquesta punta; la concreta, però, amb un determinatiu localitzador, a saber, *es puntarró de Baix de sa Torre*, i ens explica que és una roca allargada que entra dintre mar.

Com a augmentatius tenim *puntada*, *puntal* i *puntassa*. Del primer en tenim un cas a l'Empordà, a l'Escala: la *puntada de sota la Torre*, el determinatiu de la qual fa referència a la torre de guarda aixecada en el segle XVII contra els corsaris dalt el promontori de Montgó.

De *puntal* —un genèric esmentat per Ordines— no n'hem sabut trobar cap exemple. De *puntassa*, en canvi, en podem esmentar dues ocurrences. Una a Calvià i una altra a ses Salines, totes dues mallorquines i esmentades tan sols amb el genèric, *sa Puntassa*. La forma augmentativa en el cas de la de ses Salines és ben procedent, perquè és una punta força més grossa

que totes les altres que hi ha a la costa de la Mallorca oriental.

Esmentem finalment el cas dels augmentatius *puntàs* i *morràs*, que a vegades es troben quasi junts en punts pròxims servant una relació d'identitat per la grossària i d'oposició per la forma. Així, per exemple, a la costa de Felanitx. En canvi, a la *punta des Morràs*, de Capdepera, el genèric *punta* no fa referència sinó a l'entitat a què pertany l'accident, per bé que el determinatiu especifica que té més presència de la que sol fer una punta.¹⁴ Altrament, hem observat un *morràs* sense oposició ni dependència a Santanyí.

Afegim als derivats anteriors el pejoratiu *morrot*, que així cal pensar que li dóna aquest aspecte el sufix *-ot*. En tenim dos casos, el de Barcelona i un altre a Tarragona. El primer, que és, com sabem, l'esperó rocós que envia cap al port Montjuïc; i el segon, que es troba més aviat cap als afores de la ciutat i tanca al sud la platja Llarga i és conegut simplement pel *Morrot*, o també com a *punta del Morrot*.

ELS SORTINTS DELS LITORALS ARENOSOS

Diguem uns pocs mots sobre els caps i les puntes de les costes sorrenques, més espaiats que els del litoral fet de roquissar, però no pas menys marcadors d'inflexions costaneres. Aquest litoral és constituït a base de platges i no hi esperem abrupteses, cosa que comporta l'absència del genèric *morro*.

Sovint els sortints arenosos coincideixen amb la desembocadura d'un riu, amb el *cap de riu* que se'n diu. Així, per exemple, el de l'Ebre és el *cap de Tortosa*. Cal tenir en compte, però, que sobretot el tram final dels corrents d'aigua sovint és fluctuant. L'aigua amb el temps pot anar variant el llit per on fluïr, cosa que implica el canvi de lloc de la gola, si més no, de la gola principal. Pot ser fins i tot que sigui l'home qui faci canviar el punt de sortida a mar, a conveniència seva. El cap de riu del Llobregat no fa pas tant que s'ha portat més cap al sud, a fi de poder ampliar la zona franca del port de Barcelona.

14. Seria anàleg al *cap morro* d'Eivissa.

El delta de l'Ebre és posseïdor de dos de notables dels sortints plans que entren a mar ben poc alçats sobre el nivell marí i no pas per enforçar-s'hi poc. Són les llengües de terra o apèndixs peninsulars que hi ha a banda i banda del cap de riu, la *punta del Fangar* al nord i la *punta de la Banya* al sud, constituïts per sediments al·luvials.

Llevat del cas del *cap de Tortosa*, el genèric dels restants sortints del litoral del delta és el terme *punta*. Antonomàsticament, la *Punta*, en l'acabament de la *punta del Fangar*, i segons el derivat *puntera*, la *puntera del Galatxo*, a l'entrada de la gola principal actual del riu, a l'indret anomenat *galatxo de Sorraba*. Tots els altres són *puntes* i es concentren a la *costa de Dins* de la Banya, al port dels Alfacs, doncs; llevat la del punt extrem, que porta el nom, certament previsible, de *punta de la Banya*.

El determinant d'una d'aquestes puntes de la costa de Dins, la de més eixida, torna a ser *galatxo*, com la de la puntera de la boca del riu. No sembla, però, que s'hi faci referència a galatxos idèntics. Coromines resumeix, després d'examinar totes les possibles significacions del mot, que el galatxo és fonamentalment un «canal o braç del riu». El *galatxo de Sorraba* seria, per exemple, el canal o tram final de l'Ebre, en aquest cas, el més important, el que permet navegar-hi. Ara bé, el galatxo de la Banya (*lo galatxo Gran*, que es diu) en la cartografia és indicat com un aiguamoll que hi ha a l'extrem de la península; en tot cas, com un espai que és inundable. Llavors potser el que hi convindria seria la consideració de braç de riu, si més no, per la separació considerable respecte al curs d'aquest riu. Però, ¿no podria ser que d'aquest indret hom en diu galatxo perquè és aigualós, però no sempre és ple d'aigua?¹⁵

15. Joan Coromines en el *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* reporta el derivat *galachera*, recollit a les valls pirinenques d'Echo i d'Ansó (els indrets de l'Aragó on es conserva més l'aragonès) i amb el significat d'inundació. El responsable d'aquesta seria el *galacho*, un terme recollit també a Echo i que està per *arroyo* o «barranc sense aigua». ¿Podrien avalar aquests significats que

Cap d'Oltra (al Baix Empordà).

Tot això, però, no són sinó conje-
ctures a verificar. ♦

Cartografia

- *Atles de les Illes Balears*, Diàfora SA, Barcelona 1975.
- *Atles del País Valencià*, El Cangur/Atles, Ed. 62, Barcelona 2001.
- *Atles dels Països Catalans*, Geol Estel, Enciclopèdia Catalana 2000.
- *Atles topogràfic de Catalunya (ATC)* 1:50.000, 3 vol., Institut Cartogràfic de Catalunya, Enciclopèdia Catalana SA, Barcelona 1995.
- *Costa Brava centre, les Gavarres* 1:25.000, Mapa topogràfic de Catalunya, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, 2a ed., Barcelona 2014.
- *Delta de l'Ebre. Parc natural Serra de Montsià*, 1:50.000, Geo/Estel, Ed. Alpina SL, 2011.

en aquest mot procedent de l'àrab hi hagi implícita una, diguem, «inundabilitat» esporàdica, característica de l'indret conegut per aquesta paraula *galatxo*? En els representants del seu mateix ètim en el calabrès i en el sicilià hi consta sempre la manca periòdica d'aigua en aquest lloc avinent per a contenir-ne. Els galatxos ebrencs més riu amunt solen ser braços secundaris, no sempre ocupats per l'aigua del canal principal.

- *El Montgó Parc Natural*, 1:15.000, Ed. Piolet, Barcelona 2005.
- *La costa de l'Empordanet* (sector central), Ed. Baix Empordà, 2010.
- *L'Ardenya, massís de Cadiretes*, 1:25.000, Ed. Piolet, Barcelona 2005.
- *Mallorca Tramuntana Nord*, 1:25.000, Ed. Alpina, 2006.
- *Mapa toponímic de l'Arxipèlag de Cabrera* —separata del *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, Barcelona 1980.
- *Nomenclàtor de la toponímia major de les Illes Balears*, Govern de les Balears i Consorci per al Foment de la Llengua Catalana i la projecció exterior de la Cultura de les Illes Balears, Palma 2007.
- *Nomenclàtor oficial de la toponímia major de Catalunya*, 2a ed., 3 vol., Generalitat de Catalunya - Institut d'Estudis Catalans, 2009.
- *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord*, Institut d'Estudis Catalans - Universitat de Perpinyà, Barcelona 2004.
- *Parc natural de Cap de Creus*, 1:20.000, Ed. Piolet, 2a ed., 2010.
- *Parc natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter*, 1:25.000 (Mapa topogràfic de Catalunya), Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 2012.

- *Serra de Tramuntana* (guia, mapa del nord de Mallorca), Triangle postal, Barcelona 2011.

Bibliografia

- AGUILÓ, Cosme, *La toponímia de la costa d'Artà*, Ed. Documenta Balear, Palma 2011.
- COROMINES, Joan, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (vol. II), Ed. Gredos, Madrid 1976.
- *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat), 9 vol., Curial - la Caixa, Barcelona 1980-1981.
- *Onomasticon Cataloniæ* (I - VIII) (ONCat), Curial - la Caixa, Barcelona 1989.
- *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), d'Alcover i Moll.
- *Diccionari de geologia*, direcció Oriol Riba i Arderiu, Institut d'Estudis Catalans - Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1997.
- DOMINGO I FRANCÀS, Carles, *Els noms de les formes del relleu*, Societat d'Onomàstica - Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 1997.
- *Gran enciclopèdia catalana* (GEC), 15 vol., 1a edició, Barcelona (1969-1993).
- *Gran geografia comarcal de Catalunya*, 19 vol., Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1981-1985.
- ORDINAS GARAU, Antoni, *Geografia i toponímia de les Illes Balears*, Ed. Moll, Mallorca 2001.
- RIBES, E., *La toponímia de la costa de Sant Joan de Labritja*, Ed. Can Sifre, Eivissa 1993.
- *La toponímia en la costa de Sant Antoni de Potmany*, IEB, 1995.
- SERVERA, Jaume, *Geomorfologia del litoral de les Illes Balears*, Ed. Coberta Balear, Quaderns de natura de les Balears, Palma 2004. ♦

Sobre l'adverbi «just» i altres aspectes relacionats

CARLES RIERA

L'anglès i el català coincideixen en la forma gràfica de l'adverbi *just*, però no sempre són intercanviables l'un per l'altre quan traduïm d'aquella llengua a la nostra. La seva coincidència formal, i a vegades àdhuc semàntica, fa que es produeixin calcs, en passar un text anglès al català. Ara bé, trobem en els parlars balears casos amb l'adverbi *just* que no semblen pas venir de l'anglès i que, per tant, no es poden considerar calcs.

Com hem dit, l'adverbi anglès *just* equival, a vegades, a l'adverbi català *just*; per exemple: *just by the gate* → *just al costat del portal*, si bé en català també podríem dir *ben bé al costat del portal*, *exactament al costat del portal*.

Vegem, primer de tot, el significat en català de l'adverbi *just* i de la locució adverbial *tot just* segons el diccionari acadèmic:

1) adv. *just*: «Amb exactitud, sense deixar gens de marge.» Exemples: *Calculeu just el que gastarem. Han arribat just a l'hora de sortir el tren. Passa just pel forat*.¹

2) loc. adv. *tot just*: «no més de, solament, només». *Tot just són les vuit. En té tot just quatre. Aquesta criatura tot just camina*.²

1. Creiem que aquesta definició, extreta del DIEC2, s.v. *just*, és excessivament escurada; no abasta, per exemple, el significat de *just* com a sinònim de *precisament* (*Just ara en parlava* → *Precisament ara en parlava*; cf. *I was just talking about it*). En la definició de l'adverbi *just* que trobem en el *Gran diccionari de la llengua catalana*, hi ha una segona acceptió que recull, si més no en part, aquest significat que trobem a faltar en el DIEC2; diu: «En el punt precís. *Tenien el taulell just al mig de la botiga*.»

2. També aquí la definició queda curta, perquè el *tot just* del tercer exemple vol dir 'fa poc que'. Per altra banda, notem la construcció «només

En anglès, l'adverbi *just* té principalment els significats que enumerem tot seguit. Vegem-ho amb exemples, començant pels que sempre es poden traduir per l'adverbi català *just* (casos 1 i 2, vegeu més avall), continuant pels que a vegades es poden traduir per l'adv. català *just* i a vegades no (casos 3 i 4) i acabant pels que mai no es poden traduir per l'adverbi català *just* (cas 5). Quan s'escau, abans del signe doble barra [/] donem un exemple que es pot traduir literalment (o sigui, *just* anglès → *just* català), i després del signe doble barra, un exemple que ja no es pot traduir literalment:

1. *recently, a short time ago* (en el passat immediat), *only a moment ago*; cf. *just now* → *suara*

He has just arrived → *Ell ha just arribat*. També podem dir *Ell acaba d'arribar*. O *Ell adés ha arribat. Ell ha arribat suara*.

2. *by a narrow margin; barely*
Just missed being hit → *Just he evitat ser envestit*³ → *Ha anat de poc que no m'investissin*.

de + infinitiu»: *Només de començar el partit, el Barça ja va fer un gol*. Sembla que val més evitar «només + infinitiu» i «tot just + infinitiu» (és a dir, sense preposició): *Només començar el partit, el Barça ja va fer un gol* i *Tot just començar el partit, el Barça ja va fer un gol*. Quan *tot just* no fa referència a temps sinó a posició o situació, sol ser incorrecte. Exemples. *Tenien el taulell tot just al mig de la botiga* → *Tenien el taulell just al mig de la botiga*. *Un home ha aparegut mort al voltant de les nou del vespre al polígon El Pla, tot just davant la discoteca* → *Un home ha aparegut mort al voltant de les nou del vespre al polígon El Pla, ben bé davant la discoteca*.

3. Cf. «A penes; cast. apenas. *Però just que proves d'alsar ets uis cap a ell, zas!*, Alcover Cont. 19. *Però just havia recobrat sa tranquil·litat d'esperit, quan a l'amo En Xerch li va entrar sa gana*, Ruiz Pablo (Catalana, VI, 63). En aquest sen-

3. *simply, merely, only, no more than, certainly*

Just a bad day → *Simplement un mal dia*. En general, en català no diríem «Just un mal dia» (calc de l'anglès), però potser sí *No cal donar-hi gaire importància: tot just va ser un mal dia que va tenir*. *Just a scratch* → *Només una esgarrinxada*. No diríem «Just una esgarrinxada», però potser sí *No res: va ser tot just una esgarrinxada* (equivalent a *No res: no va ser sinó una esgarrinxada*). En canvi, sí que es diu *just* (→ *només, simplement*) a Mallorca.⁴ *It's just beautiful!* → *És francament bonic!* → *És certament bonic!* En balear: *És just bonic. Don't be afraid, it's just a film* → *No tinguis por, que sols és una pel·lícula*. Calc (en els parlars catalans en general): «*No tinguis por, que just és una pel·lícula*.»

4. *exactly, precisely*

That's just what I need → *És just el que necessito* → *És exactament (o precisament) el que necessito*. *It's just 8 o'clock* → *Són just les vuit* → *Són les vuit en punt*. *Just as it started to rain...* → *Just quan començava a ploure...* *En el mateix moment en què començava a*

tit s'usa sovint la locució *tot just*, i encara més intensivament *tot just de Déu*: [...] *Alguns es banyen només els peus, altres tot el cos; hi ha qui tot just de Déu toca l'aigua*, Ruyra Pinya, II, 160 (*Diccionari català-valencià-balear*, s.v. *just*).

4. «La nostra societat travessa per una situació de canvi en tots els aspectes de la vida humana. La paraula "canvi" és la que millor defineix i caracteritza el món d'avui. Si *just* poguéssim emprar un sol adjectiu per a descriure el món dels nostres dies, crec que hauríem d'eleger el qualificatiu "canviant", i canviant tant en els països de l'àrea capitalista com en els de l'àrea socialista» (J. Bestard i Comas, *Món d'avui i fe cristiana*, Montserrat 1980, 2a ed., p. 22; ús de *just* per *només* per part d'un autor mallorquí) / «L'acceleració del canvi sociològic es nota just obrint els ulls i observant (ib., p. 24; ací *just* equival a *simplement*).»

ploure... // *Just enough*⁵ salt to make it tasty → *Exactament prou sal per a fer que sigui gustós*; calc: «*Just prou sal...*»

5. *perhaps, possibly*

I just may go → *Potser hi aniré*. Calcs: «*Jo just puc anar-hi*», «*És just possible que hi vagi*»

Cal fer notar, doncs, que, molt probablement per culpa d'un mimetisme de l'anglès, en el català d'avui s'abusa de l'adverbi *just* en detriment d'altres formes alternatives disponibles i, en determinats casos, sens dubte preferents.

Seguint, doncs, la classificació anterior vegem ara una sèrie d'exemples catalans amb l'adverbi *just* (forma que nosaltres, en tots aquests casos, considerem abusiva) i, seguidament, els mateixos exemples amb les formes alternatives corresponents:

1. *just* → *en aquest mateix moment*, 'acabar de + INF', *adés*, *suara*⁶

Just se n'ha anat (→ angl. *He has just left*. *He just left*) → *Se n'ha anat en aquest mateix moment*. *Se n'acaba d'anar* o *Acaba d'anar-se'n*. *Adés se n'ha anat*. *Suara se n'ha anat*.

Just he sentit un soroll (→ angl. *I've just heard a noise*. *I just heard a noise*) → *He sentit un soroll en aquest mateix moment*. *Acabo de sentir un soroll*. *Tot plegat he sentit un soroll*.

Hola! Just he vist el teu missatge buscant un poble de muntanya on poder anar a viure. *M'agradaria molt de poder viure a la muntanya, però tinc ...* *Hola! Acabo de veure el teu missatge* → ...

(Sobre la construcció 'acabar de + infinitiu', i sobre els adverbis *adés*, *suara* i la locució *ara mateix*, vegeu l'apèndix de més avall.)

2. *just* → *amb prou feines*

Hem de pensar que els nostres joves just escolten música, i no *llegeixen* → *Hem de pensar que els nostres joves amb prou feines escolten música*, i no *llegeixen*.

3. *just* → *sols*, *solament*, *només*,⁷ *tot plegat*

La llibertat és just un himne a la llibertat. *No és la llibertat*. *Veig que no ho creus* → *La llibertat és sols un himne a la llibertat*.

Com sabem, aleshores, si un director és realment bo o si és just un estafador? → *Com sabem, aleshores, si un director és realment bo o si és sols un estafador?*

Però, si fins aquí Beethoven és just un seguidor de la tradició, vet aquí que en el tercer moviment, el compositor ens sorprèn amb un scherzo ple de brutals contrastos dinàmics (fort-fluix) → *Però, si fins aquí Beethoven és sols un seguidor de la tradició...*

El substitut és just un empleat → *El substitut és sols un empleat*.

És just un exemple, un dels casos que recentment ha resolt la Sala Social del Tribunal Superior de Justícia de les Illes Balears → *És sols un exemple...*

O tenia clar que era just un artifici i per això se'n desentén? → *O tenia clar que era només (o simplement o tot plegat) un artifici i per això se'n desentén?*

Si voleu escoltar, o descarregar, els àlbums d'aquesta banda, just heu d'anar fins al bandcamp del grup → *Si voleu escoltar, o descarregar, els àlbums d'aquesta banda, només heu d'anar fins al bandcamp del grup*.

Hi havia persones, a la revetlla, que just van fer el sopar → *Hi havia persones, a la revetlla, que solament van fer el sopar*.

4. *just* → *precisament*, *justament*, *ben bé*

Però no són just les línies i els tons, els que contribueixen a una degradació sistemàtica → *Però no són precisament les línies...*

Us recomano el llibre Digital.cat de Barcanova i Termcat. És just una bona guia per a resoldre el que comenteu en l'article → ... *És precisament una bona guia per a resoldre el que comenteu en l'article o ... És justament una bona guia per a resoldre el que comenteu en l'article*.

Cal tenir present que són just aquests dos col·lectius els que tenen més dificultats a l'hora de trobar feina → *Cal tenir present que són precisament aquests dos col·lectius els que tenen més dificultats a l'hora de trobar feina* o *Cal tenir present que són ben bé aquests dos col·lectius ...*

5. *just* → *potser*

Aquesta nena just pot ser la més gran admiradora de Serena Williams (cf. angl. *This little girl just may be Serena Williams' biggest fan*) → *Aquesta nena potser és la més gran admiradora de Serena Williams*; o bé: *És possible que aquesta nena sigui la més gran admiradora de Serena Williams*.

Encara hi podem afegir tres significats més del *just* (adverbi o conjunció) abusiu:

1. *just* → *així que*, *tan bon punt*⁸

5. A propòsit de *just enough* cal fer notar que *just* és, aquí, un mer emfatitzador. En català no podem traduir *just enough* per *just prou*. Vegem aquests exemples: *Just enough time to finish* → (Tinc) *prou temps per a acabar* o *Tinc el temps just per a acabar* (si bé ara *just* és adjectiu). *There was just enough room to lie down* → *Hi havia prou (o suficient) espai per a estirar-me* o, millor, *Hi havia l'espai just per a estirar-me* (*just*, adjectiu).

6. *Adés* pot fer tant referència al passat (*Adés ha vingut*) com al futur (*Adés vindrà*), mentre que *suara* sols fa referència al passat (*Suara ha vingut*).

7. Recordem que, en balear, sí que *just* pot tenir el significat de *sols*, *solament*, *només*. Ex: *I quant a Pastor, ell just vol esser batlle de Manacor per a anar promocionant-se per a esser conseller*.

8. A les Balears sí que *just* té aquest valor conjuntiu: *Per açò, just saben que hi ha seminaristes a Menorca, demanen amb expressió admirativa: I quants n'hi ha?* (Joan Bosco Faner Bagur, «Seminari, sorpresa, servei...», *Full Parroquial*, parròquia Sant Esteve de Ciutadella de Menorca, 16 de març del 2014). Vegeu encara un altre valor de *just* característic de les Illes: *just* → ben igual, idèntic; exemple: *Aquest nin és just son pare* (DCVB, s. v. *just*).

La passió per la bona cuina d'Eduard Lluís Palaus és contagiosa. La boca se'ns fa aigua just veient les seves propostes → ... La boca se'ns fa aigua així que veiem les seves propostes.

Just ha marxat el sol els mitjans aeris han deixat de sobrevolar la zona de l'incendi i fins demà al matí no es podran reincorporar → Així que ha marxat el sol els mitjans ... (notem que aquí just té valor de conjunció).

2. *just* → *per poc, per ben poc*

Ell just va perdre l'autobús (cf. angl. He just missed the bus) → Va perdre l'autobús per poc (o per ben poc).

3. *just* → *francament, de debò*

El tercer pic és just bonic → El tercer pic és francament bonic. El tercer pic és bonic de debò.

Amb una bona dieta, t'hauries de mantenir magre i amb mínima pèrdua de múscul; és just fantàstic → ... és francament fantàstic.

APÈNDIXS

1. Sobre 'acabar de + INF'

Vèiem, més amunt, que en català disposem de la construcció 'acabar de + infinitiu', la qual resulta molt útil per a traduir l'adverbi anglès *just* amb el valor de 'recentment', 'suara', 'adés', o sigui fent referència a un passat immediat. Exemples:

Mr. Ferguson has just told me that → El senyor Ferguson m'ho acaba de dir.

I said practically the opposite of what you have just said → Vaig dir pràcticament el contrari del que tu acabaves de dir.

I shall give you details about this invitation, which I have only just received → Respondré a aquesta invitació que m'acabeu de fer; o bé: Et donaré detalls d'aquesta invitació que acabo de rebre.

The Security Council has just confirmed it → El Consell de Seguretat ho acaba de confirmar.

What has just happened in connection with the cattle is not acceptable → El que acaba de passar amb el bestiar no és acceptable.

S'esdevé, però, que la perífrasi verbal 'acabar de + infinitiu' té dos significats, de manera que a vegades, fora de context, pot causar ambigüitat.⁹ Així, doncs, els exemples següents enuncien dues coses distintes:

Acabem d'arribar-hi.

1) *Arribem-nos-hi* (o sigui anem fins a tal indret).

2) *Hi hem arribat suara* (o sigui fa poc que som en tal indret).

Acabem de fer els deures.¹⁰

1) *Completem els deures que havíem començat.*

2) *Hem acabat suara* (o ara mateix), *de fer els deures.*

Acabem de veure la pel·lícula.¹¹

1) *Finalitzem el visionament de la pel·lícula.*

2) *Hem acabat suara* (o ara mateix), *el visionament de la pel·lícula.*

Acabava de ploure.

1) *Feia l'últim ruixat, queien les darreres gotes.*

2) *Adés havia acabat de ploure.*

O sigui que la perífrasi 'acabar de + infinitiu' té aquests dos significats:

– TERMINATIU: en la primera de les seves accepcions, expressa 'portar a fi', 'donar fi (a una cosa començada)', 'terminar' (de fet, el mateix que el que significa, en la primera de les seves accepcions segons els diccionaris, el verb *acabar* seguit d'un nom: *Acabar la carrera*);¹²

9. Vegeu *Gramàtica descriptiva de la llengua espanyola* (→ GDLE), §§ 51.1.3.3, 51.3.2.10, i *Gramàtica del català contemporani*, § 23.3.2.2.

10. Si es tracta d'una oració d'imperatiu, aleshores no hi ha ambigüitat.

11. Ídem.

12. En el DCVB (s.v. *acabar*) llegim: «Usat com a intr., unit per la prep. *de* amb l'infinitiu indicador de l'acció realitzada complidament: *Acabali de dir* ço que has lexat, *Metge Somni IV*. No esperà pas que la bola de neu acabés d'engros-

– PUNTUAL DE PASSAT RECENT: en la segona de les seves accepcions, assenyala que l'acció expressada per l'infinitiu s'ha produït poc abans, o, segons els diccionaris,¹³ 'haver (fet, dit, etc.) adés': *El tren acaba de partir. Pa acabat de fer.*

Observem que l'ambigüitat a què al·ludíem es produeix principalment quan el primer verb de la perífrasi és en present —a causa de l'aspecte verbal imperfectiu d'aquest temps— o quan és en pretèrit imperfect d'indicatiu, i que es desfà quan és en futur o en passat, car aquests són els temps verbals corresponents a cadascun dels dos significats de la perífrasi que acabem de veure: el terminatiu i el puntual de passat recent.¹⁴

Vegeu alguns altres exemples que presenten ambigüitat (fora de context, és clar) i com es poden resoldre (si convé):

La noia acaba de llegir la carta.¹⁵

1) *La noia està acabant de llegir la carta.*

2) *La noia ha acabat suara* (o ara mateix) *de llegir la carta.*

L'alumne acaba de dir la lliçó.

1) *L'alumne està acabant de dir la lliçó.*

2) *L'alumne ha acabat suara* (o ara mateix) *de dir la lliçó.*

Ara ho acaba de fer.

1) *Ara ho està acabant de fer.*

2) *Adés ho ha fet.*

sirse, Pons Auca 127. En aquest ús, quan l'infinitiu subordinat té per complement un pronom dèbil, aquest pronom pot adherir-se al verb acabar, donant-li l'aparença d'usat transitivament. E molt prest fon vestit sens acabarse de cordar, Tirant, c. 67. Per acabarse'n de mofar han trencat lo plat, Vilanova Obres, XI, 175. El pes de l'instrument i lo forsat de sa marxa l'acabaven de rendir, Pons Auca 110. Jo no ho acabo d'entendre, Verdguer Rond. 21.»

13. Cf. *Gran diccionari de la llengua catalana*, s.v. *acabar*.

14. En la GDLE, § 51.3.2.10, es comenta que alguns gramàtics sols consideren perífrasi la construcció 'acabar de + infinitiu' quan té el significat puntual de passat recent. En el DCVB (s.v. *acabar*) llegim: «Unit per la prep. *de* amb un infinitiu, pot significar 'haver-se fet recentment' l'acte que el verb subordinat indica. Rosa que'l sol acaba d'esbadellar, Verdguer Flors 70. La senyora Rosa acabava d'apagar sa candela, Roq. 4. Tremolàvem igual que si acabéssim de sortir d'un bany fred, Ruyra Parada 56.»

15. Exemple tret de la GCC, § 23.3.2.2.

Acaben de portar tot el material a l'escola.

1) Estan acabant de portar tot el material a l'escola.

2) Adés han portat tot el material a l'escola.

Acabem de llegir el teu llibre.

1) Estem acabant de llegir el teu llibre.

2) Suara (o ara mateix) hem acabat de llegir el teu llibre.

Acabava de fer el pa al forn de casa.

1) Estava acabant de fer el pa al forn de casa.

2) Adés havia fet el pa al forn de casa.

Acabava de dir-hi la seva.

1) Estava acabant de dir-hi la seva.

2) Adés hi havia dit la seva.

2. El valor negatiu de la perífrasi esmentada

Convé d'assenyalar que, dels dos valors o significats de la perífrasi 'acabar de + infinitiu', o sigui el terminatiu i el puntual de passat recent, únicament el primer pot construir la perífrasi precedida de l'adverbi *no*.

No veiem —o no acabem de veure— per què el *Gran diccionari de la llengua catalana* (GDLC), s.v. *acabar*, dóna en una de les accepcions de la perífrasi 'acabar de + infinitiu' l'explicació «estar a punt de, mancar poc per a», amb l'exemple *No acabem d'arribar-hi mai*.

En primer lloc, perquè cal adonar-se que l'exemple s'inicia amb l'adverbi *no*, i tant el GDLC com el DIEC2 inclouen dins la definició del verb *acabar*, a més de la perífrasi 'acabar de + infinitiu', la perífrasi 'no acabar de + infinitiu', que ambdós repertoris defineixen com a 'no abastar a': *No acabar de veure-ho clar. No acabar de comprendre-ho. No acabar d'arribar-hi amb la mà*. Valdria més, segurament, definir 'no acabar de + infinitiu' així: «Perífrasi que indica que l'acció expressada per l'infinitiu no s'arriba a produir»; o sigui que es fa servir per a indicar que una acció no s'arriba a realitzar completament, al revés, és clar, de 'acabar de + infinitiu', en què l'acció expressada per l'infinitiu s'ha produït poc abans.

I, en segon lloc, perquè, en l'exemple *No acabem d'arribar-hi mai*, allò que fa que sigui parafrasejable per *Estem a punt d'arribar-hi* o *Ens manca poc per a arribar-hi* és l'adverbi *mai*. Si l'exemple fos *No acabem d'arribar-hi*, ja no podríem parafrasejar-lo dient *Estem a punt d'arribar-hi* ni dient *Ens manca poc per a arribar-hi*.

Vegem ara un cas molt curiós d'ús de la perífrasi 'no acabar de + infinitiu'.¹⁶

En una llista de *sayings* anglesos (o sigui de frases fetes, maneres de dir, dites o refranys) traduïts al català i sotmesos actualment a correcció hi havia la correspondència següent: *Not be born yesterday* (literalment 'No haver nascut ahir') → *No acabar de caure del niu*. De seguida ens adonarem de l'ambigüitat de la frase catalana, ja que pot voler dir dues coses:

1) No caure del niu ('ser molt crèdul, molt ingenu') fa poc (és a dir, no haver caigut del niu adés).

2) No caure del tot del niu.

Amb el benentès, és clar, que «caure del niu» té en el segon significat valor metafòric. Cercant la manera de traduir la frase anglesa sense ambigüitat se'ns ocorregué d'escriure això: *No haver caigut adés del niu*. Emprant, doncs, l'adverbi *adés*, al qual ens referim més endavant.

Vegem aquest altre exemple amb la perífrasi 'no acabar de + infinitiu':

Joan li havia dit que demanés els diners a Robert i això l'esvera: no acaba de decidir-se (Rodoreda). Equival a dir: *No es decideix (per ara)*. S'espera l'ocasió en què el valor terminatiu de la perífrasi acabi per realitzar-se.

3. Els adverbis *adés*, *suara* i la locució *ara mateix*

Si ens fixem en l'explicació de la major part dels exemples que han anat apareixent fins ara en aquest article, com també en l'explicació de la perífrasi 'acabar de + infinitiu' que hem ofert, ens adonarem que hi surten els adverbis *adés*, *suara* i la locució *ara mateix*. Per què? Doncs resulta que *adés* significa 'en un temps passat o esdevenidor molt pròxim al present', i *suara* significa 'ara mateix, ara fa poc', 'no fa gaire temps', idees que es corresponen molt amb la de perífrasi 'acabar de + infinitiu', concretament amb un dels seus dos valors o significats: el puntual de passat recent.

Tals adverbis, en el català actual i parlant en general, són tinguts per arcaïsmes, però oportunament emprats resulten de gran utilitat. Així, si ho desitgem, podem anar alternant en un mateix text la construcció perifràstica 'acabar de + infinitiu' (amb el significat puntual de passat recent) amb altres construccions amb *adés* o *suara*, o simplement podem caracteritzar aquesta perífrasi ajuntant-li l'adverbi *suara*. ♦

16. De fet, és el que ha motivat la redacció d'aquest nostre article.

No era mai a casa

ALBERT JANÉ

Una proposició com *No era mai a casa* admet, amb l'adjunció o l'absència del pronom adverbial *hi* i d'una coma, quatre proposicions diferents equivalents, l'ús concret de cada una de les quals ha de venir determinat pel context, és a dir, per la situació en què escauria de recórrer-hi.

- (1) No hi era mai.
- (2) A casa no hi era mai.
- (3) A casa, no hi era mai(!)
- (4) A casa, no era mai(!)

En la proposició (1) tenim el cas tan habitual en què un complement del verb, en aquest exemple un complement circumstancial de lloc, ha estat esmentat abans i, no essent preceptiu de sobreentendre'l, el representem per mitjà del pronom feble corresponent.

En l'exemple següent (2), el complement circumstancial de lloc va davant el verb, actua com un complement emmarcador i, contra el que força sovint es diu, encara que aquest complement no vagi seguit d'una coma, alguns verbs, com és ara *ésser*, o bé com *cabre*, exigeixen l'adjunció del pronom que representa aquell complement, sense que això s'hagi de considerar que constitueix un pleonasme o duplicació. Entenem, per tant, que cal considerar no admissible, si es vol, agramatical, una proposició com **A casa no era mai*.

Les dues darreres proposicions (3) i (4) són emfàtiques, amb el complement dislocat. En (3), amb aquest complement representat pel pronom, es focalitza el verb, que té, per tant, un valor clarament remàtic. És el que contestaríem a qui ens informés que on es pot trobar usualment la persona de qui parlem és a casa (és a dir, a casa seva). En canvi, en (4), sense el pronom de represa, es focalitza el complement, que és ara el que té el valor remàtic. És el que diríem quan en una conversa es comentés que la persona en qüestió era fàcil de trobar al bar, al club o a l'ateneu. Comparem aquestes dues proposicions amb les següents:

- (5) A Barcelona, hi treballa(!)
- (6) A Barcelona, treballa(!)

En (5), amb la focalització del verb, indiquem que la persona en qüestió no viu a Barcelona sinó que hi treballa. En (6), en canvi, amb la focalització del complement,

posem en relleu que no és Martorell ni a Sant Cugat, on treballa aquesta persona, sinó a Barcelona.

Aquestes proposicions dislocades es diferencien, en la llengua parlada, perquè l'element remàtic es pronuncia amb un èmfasi molt superior a l'element temàtic. És a dir, s'emfatitza el verb en (3) i (5), i el complement en (4) i (6). I les hem fet seguir d'un signe d'admiració entre parèntesis perquè entenem que correspon a l'autor de fixar la càrrega emfàtica que desitja donar a cada una de les seves afirmacions. En tot cas, aquest signe d'admiració escau més a (4) i (6), en què la focalització és molt contundent, que no pas a (3) i (5), en què té un caràcter més persuasiu. ♦

**pronoms
febles**

posa'ls

Oracions, Santiago Rusiñol.
Editorial Selecta,
Col·lecció «Selecta», volum 57

O*racions* és el títol de l'obra de Santiago Rusiñol apareguda en 1897, que es pot considerar singular i extraordinària en el panorama de les lletres catalanes. És el primer llibre en prosa poètica aparegut a Catalunya i a la península Ibèrica. *Azul* de Rubén Darío, l'iniciador del gènere en les lletres hispàniques, havia aparegut a Xile en 1888, però aquí no tingué pràcticament difusió fins a la segona edició de 1901.

Guillem Díaz-Plaja, historiador de la literatura, diu que els dos precedents fonamentals del poema en prosa van ser els francesos Aloysius Bertrand i Charles Baudelaire i que Rusiñol és més a prop del primer que del segon, pel seu estil més líric que discursiu, tot i que no es detecta l'empremta directa de cap dels dos, malgrat que ja havia viscut a París per aquelles dates.¹

La primera edició de *Oracions*, publicada per *L'Avenç*, contenia trenta-dos poemes en prosa, acompanyats d'altres tants dibuixos de l'amic i artista Miquel Utrillo, amb l'anotació musical d'alguns fragments d'Enric Morera. Rusiñol mateix en va fer una presentació pública a la Sala de Càtedres de l'Ateneu Barcelonès el 18 de juliol de 1897. S'hi van exhibir les il·lustracions per mitjà del megàscop i un cartell anunciador del mateix Utrillo, l'Enric Morera tocà la música i el baríton Puiggener cantà una de les *Oracions*. *L'Avenç* va posar el llibre a la venda a principis d'agost.

El llibre pretenia ser una síntesi de diverses arts i registres artístics, com el poètic, l'il·lustratiu i el musical, a imitació de l'art total que preconitzava Richard Wagner i que en aquella fi de segle va tenir a casa nostra molts seguidors entusiastes. *Oracions* s'enquadra dintre el moviment literari del Modernisme, del qual Santiago Rusiñol fou un dels màxims definidors i representants, que va promoure des de 1895 al Cau Ferrat de Sitges, el seu taller-estudi, les festes i manifestos modernistes en els últims anys del segle XIX.

Una gran part del seu contingut és de filiació romàntica i tot el poemari és un al·legat en contra del positivisme finisecular i del progrés mecanicista imperant. Rusiñol considerava la natura i l'art una espècie de redempció espiritual, i no únicament una font d'explotació, guany econòmic i especulació. El missatge implícit en *Oracions* es contraposa al sentit merament pràctic de les coses i a la dimensió purament mercantilista. L'obra planteja dos mons antagònics i clarament irreconciliables. En el llenguatge de Rusiñol mateix, la *poesia* enfrontada a la *prosa*. En el fons, aquestes dues tendències han estat sempre presents en la història de la cultura i de la civilització.

Aquestes proses de Rusiñol, una barreja de romanticisme, decadentisme i simbolisme, cal emmarcar-les en aquesta actitud espiritual, artística i contemplativa, que s'oposava a una perspectiva purament material del progrés, el qual rebutjava l'idealisme de l'artista visionari com un utòpic que vivia d'esquena a la marxa ineluctable dels temps. No som, per tant, com podria semblar a primera vista, únicament davant un text literari-poètic, sinó d'una obra que és una denúncia d'una manera d'entendre la societat i l'existència, que no té en compte la natura, l'art i la poesia com a valors essencials sinó purament utilitaris. Finalment, *Oracions* és una obra profundament ideològica, que defensa uns valors minoritaris i elitistes. En aquest sentit, Rusiñol en els seus textos i discursos defensa una vegada i una altra que l'art és una mena de religió i els artistes els seus oficiants o sacerdots. Aquesta idea apareix clarament definida en l'obra *Escenes de la vida bohèmia* (1847-1849), de l'autor francès Henri Murger, obra que Rusiñol va prologar en la versió catalana d'E. Lluelles.

La presentació «Al lector» és un clar manifest modernista sobre les intencions reals de Rusiñol i de tot això que dèiem més amunt. Considera el poemari com a «llibre impropri pels temps de positivisme que sofrim a pesar nostre». I tot seguit: «T'ho confesso: la major part de lo que en diuen les conquestes del progrés no em sedueixen ni m'agraden».²

Oracions és una invitació al lector a contemplar la natura i l'art amb ulls nous, tal com va fer primer l'autor. Sense aquesta actitud prèvia és difícil que les proses transmetin emoció. El llibre és una mena de devocionari panteista de la bellesa, adreçat a futurs adoradors de la religió de l'art: «Aquella contemplació, silenciosament gaudida, aquell encís que ens transporta a una vida espiritual, fa néixer les oracions. En aquell moment feliç que l'home viu realment, en aquell desvetllament d'un instant de muda contemplació, l'home resa davant de lo que contempla amb els ulls idealitzats, i present, tot resant, que l'oració és corresposta, que s'enllaça amb les coses que el rodegen, i que tot resa a sa manera, formant un con-

1. Guillermo DÍAZ-PLAJA, *El poema en prosa en España, Estudio crítico y antología*, Ed. Gustavo Gili, Barcelona 1956, pp. 45-47.

2. Santiago RUSIÑOL, *Oracions*, Ed. Selecta, Biblioteca «Selecta», volum 57, Barcelona 1949, 4a edició, p. 12.

cert harmònic d'essència misteriosa».³ Resar, aquí, es converteix en sinònim de contemplació, en la qual els sentits intueixen que més enllà de la materialitat es produeix una comunió amb les coses creades, que provoca, en els esperits disposats, estats de joia i de felicitat. Salvant totes les distàncies, correspondria a una mena d'experiència mística, o d'il·luminació interior.

Díaz-Plaja assenyala que «la actitud inicial es la de la plegaria —*Oracions*— y nosotros ya sabemos —después de los estudios de Brémond— las relaciones fundamentales entre plegaria y poesía. La actitud adoratoria [...] se aclimata a la media voz y, significativamente, utiliza la prosa en vez del verso. Es una oración, diríamos, musitada [...]. El escritor conmovidamente deja que hable su corazón».⁴

De què tracten aquestes trenta-dues singulars oracions del poeta? Primerament, dels elements diürns de la natura que ens acompanyen; són els dotze primers capítols: «A l'alba», «A la rosada», «Al dia», «Al mar», «A les cascades», «Al vent», «A la pluja», «Al tro», «A l'arc de Sant Martí», «Al sol», «A la boira», «A les flors». Un segon bloc el formarien algunes creacions artístiques significatives, en set capítols: «A les piràmides», «Al Partenon», «A l'Alhambra», «A les catedrals gòtiques», «A les ruïnes», «A la campana» i «Als jardins abandonats». No cal insistir que molts d'aquests elements van ser tractats àmpliament pel romanticisme literari. Un altre conjunt són els set últims capítols, relacionats amb l'àmbit del capvespre-nit-mort: «Al sol ponent», «A les remors de la nit», «A la lluna», «A les estrelles», «A la pluja d'estrelles», «A la mort» i «Als xiprers». Quedarien fora d'aquestes classificacions anteriors els que contenen atributs humans: «A la bellesa», «A l'amor», «Al cant pla» i altres tres de difícil adscripció temàtica: «Als infants», «Als primitius» i «Als artistes ignorats».

Quan va aparèixer *Oracions* va ser saludada entusiàsticament per Joan Maragall i Miguel de Unamuno. Editorialment no ha tingut gaire fortuna. L'any 1949 se'n va fer la quarta i darrera edició, publicada en format petit per Editorial Selecta, Col·lecció «Selecta», volum 57, que és la que hem fet servir.

L'interès crític per aquesta obra és relativament recent. L'any 1990, Maria Àngels Cerdà, en el volum recopilatori *Boires i crisantemes, El poema en prosa modernista*, Edicions de la Magrana, fa un breu estudi de *Oracions* i recull fragments molt extensos de dotze capítols. L'any 1992, Lourdes Sánchez Rodrigo publica *Oracions a la natura. La prosa poètica de Santiago Rusiñol*, Grup d'Estudis Sitgetans, que és la seva tesi doctoral de 1990 a la Univer-

sitat de Granada, titulada: *La prosa poètica de Santiago Rusiñol en la literatura española*. Ella també és l'autora de la primera traducció al castellà, *Oraciones*, apareguda l'any 2005, és a dir, cent vuit anys després de la seva aparició en català. I finalment, l'any 1997, Margarida Casacuberta, en la seva obra *Santiago Rusiñol: vida, literatura i mite*, que és la seva tesi doctoral a la Universitat Autònoma de Barce-lona en 1993, dedica 23 pàgines a *Oracions*, el breuari de la bellesa. Aquestes tres aportacions són essencials i molt recomanables per a qui vulgui aprofundir aquesta obra. Ara voldria comentar alguns breus fragments de *Oracions*, tasca no gens fàcil quant a la tria, perquè són bastants els capítols que es presten a ser glossats. Em limitaré, per força, a uns pocs.

El poemari comença amb el capítol «A l'alba», que és una magnífica introducció, una definició de propòsits del recull. Aquí apareix el poeta sensible i lúcid, l'artista observador que va desplegant els colors de la seva paleta al miracle de la llum diürna, l'adorador de la natura, el visionari intuïtiu que sotja amb ulls d'admiració. Ho fa amb una prosa poètica equilibrada, amb bellesa, gradació de matisos i imatges plenament aconseguïdes. Diu en el segon paràgraf: «El dia s'endevina a poc a poc, com un desvetllament, com parpelles immenses que s'obren al fons de la llunyana negror, com un desmai que es retorna».⁵ El poeta observa i descriu tots els detalls del seu voltant amb els cinc sentits, com un espectador astorat que veïés el miracle de la llum per primera vegada: «Allavors, d'entre aquell blau brodat d'estrelles, neix lo més hermós de la Naturalesa: neix la llum pura sortint del gran bressol; neix l'harmonia i neix el color, empenyent les tenebres que s'allunyen disfumint-se».⁶ La llum prèvia al sol és un «moment indecís, que el cor espera amb ànsia, simbolitza el dubte de la gran Naturalesa, un instant de promesa [...]». En aquell moment solemne degué néixer la primera oració al cor del primer home: l'oració de l'esperança.⁷ Aquest primer capítol ja ens dona el to de lirisme de l'obra, que només pot escriure un poeta i un contemplatiu, i Rusiñol és totes dues coses alhora.

Un dels temes recurrents en l'obra pictòrica de Rusiñol són els jardins. L'impacte emocional que li produí la contemplació dels jardins de l'Alhambra i el Generalife l'any 1895 en la seva primera visita a Granada fou decisiu en la seva obra. Allà es va iniciar en la pintura dels jardins, que li donaren projecció internacional i, fins i tot, la mateixa concepció de *Oracions*. Recordem que Rusiñol pintor s'especialitzà en aquesta temàtica i morí l'any 1931 a Aranjuez, on havia acudit a pintar-ne els jardins. Rusiñol en «Als jardins abandonats» encoratja els artistes i poetes

5. S. RUSIÑOL, *o.c.*, pp. 18-19.

6. *Ibidem*, p. 19.

7. *Ibidem*, p. 20.

3. *Ibidem*, p. 12.

4. G. DÍAZ-PLAJA, *o.c.*, pp. 45-46.

a freqüentar-los: «No els deixem sols, somniadors de la terra, els jardins abandonats! Aneu-hi abans que s'esborrin els últims records que hi nien, abans que els arbres es morin i les glorietses s'enfonsin, abans que caiguin els marbres i l'heura colgui les pedres, abans que els aucells en fugin i les aus de nit hi entrin».⁸

Les ruïnes és una altra temàtica ben cara a Rusiñol i pròpia del romanticisme literari. Les ruïnes són quelcom més que un grapat caòtic de pedres disperses i de vegetació sortint d'entre les seves esclètxes: «... artista que cerques la inspiració ruta enllà de ton romiatge, enamorat dels records, no passis mai prop d'unes ruïnes sense aturar-te un moment i resar sobre les lloses trencades. [...] Abans de seguir endavant llegeix aquell llibre escrit en toques lletres de pedra, mig esborrades i confoses, llegeix-lo amb els ulls del sentiment, i veuràs, al fullejar-lo, amb quin condol explica la història de sa passada grandesa, seguida de l'abandó i la mort; sentiràs, d'entre la runa, amb quina queixa, d'un eco que va apagant-se, repeteix el cant de glòria d'un dia [...]».⁹ Les ruïnes parlen a les ànimes sensibles i transmeten el seu missatge intemporal, especialment a l'alba, a la nit fosca i a la claror de la lluna. Rusiñol és partidari de deixar-les on són i que el temps i la natura facin la seva acció: «No despartis el seu son, no moguis ni profanis aquelles adormides cendres, no restauris aquelles pedres caigudes, que la Bellesa hi arrela i es nodreix dels records que l'assaonen, i les ruïnes són llibres vells i complets, amb l'última plana escrita. Inspira't en sa grandesa caiguda, resa callat, i edifica la teva obra més enllà, que queden altres turons per a coronar-los d'Acròpolis».¹⁰ Sembla que Rusiñol ens volgués dir a cau d'orella: fes la teva obra, encara que siguis un artista ignorat, perquè l'ànima de glòria pot acabar com les ruïnes; treballa en el teu art i no et preocupis de la resta.

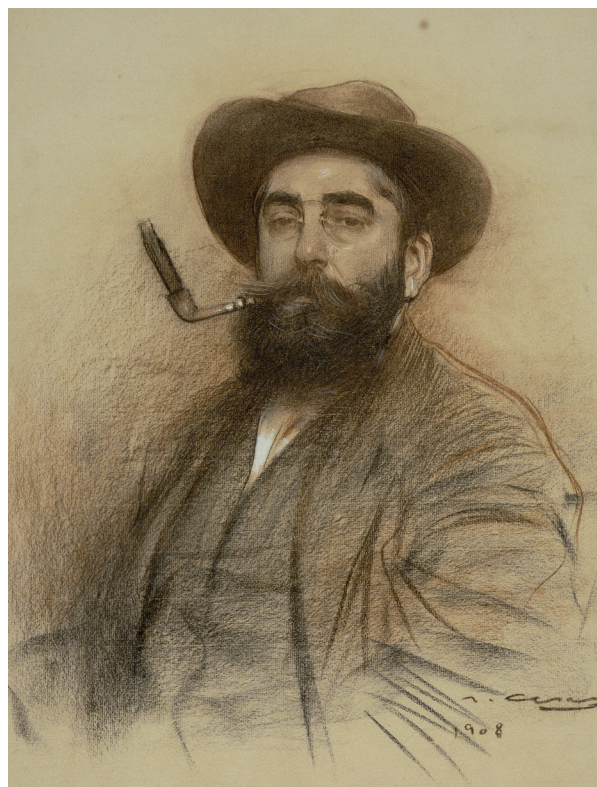
Segurament, un des capítols més poètics i breus del recull és «A la pluja d'estrelles», que també va ser musicat. Tracta dels estels fugaços, un símil molt encertat de la vida i fugacitat humanes i que és d'una densitat lírica molt aconseguida. El transcriu sencer: «Sota la nau del cel ens deixem relliscar quan ve la fosca. Som esperits de llum gronxant-nos a l'espai. Sota la nau d'estrelles correm a la ventura entre la pau de l'èter. Som l'essència dels mons i el perfum dels planetes. Des del nostre camí gosem de les aurores, veiem totes les postes i gaudim de la llum de tot el firmament».¹¹ Hi ha una personificació de les accions d'aquestes estrelles, que semblen tenir per uns instants vida pròpia i sentir com els humans. Gairebé és un miratge. Són versos lliures, pregàries adreçades al firma-

ment per un contemplatiu que s'identifica amb la bellesa del cosmos i el seu misteri inescrutable: «Som la vida que corre buscant on deturar-se; com guspises de foc plovent a rastelleres, seguim tot el jardí d'infinita bellesa. Som grogues papallones flairant totes les flors. Fugim de la matèria. Som ànimes resant que hem volat de la terra».¹²

Aquest darrer capítol enllaça temàticament amb el següent, «A la mort», penúltim del poemari, que planteja en termes en part religiosos, però amb una cruesa evident, la desaparició física de l'ésser humà de la terra, i la marxa de l'ànima a un altre àmbit indefinit i desconegut. Si amb «A l'alba», que iniciava el llibre, es tractava del naixement de la llum, facilitador de la vida, ara la mort i els xiprers clouen el llibre i, per tant, el cicle poètic circular queda tancat.

Seria molt desitjable promoure una reedició facsímil d'aquella primera edició de *Oracions* de 1897, que avui és una raresa i una veritable joia bibliogràfica; em sumo a altres crítics que fa anys que la demanen. Es tracta, sense cap mena de dubte, d'una les obres més belles i sumptuàries de les lletres catalanes. ♦

JOSEP LLUÍS BRONCHAL

Retrat de Santiago Rusiñol.

8. *Ibidem*, p. 166.

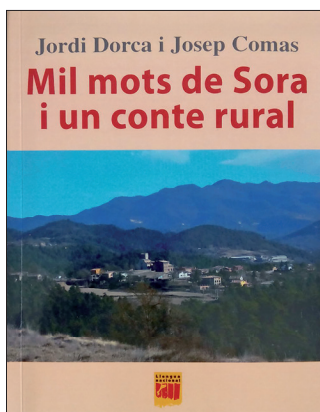
9. *Ibidem*, p. 149.

10. *Ibidem*, p. 153.

11. *Ibidem*, pp. 207-211.

12. *Ibidem*, pp. 212-215.

El tamboret

Jordi Dorca i Josep Comas,
Mil mots de Sora i un conte rural,
Llengua Nacional,
Barcelona 2015

Tota col·lectivitat té el seu tamboret que, si és estable, se sosté sobre els petges del record, de la parla i de la geografia (física, econòmica i política), determinant dels dos primers ítems. Espriu, com molts d'altres, en proposar-se de «salvar els mots», ajudà a reparar l'humil moble, que ballava massa des de feia temps. Metàfores enllà, tot això per a comentar aquest *Mil mots de Sora i un conte rural*, llibre-document bastit per Josep Comas (Sora 1946, escriptor) i Jordi Dorca (l'Hospitalet de Llobregat 1962, lingüista).

Sora és un municipi de pocs habitants molt extens, situat al nord-est d'Osona i que llinda amb el Lluçanès, el Berguedà, el Ripollès i el Bisaura. Lingüísticament, poua de totes bandes tot preservant un tresor lingüístic considerable. Els dos autors n'han fet una suma efectiva: en primer lloc, en Comas (força més conegut com «en Josep de Sora») obre amb la narració «El jornalera», situada als anys cinquanta, fent un retrat de l'ambient rural i d'una vida prou difícil que, en perspectiva d'avui, roman a les golfes del record. Però n'és un testimoni ben viu i ens el deixa ben fixat per tal que ens quedi ben present. I de retruc, és clar, hi surt la llengua, els modismes i expressions que en gran part avui tenim —o pensàvem tenir— oblidats. Segona-

ment, macera aquesta memòria amb un seguit de fotografies actuals (fetes per ell mateix) que la complementen. A part del petit nucli urbà, ens assenyalava amb la càmera els masos del terme que han sobreviscut, silencioses sentinelles, al pas de la història i també amb alguna incidència literària posterior que no dic: Colldecamps, Colldebassa, Masdamunt, Boixader, Rocafiguera... (no els esmento pas tots, simplement vull remarcar també com és d'important que la nostra toponímia no es perdi en maremagnans de carrers i places sovint desmemoriats). I, tercer i a remolc de les dues parts anteriors, arriba l'aportació d'en Dorca. Lingüista impenitent, dialectòleg burxador fins al més mínim mot, aquesta obra va representar per a ell una temptació evident com a investigador, catalogador i notari dels parlars dels entorns immediats. La col·laboració d'uns quants anys d'aquests dos autors reïx en l'anàlisi acurada d'un lèxic que corre el risc de perdre's i els permet l'aflorament de petites joies com *semblar un tòtil al cap d'un terròs*, *cantar l'espístola*, *ésser estret de pit i ample de butxaca* o, fins i tot (i amb humor), *saber que els de Montesquiu van a pixar al riu*. N'hi ha força més. Deixo que el lector les vagi descobrint a través dels 1.000 mots que Dorca ha recollit, analitzat, estudiat i documentat rigorosament en el repertori final del llibre.

Per les venes de la llengua flueixen les paraules. Memòria, mots i paisatge fan que aquests petges que suporten el tamboret de Sora s'integrin en el mobiliari cultural i lingüístic del món sense perill de cap pota ranca. ♦

VÍCTOR PALLÀS

Referents

David Pagès i Cassú,
**Referents. Entrevistes a 40 personalitats
 dels Països Catalans,**
 Curbet Edicions,
 Girona 2015

Deu anys d'entrevistes. Encabides en 440 pàgines. Un pròleg concís de Joaquim Ferrer. Centenars de quilòmetres recorreguts en avió, vaixell, tren o automòbil al llarg de deu anys: de l'hivern del 2005 a la primavera del 2015.

La frescor de la notícia. Agafem un text d'anys endarrere. ¿No ens adonem de seguida si l'escrit manté, o no manté, actualitat? Per què? Perquè l'hem garbellat amb un sedàs ben personal: el pas del temps. El risc de l'envelliment de la notícia és molt més fort avui que no pas anys endarrere, perquè, en un llibre, l'actualització no es compta per anys, sinó per setmanes; a la premsa, per dies; i a la televisió, per hores.

Josep Maria Capdevila, el mestre que vaig tenir, deixeble d'Eugeni d'Ors, crític literari i un gran humanista, aplicava constantment a la seva crítica el que en deia «la prova del temps».

David Pagès i Cassú ha passat bé la prova. Me n'adonava mentre llegia aquest llibre, per al qual, tan encertadament, ha escollit el títol de *Referents*. Vaig tenir la sort de veure'n la confecció gairebé dia a dia. Però sobretot me n'he adonat a través de la lectura lineal que n'he fet darrerament.

Sí. N'he fet una lectura lineal, al llarg d'una setmana, i m'he adonat que les entrevistes no perdien actualitat. Per tres motius:

1. La tria de persones. Una tria d'ampla tessitura. Quaranta entrevistats provinents de tota la nació catalana. De la rica i variada geografia dels Països Catalans.

2. La riquesa i varietat de tessitura del qüestionari exposat: no són preguntes estereotipades, sinó escollides curosament d'acord amb la biografia de cada persona. Són preguntes, per dir-ho amb un mot actual, que «enganxen». Preguntes que, d'alguna manera, obliguen l'entrevistat a «mullar-se». I això no és fàcil. No és gens fàcil redactar un esplet variat de preguntes. Parlo per experiència.

3. La qualitat de les respostes. De la primera a la darrera, copsem que aquestes quaranta entrevistes són ben significatives. Responen a la personalitat de cadascun dels entrevistats. Ens ho diu l'autor en la seva introducció: «Són entrevistes bastides a partir del pensament i la trajectòria i obra dels personatges que hi apareixen.»

Aquest llibre és el fruit d'una força de voluntat: la insistència de David Pagès fins a assolir l'objectiu. I l'objectiu, en aquest cas, era la persona entrevistada. Suposo que ens en podria explicar moltes anècdotes, com els seus viatges a la recerca dels personatges escollits, com el temps que hi ha esmerçat... i el valor actual que assoleix justament amb els homes i dones que ja no són entre nosaltres. I cito de memòria: Francesc Ferrer, Josep Maria Ainaud de Lasarte, Joan Triadú, Dr. Moisès Broggi...

La plasmació en llibre confereix perennitat a un escrit tan fràgil com és l'entrevista periodística. És un gran encert que hi consti clarament la data i el mitjà en què foren publicats.

Cada entrevista és un tros de la història viva del nostre poble. Un llibre, com ens diu Joaquim Ferrer en el pròleg, «que ens convida a la conversa». Us recomano que l'adquiriu i, sobretot, que el llegiu! ♦

JOAN CARRERES I PÉRA

Com ja sabeu, a *Llengua Nacional* tenim nova direcció i estem contents que ens conegueu.

Presidenta

Mercè Espuny i Pujol

Sóc hortenca i lingüista per... obligació?: què diríeu si tinguéssiu un pare de les Terres de l'Ebre i una mare garrotxina? Quan a vuit anys vaig poder estudiar amb l'Espardenyeta (Pilarín Bayés) vaig ser feliç; amb el temps va venir la universitat (on vaig coincidir amb molts dels membres d'aquesta Junta de Govern), els títols i, de seguida, editorials, aules, l'Administració, revistes, la ràdio... Ho vaig compaginar amb classes setmanals amb en Ruaix, on vaig conèixer en Jané, en Riera... Res, que la llengua m'apassiona! I sembla mentida, però en el número 50 de *LENGUA NACIONAL* (2005) ja vaig entrellucar que algun dia en seria la directora; aleshores ho veia molt lluny, i... aquí em teniu!

Vicepresidenta

M. Rosa Bayà i Farreras

He dedicat mitja vida a la llengua. A cuidar-la, a afaçonar-la, a explicar-la. He fet principalment de correctora, però també de redactora, d'editora i traductora. El meu mestre, en Joan Solà, em va encomanar el seu activisme i la seva rebel·lia. Activisme i rebel·lia per la llengua; pel país. Les meves dues passions.

Secretari

David Casellas i Gispert

Sóc gironí de tota la vida i un apassionat de la llengua gràcies a l'exemple del meu pare. Treballo de professor de llengua catalana en un institut de secundària. M'agrada viatjar sempre que puc, combinant cultura i excursionisme. Una part de les meves estones lliures les dedico al Cor Maragall de Girona i a col·laborar com a voluntari

en diverses entitats, entre les quals cal destacar l'Ateneu d'Acció Cultural, on formo part de la Comissió de Normalització Lingüística, i també l'associació Llengua Nacional. De fet, sóc soci i col·laborador de Llengua Nacional gairebé des dels inicis de l'entitat. Amb els meus articles a la revista espero que hagi fet una petita contribució a la millora de la salut de la llengua catalana.

Tresorera

Montserrat Alós i Sánchez

M'han engrescat en aquest projecte i no hi he dubtat ni un segon: l'accepto amb la voluntat de fer una bona feina. Sóc amant de la meua ciutat, Barcelona, i del meu país, Catalunya, i porto l'estelada al cor. He estudiat filologia catalana i defenso, dia rere dia, l'ús del català en aquesta societat tan multicultural.

De mi us diré quatre coses... Ara que tinc una feina estable em dedico a aprendre la llengua anglesa per connectar amb la gent d'arreu on viatjo. Sóc amant dels vermut amb els meus estimats amics, i em fa feliç veure'ls gaudir amb els gintònics de luxe i els menjars que els preparo.

Vocal

Anna Altadill i Talarn

Sóc tortosina i estimo molt l'Ebre, «lo riu». Sóc jurista, cosa que em ve de família. Us deueu preguntar «Què hi fa una jurista en una revista de llengua?, tat?» Doncs perquè qui estima la terra estima la llengua que s'hi parla. Mare d'un xiquet preciós... amor de mare, he he, treballo a l'Administració, a l'ICD, on veig casos de tota mena i on he après moltíssim, treballant amb persones i per a persones... ja sol passar. I, des de fa poc, sóc també l'assessora legal de la Junta de Govern de Llengua Nacional, cosa que faig de bon grat, on espero ser d'utilitat si és menester i aprendre molt d'aquesta fantàstica oportunitat!

Vocal

Àngels Egea i Puigventós

Vaig néixer al Prat de Llobregat, en una casa on vaig conviure amb avis i mare catalans i pare aragonès. Així és com vaig créixer entre mots page-sívols del Baix Llobregat i mots castellans del Baix Aragó. Devia ser en un intent de posar-hi ordre que vaig decidir estudiar filologia catalana.

Al menjador de casa teníem la reproducció d'un quadre que representava el carrer del Carme, i vet aquí que al cap de pocs mesos d'haver acabat la llicenciatura vaig començar a treballar a l'IEC, en aquest mateix carrer. El pas per l'IEC va marcar tota la meua vida professional posterior i, en conseqüència, també la meua vida personal.

A l'IEC hi vaig treballar uns quants anys, vaig aprendre-hi moltes coses i vaig fer-hi moltes amistats i coneixences. Algunes d'aquestes amistats m'han convidat a formar part d'aquesta junta i jo, que no sé dir que «no», m'he deixat enredar.

Vocal

Albert Jané i Riera

Nascut a Barcelona l'any 1930, els pares eren de Sant Vicenç de Castellet. La guerra va interrompre els seus estudis i va passar llargues temporades al camp, fugint de les bombes que els espanyols i els italians llançaven sobre Barcelona. Va sobreviure de miracle. Després cursà estudis mercantils. L'any 1946 va entrar a treballar en un banc i al vespre estudiava idiomes a l'Institut Francès i a l'Institut Britànic. En les audicions de sardanes i en la pràctica, assídua, de l'excursionisme, va establir els primers contactes amb el moviment cultural català de la resistència. I l'any 1958 va començar a fer classes de català per a adults, al Cercle Sardanista. L'any 1961 va participar en la redacció de la gramàtica *Signe*, que va conèixer una gran difusió. Després, obeint a encàrrecs editorials, va redactar tres gramàtiques més i un diccionari de sinònims, que des del desembre del 2015 es pot consultar

en la versió digital de l'Institut d'Estudis Catalans. L'any 1963 va cessar en la seva activitat com a empleat de banca i es va integrar, professionalment, en l'equip de la revista *Cavall Fort*, la qual va dirigir des de 1979 fins a 1997, en què es va jubilar. L'any 1967 va iniciar, a la revista *Tele/Estel* una col·laboració periòdica de temes lingüístics, que va continuar després en altres publicacions, especialment al diari *Avui*, de 1977 a 1986, a *Cavall Fort* i a LLENGUA NACIONAL. Ha publicat nombroses adaptacions de còmic o historieta gràfica i els seus dietaris. Des del 2000 és membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, i des del 2015 president del Consell Supervisor del TERMCAT. Ha estat distingit amb la Creu de Sant Jordi (1990) i el Premi Nacional de Cultura (1997).

Vocal

Francesc Jutglar i Jutglar

Barceloní de naixement, cardeuenc d'adopció; València del Nord (com diu un col·lega de la Catalunya del Sud), Catalunya, Via Làctia. Zoòleg també de naixement i de formació acadèmica, i il·lustrador i tècnic editorial de professió. He passat vint-i-dos anys treballant en una enciclopèdia dels ocells del món editada per Lynx

Edicions. Homo en-el-primer-pas-d'arribar-algun-dia-a-sapiens, treball activament per la pervivència del nostre poble des de Catalunya Acció, dins del grup de treball de Llengua, i en els darrers anys també des de Llengua Nacional, on em sento molt honorat de ser acceptat. Sóc voluntari lingüístic. En la meua trajectòria personal hi ha un abans i un després de la meua incorporació com a investigador de l'Institut Nova Història, concretament estudiant la catalanitat de la zoonímia americana.

Vocal

Lluís Sol Salvadó

Quan Déu va crear el món li vaig suggerir que hi posés un accent a la *o*. Sabia que era innecessari; però aleshores jo encara era petit. Això que us explico és una fantasia, és clar. No ho és, però, que a catorze anys vaig començar a substituir la meua passió pel dibuix per la passió per l'escriptura. Un bon dia, em vaig posar a llegir el prefaci de Pompeu Fabra al seu diccionari i hi vaig topar amb una denominació tan estranya que em va captivar; s'hi parlava d'unes oficines lexicogràfiques de l'IEC. Uns quants anys més tard em vaig trobar treballant en un projecte de les dites ofi-

cines, el projecte del *Diccionari del català contemporani*. Fa només uns quants mesos la Mercè Espuny em va proposar de formar part de la junta directiva de la revista LLENGUA NACIONAL. I ara ve quan el maten.

Vocal

Màriam Serrà i Fernández

Fa anys i panys vaig deixar de cobrar una picossada en una multinacional per dedicar-me en cos i ànima a la meua llengua i «al servei d'aquest poble». D'aleshores ençà, amb la butxaca més buida però l'esperit més ple, he fet classes, traduccions, correccions, conferències, articles..., i encara he tingut temps d'escriure alguns llibres. Deixeb-la de Jané i de Ruaix, vaig col·laborar una bona temporada en la revista com a correctora, articulista i membre del Consell de Redacció. Avui, l'entusiasme de la Mercè Espuny en aquesta nova etapa de l'associació m'ha empès a tornar a formar part de la tripulació d'una nau que, sens dubte, navega ferma i amb bon rumb. ♦

D'esquerra a dreta: Lluís Sol, Francesc Jutglar, Àngels Egea, Albert Jané i Màriam Serrà (al darrere), David Casellas, Mercè Espuny i M. Rosa Bayà (a primera fila)

T'INTERESSA LA POLÍTICA?
L'ECONOMIA? **CONNECTA'T**

iQUIOSC.cat

Tot el que t'interessa, ho trobaràs a iQUIOSC.cat
iQUIOSC.cat és el quiosc digital amb la més àmplia oferta de mitjans de comunicació en català. Diaris, revistes, premsa comarcal de pagament i gratuïta al teu abast a www.iquiosc.cat

Descarrega't l'aplicació gratuïta* al teu mòbil o tauleta i emporta't amb tu més de 200 publicacions per llegir quan vulguis i on vulguis.

Els mitjans del país t'ho posen fàcil, fes-te d'**iQUIOSC.cat**

*App disponible per iPad/iPhone (iOS6 o superior) i Android (4.1 o superior)

